

1393

ΧΡΗΣΤΟΥ Μ. ΕΝΙΣΛΕΙΔΟΥ
ΠΤΥΧ. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ—ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Ε' ΓΥΜΝ. ΘΗΛ. ΑΘΗΝΩΝ

Η ΘΙΚΗ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ

Πρὸς χρῆσιν τῶν Σπουδαστῶν τῶν Παιδ. Ἀκαδημιῶν,
ώς καὶ τῶν τῆς Μέσης καὶ Ἑκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως

Ι

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Ἐκδότης: Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ Εύριπίδου 6
ΑΘΗΝΑΙ 1949

9/11/1912

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως.

Τυπογραφεῖον Χρ. ΛΩΡΙΔΑ καὶ Α. ΞΑΝΘΗ — Μέτωνος 2.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ παροῦσα Ἡθική, Χριστιανική καὶ Φιλοσοφική, εἶναι ἔργον μελέτης καὶ πείρας καὶ προοϊζεται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐλεύθερον ἥ βοηθητικὸν—διδακτικὸν—βιβλίον εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῶν Γυμνασίων, τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν καὶ τῶν Ἐκπληκτικῶν Σχολῶν καὶ Φροντιστηρίων.

Συνεγράφη μὲ κίνητρον τὸν πόθον νὰ δοθῇ εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν τῆς πατρίδος μας ἓνα πλῆρες ἐγκειρίδιον Ἡθικῆς καὶ μάλιστα Χριστιανικῆς, περιέχον πᾶν τὸ χρήσιμον εἴς τε τὸν διδάσκοντα καὶ τὸν διδασκόμενον πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐκμάθησιν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου μαθήματος, τὸ δποῖον τόσον ἀχρηστὸν καὶ δυσνόητον κατέστησε ἥ προχειρολογία, ἥ προχειρογραφία καὶ ἥ βιβλιοκαπηλεία.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ πόνημά μας περιλαμβάνει τόσα κεφάλαια, ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ δλοκληρωθῇ τὸ μάθημα τῆς Ἡθικῆς εἰς ἓνα πλῆρες διδακτικὸν ἔτος μὲ δίωρον καθ' ἑβδομάδα διδασκαλίαν. Εἰς τὰ κεφάλαια δὲ αὐτὰ περιελήφθη ὅ,τι τὸ σχετικὸν καὶ διασφηστικόν. Καὶ τὰ διδακτέα μὲν ἐτυπώθησαν διὰ στοιχείων τῶν 10, τὰ ἀπλῶς δὲ ἀναγνωστέα ἐσημειώθησαν μὲ στοιχεῖα τῶν 8.

Τὸ πόνημα τιτλοφορεῖται Ἡθικὴ Χριστιανικὴ καὶ Φιλοσοφικὴ. Πρῶτον Χριστιανική, διότι ὡς βάσις τίθεται ἥ ἡθικὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Κατόπιν δὲ Φιλοσοφική, διότι ἐν αὐτῇ φέρονται ὡς συνεπήκουνδα ὅσα στοιχεῖα εἶναι ἀπαραίτητα τῆς Φιλοσοφικῆς Ἡθικῆς.

Τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον τὸ ἔργον. Ἡδη προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Γενικοῦ Μέρους, τὸ δποῖον καὶ παραδίδομεν εἰς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Εἰδικοῦ Μέρους θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, τὴν δποίαν θὰ φανερώσῃ ἥ προθυμία τῶν ἀναγνωστῶν μας.

Ἐν Ἀθήναις Ἰούλιος 1949

Ὥ συγγραφεὺς

ΧΡ. Μ. ΕΝΙΣΔΕΙΔΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Πρῶτον ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις» (Πολυδεύκης)

1. "Ἐννοια. Ὁρισμός. Ἡθικὴ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτική. Χριστιανικὴ Ἡθική.

1. **Ἐννοια.** Ἡ Ἡθικὴ—χριστιανικὴ καὶ φιλοσοφικὴ—εἶναι μάθημα θρησκευτικόν, τὸ δποῖον διδάσκεται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Σχολὰς καὶ τὰς Παιδαγωγικὰς Ἀκαδημίας. Τὸ μάθημα τοῦτο μᾶς διδάσκει τί πρέπει νὰ πράττωμεν ώς ἄνθρωποι καὶ ώς χριστιανοί, ώς μέλη δηλαδὴ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἢ Θρησκείας. Διότι τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν ώς χριστιανοί, μᾶς τὸ ἐδίδαξεν ἀλλο μάθημα, ἢ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Κατήχησις. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων μαθημάτων προφανῶς ύπάρχει στενὴ σχέσις. Διότι αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει εἰς τὸ ἄγιον Εὐαγγέλιον του, ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ λέγῃ τις ὅτι πιστεύει εἰς αὐτὸν διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ πράττῃ ὅσα αὐτὸς παραγγέλλει, εἰς ἀπόδειξιν τῆς πίστεώς του. (Ματθ. Ζ' 21).

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἡ Ἄγια Γραφὴ διδάσκει τὰ ἔξῆς: Λέγεις ὅτι πιστεύεις; δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου. (Ιακ. Β' 12). Εἰς ἀλλο δὲ χωρίον κάνει μίαν παρομοίωσιν καὶ λέγει: "Οπως τὸ σῶμα χωρὶς τὴν ψυχὴν εἶναι νεκρόν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τὰ ἔργα εἶναι νεκρά. (Ιακ. Β' 26).

"Ωστε ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ εἶναι ἡ πρακτικὴ ὅψις τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Στηρίζεται δὲ ἐπάνω εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι εἰς τὸν κόσμον ύπάρχει ἡθικὴ τάξις καὶ ἡθικὸς νόμος, δ ὅποῖος ρυθμίζει τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς δὲ δ ἄνθρωπος εἶναι δὲν ἐλεύθερον, ὅπως ἀλλως τε διδάσκει καὶ ἡ Φιλοσοφία (Ψυχολογία).

2. **Ὥρισμός. α')** φιλολογικός. Ἡ λέξις ἡθικὴ εἶναι βέβαια ἐπίθετον (ἡθικός—ή—όν) μὲ σημασίαν δύμως οὐσιαστικοῦ ὕστερα ἀπὸ τὴν παράλειψιν τοῦ οὐσιαστικοῦ διδασκαλία ἡ φιλοσοφία. Γραμματικῶς παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν ἡθος καὶ ἔθος

καὶ φανερώνει τὸ μάθημα ἐκεῖνο, ποὺ ἔξετάζει δποῖα πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἡθη τῶν ἀνθρώπων, δηλ. φιλολογικῶς ἡθικὴ εἶναι ἡ περὶ τῶν ἡθῶν διδασκαλία ἢ ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ ἡθικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Αὐτός εἶναι διφλογικὸς ὅρισμὸς τῆς Ἡθικῆς.

Ο φιλόσοφος Ἀριστοτέλης λέγει: Τὸ γάρ ἥθος ἀπὸ τοῦ ἔθους ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν. Ἡθικὴ γάρ καλεῖται ἀπὸ τὸ ἔθιζεσθαι. Ή δὲ Ἡθικὴ ἔξι ἔθους παραχίγνεται, δθεν καὶ τούνομα ἔσχηκε, μικρὸν παρεκκλινον ἀπὸ τοῦ ἔθους—ἥθους. (Ἡθικὰ Νικομάχεια, βιβλ. Α' κεφ. στ', καὶ Β' κεφ. α'). Καὶ υπνεχίζει, δτὶ δὲν ἀρκεῖ ἡ γνῶσις μόνον τῶν ἀγαθῶν πράξεων, πρέπει νὰ σύνοδεύεται αὕτη καὶ ύπο τῶν πράξεων. Οὕτω ἡ πρᾶξις γίνεται συνήθεια—ἕθος δηλ. μόνιμος τρόπος εἰς τὸ πράττειν· τότε τὸ ἥθος ἡ ἔθος ὡς συνήθεια καθολικὴ γίνεται ισχυρότερον τοῦ νόμου. Τοιουτρόπως δὲ ἡ Ἡθικὴ δὲν εἶναι πλέον ἡθολογία ἢ ἡθογραφία ἢ ιστορία τῶν ἡθῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δεοντολογία καὶ καθηκοντολογία καὶ ἀγαθολογία, ἥτις διδάσκει τὸ δέον, τὸ καθῆκον, ὡς ἀγαθόν. Διότι τῆς Ἡθικῆς προφανῶς ὑπόθεσις εἶναι τὸ ἀγαθόν, δπως τῆς Λογικῆς τὸ ἀληθές καὶ τῆς Αἰσθητικῆς τὸ καλόν (ώραῖον).¹

β') Φιλοσοφικός: Ἡ λέξις ὅμως ἥθος εἰς τὴν Φιλοσοφίαν φανερώνει τὴν καθ' ἔξιν βέβαια πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ ἀνθρωπὸς πράττει ἐλεύθερα, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται οὐδεμίαν ἀνάγκην ἢ βίαν ἐσωτερικὴν ἢ ἐξωτερικήν, ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ του δηλ. ἢ ἐκ τῆς πέριξ φύσεως προερχομένην, δπως τὴν ἐλεημοσύνην, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν ἀγαθοποιίαν. "Αρα ἥθος εἶναι ἡ καθ' ἔξιν ἥτοι κατὰ μόνιμον τρόπον καὶ ἐλευθέρως γινομένη πρᾶξις, τούτεστιν ἡ προερχομένη ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἢ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ ἀλλα λόγια ἡ λέξις ἥθος σημαίνει τὸν μόνιμον τρόπον τοῦ πράττειν ἐλευθέρως. Αντίθετον ἔννοιαν ἔχει τὸ πάθος. Διότι ἡ ἔννοια πάθος εἰς τὴν Ψυχολογίαν φανερώνει ἐκείνην τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν πράττει οὗτος ἐνεκα ἐσωτερικῆς ἀνάγκης ἢ βίας, δπως εἶναι ἡ μέθη, ἡ χαρτοπαιία, τὸ κάπνισμα, δ σαδισμὸς καὶ αἱ φυσικαὶ πράξεις τοῦ τρώγειν, πίνειν, κοιμᾶσθαι, παρουσιαζόμεναι εἰς τὰ ζῶα ὡς ἔνστικτα.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἡθικὴ ἔξετάζει τὰ ἡθη τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐπομένως ἡ Ἡθικὴ φιλοσοφικῶς ὅριζεται ὡς ἡ θεωρία τῶν ἐλευθέρων πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. "Οθεν Ἡθικὴ εἶναι ἡ

(1) Τὸ ἀγαθόν μόνον λεγόμενον ἐπὶ ψυχῆς λέγεται, ὡς τὸ καλόν ἐπὶ σώματος. (Θησαυρὸς Ἐρ. Σαν. Τυλ.)

έπιεισιημονική ἔρευνα τῶν ψυχικῶν διαθέσεων τοῦ ἀνθρώπου ώς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, τοῦ πλησίον καὶ ἑαυτοῦ. Αὕτος εἶναι ὁ φιλοσοφικὸς δρισμὸς τῆς Ἡθικῆς.

Οἱ ρήτωρ καὶ φιλόσοφος Κικέρων ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν ὀνομάζει τὴν Ἡθικὴν «*Philosophia moralis*», οἱ δὲ Ἀγγλοι φιλόσοφοι τὴν ὀνόμασσαν «πρακτικὴν φιλοσοφίαν», ἀκολουθοῦντες τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους, διτις λέγει: Θεωρητικῆς φιλοσοφίας τέλος ἡ ἀλήθεια, πρακτικῆς δὲ τὸ ἔργον. (Ἡθικ. Νικ. Β' 11).

3. Ἡθικὴ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτικὴ. Ἡ Ἡθική, ἐπειδὴ ἔχει σκοπὸν νὰ ἔρευνήσῃ καὶ νὰ εύρῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ κανονίσῃ κατ' αὐτὸ τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων, εἶναι μία, καθόσον μία εἶναι καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον ἡθικὴ τάξις, παράλληλα πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν παρατηρουμένη. Διακρίνεται δμως εἰς φιλοσοφικὴν καὶ εἰς θρησκευτικὴν διὰ τὸν ἔξῆς λόγον: Διότι ἡ Ἡθικὴ εἶναι συστηματικὴ ἐπιστήμη. Δὲν εἶναι δηλ. Ἰστορία ἡ περιγραφὴ τῶν ἥθων καὶ ἔθιμων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἔρευνα καὶ συστηματοποίησις τῶν κανόνων τοῦ ἡθικοῦ βίου, κατὰ τοὺς διοίσους πρέπει νὰ πράττουν οἱ ἀνθρωποι. Εἶναι ἡ «ἐπιστήμη τοῦ βελτίστου», διπος λέγει ὁ Πλάτων, ἡ διποια μᾶς διδάσκει «ὡς δεῖ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς ἀνθρώπους διακεῖσθαι». (Ἀλκ. Β', 13)

Τὸ ἔργον δμως τοῦτο ἀνέκαθεν ἦτο ὑπόθεσις τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Θρησκείας. Διὰ τοῦτο ἔκαστον φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ ἑκάστη Θρησκεία ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς μέχρι σήμερον ἔχει νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ καὶ ἀνάλογον Ἡθικήν. Οὕτως ἔχομεν εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς Φιλοσοφίας καὶ εἰς τὴν Θρησκειολογίαν τὴν Ἡθικὴν διαφόρων φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν συστημάτων. Καὶ ἐπομένως ἡ Ἡθικὴ καὶ σήμερον διαμερεῖται εἰς φιλοσοφικὴν καὶ εἰς θρησκευτικήν.

Ἡ Ἡθικὴ ὀνομάζεται φιλοσοφική, διταν πραγματεύεται τις αὐτὴν ὡς φιλόσοφος, θρησκευτικὴ δέ, διταν τὴν ἔρευνᾳ ὡς διποδὸς θρησκείας. Ἡτοι ἡ μία ἡθικὴ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἄλλην κατὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ κατὰ τὴν μέθοδον. Καὶ τὸ μὲν ὑποκείμενον εἰς ἀμφοτέρας εἶναι τὸ αὐτό, ὁ ἀνθρωπος, μὲ τὴν διαφορὰν διτι εἰς μὲν τὴν φιλοσοφικὴν λαμβάνεται οὗτος μόνον ὡς λογικὸν ὅν, εἰς δὲ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ὡς θρησκευτικὴ προσωπικότης. Ἡ δὲ μέθοδος εἶναι διάφορος εἰς ἑκατέραν.

Διότι ή μὲν φιλοσοφική ἡθικὴ στηρίζεται μόνον εἰς τὸν δρθὸν λόγον (Λογική), ή δὲ θρησκευτικὴ κυρίως εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἐντολάς αὐτῆς (δόγματα).

4. Ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ. Εἰς τὴν Θρησκευτικὴν Ἡθικὴν ὑπάγεται καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ. Διότι δὲ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ μόνη πλήρης ἔξι ἀποκαλύψεως θρησκεία. Καὶ ἐφ' ὅσον δὲ Θεός, ὅπως ἐμάθαμεν εἰς τὴν Κατήχησιν, εἶναι πάνσοφος, καὶ ἡ Θρησκεία του εἶναι ἡ μόνη δρθὴ καὶ λογικὴ καὶ ἀληθινή, ἡ μόνη ἀληθής φιλοσοφία πρακτικὴ καὶ θεωρητική, Ἐπειδὴ δὲ εἰς αὐτὴν δὲ ἀνθρωπὸς λαμβάνεται ως λογική, θρησκευτικὴ καὶ ἡθικὴ προσωπικότης, ως υἱὸς τοῦ Θεοῦ, δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καὶ δομοῖς» Αὐτοῦ», διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ εἶναι ἄμα θρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφική, τὰ πορίσματα δὲ αὐτῆς ἔχουν κύρος θρησκευτικὸν ἄμα καὶ φιλοσοφικόν. “Οθεν Χριστιανικὴ Ἡθικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐρευνῶσα τὸ κατὰ Χριστὸν ἀγαθὸν καὶ ἡ καθορίζουσα τὸν μόνιμον τρόπον τοῦ πράττειν καὶ διάγειν χριστιανικῶς.

* 2. Πηγαί, σκοπὸς καὶ ἀξία, διαιρεσις τῆς Χριστ. Ἡθικῆς.

1. Πηγαί. Πηγαὶ τῆς Χριστ. Ἡθικῆς εἶναι αἱ πηγαὶ τῆς Χριστ. Θρησκείας, δηλ. ἡ Ἀποκάλυψις, τούτεστιν ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ τῆς Ἔκκλησίας Παράδοσις. Ἐκεῖ διδάσκεται πῶς πρέπει νὰ ζῇ δὲ ἀνθρωπὸς κατὰ Χριστόν, ὅπως θέλει δὲ Θεός. Διότι ἡ Ἀποκάλυψις τοῦτον τὸν σκοπὸν ἔχει, νὰ φανερώσῃ εἰς τὸν κόσμον τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τὰ κατὰ Χριστὸν ἥθη τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζονται ἐκεῖ ως θέλημα καὶ ως ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ἀγαθὸν ως ἔκφρασις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἡθικὴν λοιπὸν οἱ κανόνες τοῦ πράττειν ἐκτίθενται δχὶ ως ἀπλαῖ ὑποχρεώσεις, ἀπορρέουσαι ἐκ τοῦ λογικοῦ, ὅπως δέχεται ἡ Φιλοσοφικὴ Ἡθικὴ. ἀλλ' ως καθήκοντα, ἐντεταλμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, στηριζόμενα ἐπομένως εἰς τὴν αὐθεντίαν καὶ τὸ κῦρος τοῦ πανσόφου Θεοῦ. ‘Ως τοισῦτα δὲ ἐγγυῶνται τὴν λογικότητα καὶ δρθότητα καὶ χρησιμότητα αὐτῶν διὰ τὴν πρόσδον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τὴν εὔδαιμονίαν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰώνιον ζωήν, τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, ὅπου τὸ πολίτευμα ἡμῶν ὑπάρχει κατὰ τὸ Φιλ. Γ', 20.

2. Σκοπὸς καὶ ἀξία. Σκοπὸς τῆς Χριστ. Ὡθικῆς εἶναι ἡ ζήτησις καὶ εὔρεσις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου καὶ ὡς κοινωνίας. Ἐπομένως ἡ ἀξία αὐτῆς εἶναι μεγίστη καὶ αὐτονόητος. Διότι ἡ Χριστ. Ὡθικὴ εἶναι ἔνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότατα θρησκευτικὰ μαθήματα, ποὺ μᾶς διδάσκει «ὡς πρὸς Θεούς καὶ ἀνθρώπους διακεῖσθαι», ὅπως λέγει ὁ Πλάτων. Εἶναι τὸ μάθημα, τὸ δόπιον μᾶς διδάσκει τὸν τρόπον, μὲ τὸν δόπιον θὰ δυνηθῶμεν θὰ νικήσωμεν τὸ κακὸν διὰ τοῦ ἀγαθοῦ (Ρωμ. ΙΒ', 21), καὶ νὰ ζήσωμεν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν «σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς» (Τίτ. Β', 12).

Τὸν σκοπὸν τῆς ἡ Ὡθικὴ τὸν κατορθῶνει μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸν Χριστὸν. Διότι ἡ Ὡθικὴ ἔχει ἀκόμη σκοπὸν νὰ χειραγωγήσῃ τὸν ἀνθρωπὸν πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν Χριστόν. "Ἐχει δὲ ἀνάγκην δ ἀσθενῆς ἀνθρωπος τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν, καὶ τὴν βοηθείαν αὐτὴν τὴν λαμβάνει μόνον διὰ τῆς πίστεως εἰς Χριστόν. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία λέξις τῆς Φιλοσοφίας, λέγει δ σοφὸς Geibel¹. Καὶ ἐπειδὴ τὴν πίστιν ταύτην ἔχουν μορφῶσει κατὰ ἴδιον τῶν τρόπον αἱ τρεῖς μεγάλαι τοῦ Χριστοῦ Ἔκκλησίαι, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ὡθικὴ διακρίνεται εἰς τὴν Ὡθικὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἔκκλησίας, εἰς τὴν τῆς Παπικῆς καὶ εἰς τὴν τῆς Διαμαρτυρομένης, ἔνεκα τῶν μεταξύ τῶν ὑφισταμένων δογματικῶν διαφορῶν. Ὡμεῖς ἐνταῦθα ἔχομεν ὑπ' ὅψιν τὴν Πίστιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἔκκλησίας.

3. Διαίρεσις τῆς Χριστ. Ὡθικῆς. Ἡ Χριστ. Ὡθικὴ ὡς μάθημα συστηματικὸν ἔχει σκοπόν, ὡς ἐλέχθη, νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὸ ἀγαθόν καὶ κατόπιν νὰ χειραγωγήσῃ τὸν ἀνθρωπὸν πρὸς αὐτό. Διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα μέρη:

A'—Τὸ γενικὸν μέρος. Ἐνταῦθα ἔκτιθενται αἱ γενικαὶ δρχαὶ καὶ ἔννοιαι καὶ αἱ προϋποθέσεις τῆς Ὡθικῆς. Διὰ τοῦτο λέγεται τὸ μέρος τοῦτο καὶ θεωρητικὸν ἡ θεωρητικὴ Ὡθικὴ. Διαιρεῖται δὲ εἰς τρία τμῆματα, ἥτοι τὴν ἀγαθολογίαν, τὴν ἀρχολογίαν καὶ τὴν ἀρεταλογίαν. Καὶ

B'—Τὸ εἰδικὸν μέρος. Ἐδῶ καταγράφονται τὰ καθήκοντα

(1) T. Toth—I. Παναγιωτίδου: Χριστιανικὴ Πίστις καὶ Ἐπιστήμη, σελ 44 "Εκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας 1948.

καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μέρος τοῦτο λέγεται καὶ δεοντολογία ἡ καθηκοντολογία καὶ ἐφηρμοσμένη ἡθική.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲ ἀνθρωπος παρουσιάζεται εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ὡς ἄτομον καὶ ὡς κοινωνίσ, διὰ τοῦτο τὸ εἰδικὸν μέρος χωρίζεται εἰς δύο τμῆματα:

α') Τὸ ἄτομικόν, ὅπου ἐκτίθενται τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄτομου πρὸς τὸν Θεόν, ἔσυτὸν καὶ τὸν πλησίον. Καὶ

β') Τὸ κοινωνικόν, ἔνθα ἐξετάζονται τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ὡς κοινωνίας θεωρουμένου ὑπὸ τὰς τρεῖς κοινωνικάς του καταστάσεις, τὸν οἶκον ἡ οἰκογένειαν, τὴν πολιτείαν ἡ κράτος καὶ τὴν Ἑκκλησίαν ἡ Θρησκείαν.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰσηγεῖται ἡ Ἀγία Γραφή. Ἰδίως τὰς ύποδιαιρέσεις τοῦ εἰδικοῦ μέρους. Ὁ ψιστος ἡθικὸς νόμος λέγει π. χ. ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου... καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν. Ὁ δὲ Ἀπόστ. Παῦλος μᾶς συμβούλευε εἰς τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴν του, νὰ ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰώνι σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὔσεβῶς. (Β' 12). Καὶ τὸ μὲν **σωφρόνως** ἀναφέρεται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς ἔσυτόν, εἰς τὸ **σεαυτὸν** δηλ. τῆς ἐντολῆς, τὸ δὲ **δικαίως** πρὸς τὸν **πλησίον**, καὶ τὸ **εὔσεβῶς** πρὸς τὸν **Θεόν**. Ὄμοιώς δὲ Ἀπόστ. Πέτρος εἰς τὴν Α' ἐπιστολὴν του γράφει διὰ τὰ κοινωνικά μας καθήκοντα: τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, τὸν βασιλέα τιμάτε, τὸν Θεόν φοβεῖσθε. (Β' 17). "Ητοι ή μὲν πρώτη πρότασις ἀναφέρεται εἰς τὰ οἰκογενειακὰ καθήκοντα, ή δευτέρα εἰς τὰ πολιτικά καὶ ἡ τρίτη εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά.

Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ ἡ Ἡθικὴ δονομάζεται σοφία καὶ ἐπιστήμη. Ἰδού δὲ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία, τὸ δὲ ἀπέχερθαι ἀπὸ κακῶν ἐστὶν ἐπιστήμη. (Κ. Η. 1?).

Εἶναι δὲ σοφία τοῦ εῦ ζῆν, τοῦ κατὰ Χριστὸν ζῆν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΝΙΚΟΝ Ἡ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ

ΑΙ ΠΡΟ·Υ·ΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΝΗΣ—ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ.—ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

3. Αἱ γενικαὶ ἡθικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἔννοιαι.

1. **Ἐννοια.** Ἡ Ἡθικὴ—Χριστιανικὴ καὶ Φιλοσοφική, ἥ καὶ κατὰ Χριστὸν καὶ κατ' ἄνθρωπον λεγομένη—εἶναι, ώς ἐλέχθη, μάθημα ἡ ἐπιστήμη συστηματική. Ἀνάγεται δηλ. εἰς τὰς συστηματικὰς ἐπιστήμας ἡ μαθήματα. Ταῦτα δὲ θέτουν μίαν ἀρχὴν θεμελιώδη, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ξεκινοῦν καὶ προχωροῦν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεμάτων των μὲ λογικὴν σειράν.

Οὕτω γενικὴ ἀρχὴ τῆς Ἡθικῆς εἶναι τὸ ἀξίωμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ πράττῃ μονίμως τὸ ἀγαθόν. Εἰς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ πᾶσα Ἡθικὴ εἴτε θρησκευτικὴ εἶναι εἴτε φιλοσοφική. Διαφωνοῦν δμως εἰς τὴν ούσιαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἥτοι εἰς τὸ ποῖον εἶναι τὸ ἀγαθόν αὐτό, τὸ ὅποιον πάντες πρέπει νὰ πράττουν.

2. **Διαίρεσις.** Διὰ τοῦτο τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς Θεωρητικῆς Ἡθικῆς ἔξετάζει τὴν ούσιαν τοῦ ἀγαθοῦ. Κατόπιν δὲ ἔξετάζει τὰς γενικὰς ἡθικὰς ἀρχάς. Καὶ τελευταῖον ἐρευνᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας. Διὸ ἡ Θεωρητικὴ Ἡθικὴ ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία τμήματα.

Α' Τὸ πρῶτον, δπου ἐρευνᾶται τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο τὸ τμῆμα τοῦτο λέγεται **Ἀγαθολογία**, διότι ἔκει γίνεται εἰδικός λόγος περὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

Β' Τὸ δεύτερον τμῆμα, δπου ἔξετάζονται αἱ γενικαὶ ἡθικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἔννοιαι, δπως ἡ ἔννοια τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ καθήκοντος κ. τ. τ. Τὸ τμῆμα τοῦτο διὰ τοῦτο λέγεται **Ἀρχολογία**, διότι ἔκει γίνεται λόγος περὶ τῶν ἡθικῶν ἀρχῶν.

Γ' Τὸ τρίτον τμῆμα, δπου ἔκτιθενται τὰ κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν. Διὰ τοῦτο λέγεται τοῦτο **Ἀρεταλογία**, διότι ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τῆς Ἀρετῆς κυρίως.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ
ΑΓΑΘΟΛΟΓΙΑ

«Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς, ὁ Θεὸς»
(Μάρκ. Ι' 18)

4. Ἡθικότης τοῦ ἀνθρώπου.

1. **Ἐννοια.** Ὁ ἀνθρωπος, ὡς εἰκὼν καὶ ὄμοιωμα τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι μόνον φυσικὸν ὄν, ὅπως τὰ ζῶα, δὲν διέπεται δηλαδὴ μόνον ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Εἶναι συγχρόνως καὶ πνευματικὸν καὶ ἡθικὸν ὄν, δὲ βίος του κανονίζεται ἀπὸ τοὺς ἡθικοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι εἶναι ὄμοιως αἰώνιοι καὶ ἀναλλοίωτοι, ὅπως καὶ οἱ φυσικοὶ ἡ βιολογικοὶ τοιοῦτοι. Διότι ὁ ἀνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ψήλη ἢ σῶμα, ὅπως τὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ πνεύμα καὶ ψυχή, ὅπως οἱ ἀγγελοι τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δηλ. ὄν πνευματικὸν καὶ ἡ ζωή του δὲν εἶναι μόνον ψυχική, ἀλλὰ καὶ πνευματική ἢ ἡθική. Διὸ αἱ πράξεις του δὲν εἶναι μόνον πράξεις φυσικαί, τὰς ὅποιας κυβερνᾷ ἡ φυσικὴ ἀνάγκη καὶ τὸ ἔνστικτον, ὅπως εἰς τὰ ζῶα, ἀλλ᾽ εἶναι καὶ ἀποτελέσματα ἀβιάστου σκέψεως καὶ ἐλευθέρας ἐκλογῆς, εἶναι πράξεις καθ' ἔξιν, εἶναι δηλ. ἡθη. Καὶ ἐπομένως εἶναι ὄν ἡθικόν. Καὶ τοῦτο λέγεται ἡθικότης τοῦ ἀνθρώπου.

2. **Τὸ ἡθικὸν συναίσθημα.** Ἡ ἡθικότης τοῦ ἀνθρώπου μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ ἐντός του ἡθικὸν συναίσθημα. Περὶ τούτου μᾶς διμιλεῖ ἡ Ψυχολογία. Ἡ Ἰστορία δὲ μαρτυρεῖ, δτὶ τὸ συναίσθημα τοῦτο πάντοτε τὸ εἶχεν ὁ ἀνθρωπος μέσα εἰς τὴν ψυχήν του ἔμφυτον. Διότι τὸ συναίσθημα γενικῶς εἶναι ἀρχέγονον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μόνον, ὅχι δηλ. καὶ τοῦ ζῶου, καὶ ἀποτελεῖ ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ὃν στερεῖται τὸ ζῶον.

· "Ἐργον τοῦ ἡθικοῦ συναίσθηματος εἶναι νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὸ κακόν. Δυνάμει τοῦ συναίσθηματος τούτου ὁ ἀνθρωπος λαμβάνει γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, κρίνει τὰς πράξεις του, καὶ αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἢ λύπην δι' αὐτάς.

3. **Εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν.** Μέσα εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου ὑπάρχει ἔμφυτον τὸ ἡθικὸν συναίσθημα. "Ἡτοι ἐκ φύσεως καὶ ἐκ γενετῆς φέρει ἐντός του ὁ ἀνθρωπος τὸ συναίσθημα τοῦτο, τὸ ὅποιον χαρακτηρίζεται ὡς δῶρον τοῦ

Θεοῦ. Ὁ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν του (Β', 14) καὶ δὲ φιλόσοφος Κάντιος διμιλοῦν περὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ ἡθικοῦ συναίσθηματος εἰς τὸν ἀνθρωπὸν¹. Ἡ θεωρία αὐτὴ λέγεται τοῦ ἐμφύτου καὶ τὴν παραδέχεται ὡς ὅρθην ἡ ἡθικὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων a priori = ἔκ τῶν προτέρων.

Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ θεωρία τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Κατ' αὐτὴν τὸ ἡθικὸν συναίσθημα ἐμορφώθη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πείρας πολλῶν γενεῶν a posteriori—ἐκ τῶν ὑστέρων. Ὄμοιώς ὑπάρχει καὶ ἡ λεγομένη μέση θεωρία, κατὰ τὴν δοκιμασίαν τὸ ἡθικὸν συναίσθημα ἐμορφώθη μὲν διὰ τῆς πείρας πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους, ἔκτοτε δημοσίευται κληρονομικῶς εἰς τοὺς κατόπιν ἀνθρώπους. Τάς δύο θεωρίας αὐτὰς δὲν τὰς δέχεται ὡς ὅρθας ἡ Χριστιανικὴ ἡθική.

4. Σκοπὸς τῆς ἡθικότητος. Ἡ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἡθικότης ἔχει διθῆ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ πρὸς ὥρισμένον σκοπόν. Εἶναι δὲ αὐτὸς κοινωνικὸς καὶ ἀτομικός. Νὰ συγκρατῇ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, καὶ νὰ τὴν ὀθῇ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εύδαιμονίαν. Διότι ἡ κοινωνία εἶναι προϊὸν τῆς πνευματικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μία φάσις αὐτῆς ἡ σπουδαιοτέρα, εἶναι ἡ ἡθικότης αὐτοῦ, δηλ. ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης κ.τ.τ., διὰ τῶν δοκιμῶν ἡ ἀνθρωπότης ἀντεπεξέρχεται εἰς τὸν «ἀγῶνα τῆς ζωῆς» καὶ τὸν «ἀγῶνα τῶν τάξεων», ποὺ εἶναι ὅχι φυσικαὶ καταστάσεις, ἀλλὰ δημιουργήματα τοῦ ψευδοῦς τῶν ἀνθρώπων πολιτισμοῦ.

Αλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀτομον ἡ ἡθικότης εἶναι στοιχεῖον προόδου καὶ εύδαιμονίας. Εἶναι πραγματικὸς χαλινός ἀπέναντι τοῦ κακοῦ, καὶ τροχοπέδη καὶ φραγμός, ποὺ τὸν συγκρατεῖ ἀπὸ τὸν κρημνόν, εἰς τὸν δόπον ἀκατασχέτως φέρεται διηγούμενος.

(1) Ὁ Ἀπ. Παῦλος : "Οταν γάρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον (τὸν μωσαϊκὸν) ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου τούτου ποιῆι, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἔστοις εἰσὶ νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Καὶ δὲ Κάντιος : «Δύο πράγματα γεμίζουν πάντοτε τὴν ψυχὴν μου μὲ πάντοτε αὐξανόμενον θαυμασμὸν καὶ σεβασμόν, δὲν αστρος οὐρανός, καὶ δὲν τὸς μου ἡθικὸς νόμος (Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη ἐν λέξει Κάντιος).

άπό τὴν ροπήν πρὸς τὸ κακόν. Ἐντεθειν ἡ κακοδαιμονία ἀτόμου καὶ κοινωνίας, δῆπου δὲ θικόδες οὗτος φραγμὸς εἶναι χαλαρός. "Ἄρα ἡ θικότης εἶναι θεῖον δῶρον πρὸς τὸν «φύσει κοινωνικὸν ζῶον», τὸν ἄνθρωπον.

5. Κριτήριον τῆς θικότητος. Ἡ θικότης τοῦ ἄνθρωπου εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ του. Διὰ νὰ δύναται δὲ οὗτος νὰ κρίνῃ τὴν δρθότητα τῆς θικότητός του, ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Θρησκειῶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν φιλοσόφων διάφοροι θικοὶ κανόνες, ἐντολαὶ ἡ παραγγέλματα ἥ νόμοι. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κριτήριον τῆς θικότητος.

Εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἡθικὴν τὰ θικὰ παραγγέλματα ἥ ἐντολάς, ἢτοι τὸ κριτήριον τῆς θικότητος τῶν χριστιανῶν, τὸ ἔχει θέσει αὐτὸς ὁ Θεὸς πρῶτον διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ δεύτερον διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Άι ἐντολαὶ αὗται ἐκφράζουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πῶς θέλει δηλ. Ἐκεῖνος νὰ πράττουν οἱ ἄνθρωποι. Αὐτὸς εἶναι τὸ κριτήριον τῆς θικότητος εἰς τὴν Χριστ. Ἡθικὴν. Πᾶν δὲ τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἢτοι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, εἶναι ἀγαθόν καὶ θικόν. Πᾶν δὲ δὲ τὸ συμφωνεῖ μὲ αὐτὸς εἶναι κακὸν καὶ ἀνθικόν. Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ εἴπωμεν δτὶ τὸ θέλημα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ εἶναι ἀγαθόν, εἶναι ἄγιον, εἶναι λογικῶς δρθόν. Διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανάγιαθος, ἄγιος καὶ πανάγιος, αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ ἡ σοφία. Ο Μωϋσῆς μᾶς συμβούλεύει νὰ εἰπεθα καὶ ἡμεῖς ἄγιοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ τέλειοι : «"Ἄγιοι ἔσεσθε δτὶ ἄγιος Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν». (Λευΐτ. ΙΘ', 2). Καὶ ὁ Χριστός μας : «"Ἐσεσθε τέλειοι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν». (Ματθ. Ε', 48).

5. Τι εἶναι τὸ ἀγαθόν.

1. "Εννοια. Ἡ λέξις ἀγαθὸν εἰς τὴν Ἡθικὴν σημαίνει πᾶν δὲ τι ἔχει ἀξίαν διὰ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν βούλησιν τοῦ ἄνθρωπου καὶ ὡς τοιοῦτον διεγείρει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ τὸ πρῶτον ζήτημα τῆς Θεωρητικῆς Ἡθικῆς ἡ ἐρώτησις ; τί ἔστι ἀγαθόν; Καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο διφείλει νὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος μονίμως καὶ πάντοτε, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὸ κακόν. Αὐτὸς εἶναι ἡ ὑπόθεσις πάσης Ἡθικῆς. Πρίν δημοσίευσαμεν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ δρίσωμεν ποῖον ἀγα-

Θὸν θὰ ἀναζητήσωμεν. Διότι ὑπάρχει τὸ λεγόμενον φυσικὸν καὶ τὸ λεγόμενον ἡθικὸν ἀγαθόν. Οὕτω φυσικὸν μὲν ἀγαθὸν καὶ αἰσθητὸν εἶναι πᾶν ὅ, τι θεραπεύει τὰς ἀνάγκας ἢ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ προξενεῖ εὐχαρίστησιν καὶ εὔτυχίαν, ὅπως εἶναι τὰ λεγόμενα ύλικὰ ἀγαθά, δὲ πλοῦτος, ἡ ὑγεία, τὸ κάλλος κ. τ. ἢ τὰ πνευματικὰ τοιαῦτα, ὅπως αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι, δὲ πολιτισμὸς κ. ο. κ. Ἡθικὸν δὲ ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἡ ἀρετή, ἡ ἀνδρεία, ἡ δικαιοσύνη κλπ. Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ἔχει ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ ἀγαθόν, διότι εἶναι ἄγαν θεῖον¹. Οἱ Χριστὸς εἶπεν : «Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰμὴ εἰς, δὲ Θεός». (Μάρκ. Ι' 18). Καὶ δὲ Ἀπ. Ἰάκωβος : «Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον». (Α', 17).

2. Οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ. Περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ ἡ σχολὴ θησαν πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι καὶ ὅλοι οἱ ἡθικολόγοι φιλόσοφοι. "Αλλοι δὲ ἄλλως ὅρισαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς τὴν οὐσίαν του. "Οθεν ἂν καὶ πάντες συμφωνοῦν εἰς τὴν ἀρχήν, δτὶ δὲ ἀνθρωπος πρέπει μονίμως καὶ πάντοτε νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἐν τούτοις δὲν συμφωνοῦν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ποῖον δηλαδὴ εἶναι τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς τὴν οὐσίαν του, ὥστε ὅλοι νὰ τὸ παραδεχθοῦν ὡς ὅντως ἀγαθόν. "Εδωκαν δὲ διαφόρους ἀπαντήσεις εἰς τὴν ἐρώτησιν, τί ἔστιν ἀγαθόν.

3. Κατάταξις τῶν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ θεωριῶν. Τὰς περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ θεωρίας δυνάμεθα νὰ τὰς κατατάξωμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας.

A' Κατηγορία. "Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ἑκείνας τὰς θεωρίας καὶ ἑκεῖνα τὰ ἡθικοφιλοσοφικὰ συστήματα, δσα δέχονται τὸ ἀγαθὸν ὡς ὕλην. Αὐτὰ ἔξετάζουν τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά του, ποὺ φέρει εἰς τὸν ἀνθρωπον. Διὰ τοῦτο λέγονται ὑλιστικὰ ἢ τελολογικά. Εἰς αὐτὰ δηλ. δὲν ἔξετάζεται ή

(1) Τὸ Μ. Ἐτυμ. γράφει : «ἀγαθόν, σύνθετον παρὰ τοῦ ἄγαν καὶ θεῖον, καὶ συνθέσει καὶ συγκοπῇ ἀγαθός. "Οθεν οὐ λέγεται ἀγαθώτερος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ -τοῦ ἄγαν ἐπίτασιν". "Ως τοιούτον δὲ τὸ ἀγαθὸν εἶναι «οὐσιωδῶς αὐτὸς δὲ Θεός». (Μαξίμου λόγος εἰς Διον. Ἀρεοπ. Περὶ θείων δόνομάτων, κεφ. Δ'). Τοῦτο ἐδίδασκεν καὶ δὲ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος Πλωτῖνος.

διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ τέλος, δ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ἢν π. χ. Θὰ φέρῃ καλὸν ἀποτέλεσμα ἢ κακὸν εἰς τὸν πράττοντα, ὅπως εὐτυχίαν, ἡδονήν, ὠφέλειαν κλπ. Καὶ.

Β' Κατηγορία. Ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει ἑκείνας τὰς θεωρίας καὶ ἑκεῖνα τὰ ἡθικοφιλοσοφικά συστήματα, δσα δέχονται τὸ ἀγαθὸν ὡς εἶδος ἢ ἰδέαν. Αὐτὰ ἔχετάζουν τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὴν πρὸς τοῦτο διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὸν σκοπόν, εἰς τὰ ἀποτελέσματα. Πράττουν τὸ ἀγαθὸν χάριν τῆς ἰδέας αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὅχι διὰ τὰ ὠφέλιμα καὶ καλὰ ἀποτελέσματά του. Διὰ τοῦτο λέγονται εἰδολογικὰ καὶ ἴδαινικὰ συστήματα. Εἰς αὐτὰ δηλ. λαμβάνεται ὑπὸ δψιν μόνον ἡ διάθεσις τοῦ πράττοντος τὸ ἀγαθόν, ἡ καλή του προαίρεσις. Δὲν πρέπει δὲ οὕτος νὰ ὑπολογίζῃ εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτε νὰ περιμένῃ κανένα ὄφελος ἢ καμμίαν ώλικήν ἢ πνευματικήν ἀμοιβήν.

4. Συστήματα τελολογικά καὶ εἰδολογικά. Τοιαῦτα συστήματα εἶναι πολλὰ εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς Ἡθικῆς. Τελολογικά συστήματα εἶναι α') τὰ εὐδαιμονικά καὶ β') τὰ τελεωτικά. Εὐδαιμονικά συστήματα εἶναι ὁ Ἡδονισμός, ὁ Ἀτομικός Εύδαιμονισμός, δι Κοινωνικός Εύδαιμονισμός, ὁ Υλισμός. Τελεωτικά δὲ τοιαῦτα εἶναι ἡ Ἡθικὴ τῆς προσωπικῆς τελειώσεως, τῆς ὅποιας εἰσηγηταὶ εἶναι Στωϊκοί τινες, ὁ Ἐπίκουρος, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Σπινόζα, ὁ Φίχτε, δι Σλαϊερμάχερ καὶ κυρίως δι Λεϊβνίτιος (Λάϊμπνιτς). Ἡ θεωρία αὐτὴ ἀγαθὸν θεωρεῖ τὴν πρόοδον καὶ τελείωσιν τοῦ ἀτόμου ἢ προσώπου. Καὶ ἡ Ἡθικὴ τῆς καθολικῆς τελειώσεως, τῆς ὅποιας εἰσηγηταὶ εἶναι ὁ Ἔγελος καὶ ὁ Βούντ, καὶ κατὰ τὴν ὅποιαν ἀγαθὸν εἶναι ἡ πρόοδος καὶ ἡ τελείωσις ὅχι τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καθόλου.

Εἰδολογικά συστήματα εἶναι κυρίως τοῦ Καντίου καὶ τῆς Στοᾶς. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἀνεύρῃ τις καὶ ἄλλα τοιαῦτα συστήματα καὶ ἔνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ περὶ ἴδεων σύστημα τοῦ μεγάλου "Ἐλληνος φιλοσόφου Πλάτωνος, τοῦ μαθητοῦ τοῦ «ἀνδρῶν ἀπάντων σοφωτάτου» Σωκράτους. Ἄλλα τὸ σύστημα αὐτὸ τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι καθαρῶς εἰδολογινόν, ὅπως τὸ τοῦ Καντίου.

'Εξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω περιοριζόμεθα εἰς τὰ κάτωθι κύρια.

6. Ἡ οὐδεία τοῦ ἀγαθοῦ πατὰ τὰ τελολογικὰ συστήματα.

1. Ὁ ἡδονισμός. Λέγεται καὶ ἡδονοθηρία καὶ ἡδονοθηρικὴ ἡθική. Εἶναι ἀρχαῖον 'Ελληνικὸν ἡθικοφιλοσοφικὸν σύστημα. Εἰσηγητής του εἶναι ὁ μαθητής τοῦ Σωκράτους Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, ποὺ ἔζησεν βίον ἔκλυτον καὶ ἀκόλαστον. Κατὰ τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἡδονὴ τῆς στιγμῆς, ἡ παρούσα, κακὸν ἡ λύπη. Πᾶσα πρᾶξις, ἡ ὅποια φέρει ἡδονὴν εἶναι ἀγαθή. Καὶ πᾶσα πρᾶξις, ποὺ φέρει λύπην εἶναι κακή. Ὁ ἀνθρωπὸς πρέπει νὰ θηρεύῃ τὴν στιγμαίαν ἡδονὴν, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὴν λύπην. 'Ηδονὴν δὲ ἐννοεῖ τὴν ἐκ τῶν ύλικῶν ἥ κατ' αἰσθησιν ἀπολαύσεων τοῦ σώματος.

'Η θεωρία αὐτὴ τοῦ ἡδονισμοῦ εἰς τὴν θεωρίαν δλίγους εἶχε θαυμαστάς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, τὰ ἀποτελέσματά της ὅμως πρακτικῶς εἶχον καὶ ἔχουν ἀκόμη δυστυχῶς πολλὰ τὰ θύματα. Διότι πολλοὶ ἀκόμη καὶ χριστιανοὶ ἔχουν ώς σύνθημα τοῦ βίου των τὴν τρυφήν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν.

Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι οὐτοπιστικόν, δηλ. ἀνεφάρμοστον. Διότι εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν—ποὺ εἶναι στάδιον ἀσκήσεως καὶ ἀθλήσεως—δὲν ὑπάρχει συνεχὴς ἡδονὴ. 'Η ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη εἶναι ἀλληλένδετα. Ἀπεναντίας δὲ εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν—κόσμον δοκιμασίας—πλεονάζει ἡ λύπη, δὲ βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεμάτος πικρίας καὶ ἀγώνας.

Τοῦτο ἔχων ὑπ' ὅψιν ὁ ἐκ τῶν ἡδονιστῶν 'Ηγησίας ἔλεγεν ὅτι ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐκμηδένισις—τὸ νιρβάνα—καὶ δὲ θάνατος, ποὺ εἶναι ἡ λύσις τῶν κακῶν. Καὶ ἔπειθε τοὺς ὀπαδούς του νὰ ποιθῷν τὸν θάνατον. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Πεισιθάνατος. Εἶναι δὲ ἴδρυτής τῆς Ἀπαισιοδοξίας. Τὸ σύστημά του ἐτροποποίησε κατόπιν δὲ Σοπενχάουερ.

2. Ὁ ἀτομικὸς εὐδαιμονισμός. Λέγεται καὶ προσωπικὸς καὶ κατώτερος, καὶ ἐγωϊσμός, καὶ χρησιμοθηρικὴ ἡθική. Εἰσηγηταί του θεωροῦνται οἱ "Ἐλληνες φιλόσοφοι Δημόκριτος καὶ Ἐπίκουρος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι ὅχι ἡ ἡδονὴ, ἀλλὰ ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου. Διὰ τοῦτο δὲ ἀνθρωπὸς πρέπει νὰ θηρεύῃ διὰ τὸ ἀτομόν του πᾶν δὲ τοῦ εἶναι χρήσιμον διὰ τὴν εὔτυχίαν του, χωρὶς νὰ ύπολογίζῃ τὸν ἄλλον ἀνθρωπὸν, παρὰ μόνον τὸν ἔαυτόν του, τὸ ἐγώ του.

Τὸ σύστημα δῶμας τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἐγωϊστικόν, εἶναι ἡθικὴ Μ. Ἐνισλείδου

μία ύπερμετρος φιλαυτία, καὶ δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς καθολικὴ ἀρχή, διότι τότε δὲν δύναται νὰ εὔσταθησῃ ἡ κοινωνία. Δὲν συμφωνεῖ δὲ καὶ μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἵδιως μὲ τὸ λεγόμενον συμπαθητικὸν συναίσθημα τῆς Ψυχολογίας. Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ἄτομον εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ κοινωνία. «Οἱ ἄνθρωποι γεγόνασι, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔνεκεν ἀλλήλων». Εἶναι ζῶον κοινωνικόν. Διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐγωιστὴν ὅλοι τὸν ἀποστρέφονται καὶ τὸν ἀντιπαθοῦν.

3. Ὁ κοινωνικὸς εὔδαιμονισμός. Λέγεται καὶ ἀνώτερος καὶ ὠφελιμοθηρία καὶ ὠφελιμιστικὴ ἥθική, καὶ φιλαλληλία. Εἰσηγητάς του εἶναι πολλοί νεώτεροι φιλόσοφοι. Τὸ σύστημα τοῦτο θεωρεῖ ἀγαθὸν τὸ ὠφελιμὸν καὶ τὴν εὔδαιμονίαν ὅχι τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ τῆς κοινωνίας, τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τοῦ πλησίον. Ἀγαθὸν δηλ. εἶναι πᾶσα πρᾶξις, ποὺ ὠφελεῖ τὸν ἀλλον ἄνθρωπον καὶ φέρει εἰς τὴν κοινωνίαν τὴν εὔδαιμονίαν. Καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ προσπαθοῦν νὰ ὠφελοῦν τὸν πλησίον καὶ ὅχι τὸν ἑαυτόν τους.

Τὸ σύστημα τοῦτο τείνει βεβαίως νὰ ίκανοποιήσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι στηρίζεται εἰς τὴν κοινωνικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ὅπως τὴν ἐδιδαχεῖν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο δύνομάζεται κυρίως φιλαλληλία ἢ ἀλτερονύσματος. Πλὴν καὶ τοῦτο δύμας εἶναι μονόπλευρον, διότι παραθεωρεῖ τὴν φυσικὴν ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἄτομόν του. Καὶ ἐπομένως οὕτε καὶ τὸ σύστημα τοῦτο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔχον καθολικὸν κῦρος, καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

4. Ὁ ύλισμός. Λέγεται καὶ ύλιστικὴ ἥθική. Εἰσηγητάς του εἶναι πολλοί ἀρχαῖοι "Ελληνες καὶ νεώτεροι Εύρωπαῖοι ύλισται φιλόσοφοι. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι ἡ πλήρης καὶ τελεία ίκανοποίησις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἥθικός βίος δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον, παρὰ μόνον φυσικός. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνον ὕλη. Αἱ δὲ ἥθικαι ἔννοιαι καὶ αἱ πνευματικαὶ του ἵδιότητες εἶναι λειτουργίαι ἐγκεφαλικαί. Πνεῦμα ἢ ψυχὴ δὲν ὑπάρχει. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ἔχει κανένα ἥθικὸν ἢ πνευματικὸν ἢ ψυχικὸν προορισμόν, παρὰ μόνον τὴν

δσον τὸ δυνατὸν ἐπὶ μακρότερον χρόνον διατήρησιν τῆς ζωῆς του καὶ τὴν διαιώνισιν τοῦ εἴδους του. Ἀρχή των εἶναι: «Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γάρ ἀποθνήσκομεν» (Α' Κορ. ΙΕ' 32—'Ησαΐ. KB 13).

Κατὰ τὴν ύλιστικὴν ἡθικὴν ἀγαθὸν εἶναι ἡ δύναμις, ἡ ὥραιότης, ὁ πλοιότος, ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθερία, αἱ ύλικαι ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς κ.τ.τ. Διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι δὲν πρέπει, λέγει, νὰ χωρίζωνται εἰς ἀγαθούς καὶ κακούς, ἡθικούς καὶ ἀνηθίκους, ἀλλὰ εἰς δυνατούς καὶ ἀσθενεῖς ἡ ἀδυνάτους, εἰς ώραίους καὶ ἀσχήμους, εἰς πλουσίους καὶ εἰς πτωχούς κ.λ.π.

Καὶ τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο εἶναι ἑγωϊστικόν, μονόπλευρον καὶ ἀνεφάρμοστον. Διότι παραθεωρεῖ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀρνεῖται τὴν ψυχὴν καὶ θέλει νὰ ἀγνοῇ τὸν ψυχικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν καὶ τὸν ἡθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ σήμερον μαρτυροῦνται καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Διὰ τοῦτο ὁ ύλισμὸς δὲν εἶναι πλέον παραδεκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ θέλουν νὰ σέβωνται τὴν ἀνθρωπίνην δοντότητα. Διότι σκληρύνει τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸν καταβιβάζει εἰς τὴν τάξιν τοῦ κτήνους. Καταργεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὸν πάσχοντα, ζητεῖ δὲ τὴν ἔξοντωσιν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πτωχῶν, εἰς τοὺς δρόποιους δὲν παρέχει καμμίαν παρηγορίαν.

Ἄκούσατε τὸν ἡθικὸν κανόνα τοῦ ύλισμοῦ. «Τί εἶναι ἀγαθόν; Εκεῖνο ποὺ ἀνυψώνει ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὸ συναίσθημα τῆς δυνάμεως καὶ τὸν κάνει ἵσχυρὸν εἰς τὴν θέλησιν πρὸς ἀπόκτησιν ἰδικῆς του δυνάμεως. Τί εἶναι κακόν; Εκεῖνο ποὺ ἔχει τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὴν ἀδυνάμιαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ δυστυχεῖς τῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἀφανίζωνται. Αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι τὸ πρῶτον ἀξιῶμα τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς δρόποιους του». (Νίτσε). «Ἐτσι ὁ ἀνθρωπὸς ἀνυψώνεται εἰς τὸν **ύπερανθρωπὸν**, ποὺ προορισμός του εἶναι νὰ ἔξαφανίζῃ δλους τοὺς περὶ αὐτὸν ἀδυνάτους, χωρὶς οἰκτον καὶ ἔλεος». Αὐτάς τὰς ἀρχάς ἐφήρμοσεν ἄλλοτε ὁ ἀρχικαγκελάριος Βίσμαρκ. Αὐτάς δὲ ἡθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ὁ γερμανὸς φύρερ Χίτλερ κατὰ τὸν τελευταῖον παγκόσμιον πόλεμον. Εἶναι δρόθον; Εἶναι λογικόν; Εἶναι δίκαιον; Εἶναι ἀνθρώπινον τοῦτο;

7. Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὰ εἰδολογικὰ συστήματα.

1. Ἡ ήθικὴ τοῦ Καντίου. Λέγεται καὶ αὐτόνομος ἡθική, καὶ βουλητικὴ ἡθικὴ ἡ ἡθικὴ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἰσηγητής της εἶναι ὁ μέγας γερμανὸς φιλόσοφος Κάντιος ἀκμάσας τὸν 18ον αἰῶνα. Καὶ ὁ Πλάτων δὲ ἀπὸ τοὺς "Ελληνας φιλοσόφους καὶ οἱ Νεοπλατωνικοί, ποὺ ἐπίστευον εἰς τὸν κόσμον τῶν ιδεῶν, ἐδίδαξαν τὸ ἀγαθὸν ώς ἰδέαν. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀγαθὴ βιούλησις — Θέλησις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ προδιάθεσις αὐτοῦ εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν χάριν τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὅχι χάριν τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ διὰ τὸ ἄπομον ἢ διὰ τὴν κοινωνίαν. "Ητοι κάθε πρᾶξις ἀγαθὴ δὲν κρίνεται ώς ἀγαθὴ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά της, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν διάθεσιν τοῦ πράττοντος. "Οθεν ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς βιούλησεως τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. αὐτὴ ἡ ἀγαθὴ βιούλησις.

'Ο Κάντιος δηλ. παρετήρησεν, ὅτι δλα τὰ μέχρις αὐτοῦ φιλοσοφικὰ συστήματα, καὶ πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι, ἔκρινον τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά του ώς πρὸς τὸν ἀνθρωπόν, παρέβλεπον δὲ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν, παρέβλεπον δηλαδὴ τὴν ἰδέαν ἢ τὸ εἰδός αὐτὸς καθ' ἐσυτὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀσχέτως πρὸς τὰ ἀποτελέσματά του. Καὶ ἡκολούθησεν ἀντίθετον λόγον.

'Ο Κάντιος λοιπὸν φρονεῖ ὅτι ὁ ἀνθρωπος πρέπει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἀκριβῶς χάριν τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ διότι εἶναι τοῦτο ἀγαθόν, καὶ ὅχι χάριν τῆς ἐξ αὐτοῦ ἡδονῆς ἢ εύδαιμονίας. Τοῦτο λέγει εἶναι τὸ καθῆκον παντὸς ἀνθρώπου. Τοῦ τὸ ἐπιβάλλει δὲν ἐντός του ἐκ φύσεως ὑπάρχων ἡθικὸς νόμος. 'Ο νόμος δὲν αὐτὸς δὲν εἶναι ἔξωτερικός, ἀλλὰ ἔσωτερικός, εἶναι στοιχεῖον τοῦ ἔσω ἀνθρώπου. Καὶ τὸν ὑποχρεώνει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ὅπως ὁ εἰς τὸ δένδρον ἐνυπάρχων φυσικὸς νόμος ὑποχρεώνει αὐτὸς νὰ ἐκτείνεται εἰς ρίζας καὶ κλάδους καὶ εἰς φύλλας καὶ ἀνθη. Καὶ τὸν ὑποχρεώνει κατηγορηματικῶς. Διὰ τοῦτο λέγεται κατηγορικὴ προσταγή. Διὰ ταῦτα ἡ ἡθικὴ τοῦ Καντίου λέγεται αὐτόνομος ἢ βουλητική.

2. Κριτικὴ τῆς ἡθικῆς τοῦ Καντίου. 'Η ἡθικὴ αὕτη τοῦ Καντίου, καίτοι ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διάθεσιν ἢ τὴν ἀγαθὴν βιούλησιν πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅπως ἥθελε καὶ ὁ

Δημόκριτος,¹ ἐν τούτοις καὶ αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς μονόπλευρος, διότι καὶ αὐτὴ παραθεωρεῖ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρωπος δηλ. δὲν εἶναι μόνον πνεῦμα καθαρὸν καὶ ἰδέα, ὅπως δέχεται ὁ Κάντιος, οὕτε πάλιν καθαρὰ ὄλη, ὅπως δέχονται τὰ εὔδαιμονικὰ συστήματα, ἀλλ' εἶναι τὸ συναμφότερον, πνεῦμα καὶ ὄλη, σῶμα καὶ ψυχή. Ἐπομένως δὲ ἀνθρωπος ὡς ὄλη ἔχει καὶ ἀνάγκας ὄλικάς καὶ δρμάς φυσικάς πρὸς ζωὴν γενικῶς. Ἔχει δὲ καὶ ἀδυναμίας σωματικάς καὶ ψυχικάς. Διὰ δὲν δύναται νὰ πράττῃ μόνον χάριν τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ σώματός του καὶ τοῦ πνεύματός του. Ἄρα καὶ ἡ ἡθικὴ τοῦ Καντίου κρίνεται ἀτελής, διότι δὲν λύει τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ οὕτε θεωρητικῶς οὕτε καὶ πρακτικῶς. Τοῦτο ἀλλως τε ἀνεγνώρισε καὶ δὲν ὁ Κάντιος καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἡθικῆς του ἔθεώρησεν ἀπαραίτητον τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

3. Ἡθικὴ τῆς Στοᾶς. Λέγεται καὶ Στωϊκὴ ἡθικὴ τῆς Στωϊκῆς Φιλοσοφίας. Εἰσηγητής—καὶ ἰδρυτής τῆς σχολῆς—εἶναι ὁ Ζήνων, δοτις ἐδίδασκεν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ποικίλην Στοάν. Ὁμοίως εἰσηγηταὶ εἶναι καὶ οἱ Στωϊκοὶ Κλεάνθης καὶ Χρύσιππος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι τὸ «ὅμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν». Δηλ. ἔκαστος ἀνθρωπος ὀφείλει νὰ ρυθμίζῃ τὸν βίον του σύμφωνα μὲ τὸν γενικὸν νόμον, τὸν διέποντα τὸν κόσμον. «Ωστε τὸ κατὰ φύσιν ζῆν ισοδιται πρὸς τὸ κατὰ λόγον ζῆν». Ἡτοι νὰ ζῇ τις ἐν ἀρμονίᾳ μὲ τὴν λογικήν.

Κατὰ τὴν ἡθικὴν ταύτην ἡ ἡδονὴ δὲν ἔχει καμμίαν ἡθικὴν ἀξίαν. Μόνον ὡς κακὸν τὴν δέχονται οἱ Στωϊκοὶ καὶ ὡς ἐμπόδιον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. Τὰ δὲ ἔξωτερικά ἡ ὄλικὰ ἀγαθὰ δὲν ἔχουν καμμίαν ἡθικὴν ἡ πνευματικὴν ἀξίαν. Διδάσκει δὲ καὶ τὸν κοσμοπολιτισμὸν ἡ Στοά, ἥτοι διὰ τοὺς οἵ τινες ἀνθρωποι δέοντας νὰ ἀποτελέσουν μίαν κοινωνίαν, χωρὶς τὰ σύνορα τῶν ἔθνων. Πᾶσα γῆ, ἔλεγον, πατρίς.

Ἡθικὴ ἐντολὴ τῆς Στοᾶς εἶναι τὸ «ἀπέχου καὶ ἀνέχου». (Ἐπίκτητος). Ἡτοι νὰ ἀπέχῃς ἀπὸ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀπολαύ-

1) «Ἀγαθὸν οὐ τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ τὸ μὴ θέλειν ἀδικεῖν».

Τὰ αὐτὰ ἐδίδαξε καὶ ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Σωκράτης, Στωϊκοὶ τινες καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι. (Εὐριπίδου Ἐπτὰ ἐπὶ Θῆβαις 592).

σεις, καὶ νὰ ἀνέχεσαι ἀγογγύστως τὰ δεινὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἀσθενείας. Εἰσηγεῖται αὕτη καὶ τὴν μαιρολατφείαν μὲ τὴν ἐντολὴν «φέρου καὶ φέρε».

4. **Κριτικὴ.** Ἡ θίτικὴ τῆς Στοᾶς συνιστᾷ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν ἀπόλυτον ἀπάθειαν, ἡ ὅποια διὰ τοῦτο λέγεται στωϊκή, ἥτοι τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην. Καὶ ὁ Σπινόζα ἔδιδασκεν, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς ἀν κατανοήσῃ, ὅτι πάντα ἐν τῇ φύσει γίνονται κατ' ἀμετάβλητον συνειρμόν¹⁾, φθάνει εἰς τὴν ἀπάθειαν, ποὺ εἶναι ἡ στάσις τοῦ σοφοῦ εἰς τὸν κόσμον αὐτόν.

Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν δέχεται ἡ Χριστ. Ἡθικὴ ὡς ὅρθον. Διότι τότε ὁ ἀνθρωπὸς καταντᾷ μοιρολάτρης. Εἰς τοῦτο δὲ εἶχον καταντῆσει οἱ Στωϊκοί. Λάτραι τῆς Εἰμαρμένης, δηλ. τῆς Τύχης, τὴν ὅποιαν ὁ φιλόσοφος Παλλαδᾶς τὴν δονομάζει τὸ φέρον. Αὐτό, εἰς τὸ ὅποιον μοιραίως φέρεται ὁ ἀνθρωπὸς. Καὶ ἔλεγεν:

«Ἔ τὸ φέρον σε φέρει,
φέρε καὶ φέρου·

Ἐὶ δ' ἀγανακτεῖς,
καὶ σαυτὸν λυπεῖς
καὶ τὸ φέρον σὲ φέρει».

=ὅπου ἡ Τύχη σὲ ὀδηγεῖ,
=ὑπόμενε καὶ ἄφησε τὸν ἑαυτόν σου
 νὰ φέρεται ὑπ' αὐτῆς·
=“Ἄν ὅμως ἀγανακτῆς,
 =καὶ τὸν ἑαυτόν σου στενοχωρεῖς
 =καὶ παρὰ ταῦτα ἡ Τύχη (σὲ ἄγει καὶ) σὲ
 φέρει.

8. **Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὴν Χριστ. Ἡθικὴν.**

(‘Εκδοχὴ καθ' ὕλην καὶ κατ' εἶδος)

1. **Ἐννοια.** Προκειμένου ἡ Χριστ. Ἡθικὴ νὰ ἔξετάσῃ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ νὰ προσδιορίσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀποκαλύψεως, λαμβάνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπ' ὅψιν τῆς καὶ τὰ πορίσματα τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας καὶ τὰ διδάγματα τῆς Λογικῆς, ἥτοι τῆς Φιλοσοφίας. Ἡ Ἀποκάλυψις λοιπόν, δηλ. αἱ πηγαὶ τῆς Χριστ. Θρησκείας, ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις λέγουν, ὅτι ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ἐκ Θεοῦ προερχόμενον, τὸ ὅποιον καὶ ἐκφράζεται ὡς θεῖον θέλημα. «Ἐκ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ πᾶν ἀγαθὸν ὁρίζεται» λέγει ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

1) Κατὰ τὸ δόγμα: *Natura non facit saltus.*

2. Ὁ ἡθικὸς νόμος. Ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς γνωστόν, ἐκφράζεται εἰς τὸν ἡθικὸν νόμον, δὲ δόποῖος ύπάρχει ἔμφυτος εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου, καὶ δὲ δόποῖος πάλιν λαμβάνει ὠρισμένον περιεχόμενον εἰς τὴν Χριστόν. Ἡθικὴν ὡς ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. "Οθεν δὲ ἡθικὸς οὗτος νόμος ὡς ἐκφραστις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ἀγαθόν, ὡς προερχόμενος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπομένως δὲ ἡθικὸς νόμος εἶναι τὸ ἀγαθόν, τὸ δόποιον πρέπει νὰ πράττῃ δὲ ἀνθρωπος μονίμως καὶ διαρκῶς.

3. Γνῶσις καὶ ἐκτέλεσις τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν διτὶ ἡ γνῶσις μόνον τοῦ ἡθικοῦ νόμου εἶναι τὸ ἀγαθόν. Διότι δὲ ἡθικὸς νόμος ἀπεναλύφθη εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, δχι διὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν. "Ητοι δὲ Θεός ἐφανέρωσε τὸ θέλημά του εἰς τοὺς ἀνθρώπους δχι διὰ νὰ τοὺς ἱκανοποιήσῃ τὸ «εἰδέναι»¹ καὶ νὰ τοὺς πλούτισῃ τὰς γνώσεις των, ἀλλὰ ἵνα οἱ ἀνθρωποι πράττουν αὐτόν. "Οθεν ἀγαθὸν εἶναι τὸ γιγνώσκειν καὶ πράττειν τὸν ἡθικὸν νόμον, ποὺ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

«Καὶ φυλάξεσθε πάντα τὸν νόμον μου, καὶ πάντα τὰ προστάγματά μου, καὶ ποιήσετε αὐτά. Ἔγώ εἰμι Κύριος δὲ Θεός ὑμῶν» (Λευϊτ. ΙΘ' 37) Καὶ ἡ Κ. Δ. «Οὐ γάρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιαθήσονται». (Ρωμ. Β' 13). Καὶ δὲ Κύριος: «Οὐ πᾶς δὲ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς». (Ματθ. Ζ', 21).

4. Διάθεσις εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Ἡ Χριστός. Ἡθικὴ ἀκόμη μᾶς διδάσκει, διτὶ τὸ γιγνώσκειν καὶ πράττειν τὸν ἡθικὸν νόμον ἀπλῶς δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Διότι πρέπει πρὸς τοῦτο νὰ ἔξετασθῇ καὶ διαθεσις ἡ διαθεσις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ πράττει τὸ ἀγαθόν. Πράττει τις τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ ἀπὸ ποτία ἐλατήρια κινούμενος τὸ πράττει; Ἡ Χριστός. Ἡθικὴ ὡς ἐλατήριον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἀγαθοῦ δέχεται μόνον τὴν ἀγάπην, ὅπως τὴν ἐδίδαξεν δὲ Κύριος, δηλ. τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην. Αὕτη εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ὅπως λέγει δὲ Ἐπ. Παῦλος. (Ρωμ. ΙΓ' 10).

(1) Ὁ Ἀριστοτέλης εἶπε: «Φύσει δὲ ἀνθρωπος τοῦ εἰδέναι ὄρεγεται».

“Ωστε εις τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἡθικοῦ νόμου δέον νὰ ἀποκλεισθῇ κάθε ἄλλο ἑλατήριον, ώς μὴ ἡθικόν, ἐκτὸς τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀγαθόν, χάριν τῆς ἰδέας ὅτι εἶναι ἀγαθόν. Εἶναι δὲ ἀγαθόν, διότι ἐκφράζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Νὰ μὴ πράττῃ δηλ. τὸ ἀγαθόν μὲ ἑλατήριον τὴν ἐλπίδα τῆς ἀμοιβῆς, ὅτι δὲ Θεὸς θὰ τὸν ἀμείψῃ, ή μὲ ἑλατήριον τὸν φόβον, ὅτι δηλ. ἂν δὲν πράξῃ τὸ ἀγαθόν, δὲ Θεὸς θὰ τὸν τιμωρήσῃ, οὕτε μὲ ἑλατήριον τὴν ἐπίδειξιν ἢ τὴν ὑστεροφημίαν καὶ τὸν ἔγωγίσμόν. Τὸ ἀγαθόν πρέπει νὰ πράττῃ ὁ χριστιανός, διότι τοῦτο εἶναι ἀγαθόν. (Κάντιος).

Ο Κύριος εἶπε: «Προσέχετε τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰ δέ μὴ γε μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. "Οταν οὖν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσῃς ἐμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ρύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. 'Αμήν λέγω ὑμῖν. 'Απέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ δριστερά σου τί ποιεῖς ἡ δεξιά σου. .... Καὶ δταν προσεύχῃ, οὐκ ἔσῃ ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ, ὅτι φιλούσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἐστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἀν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. 'Αμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.... "Οταν δὲ νηστεύῃτε μὴ γίνεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποί· ἀφανίζουσι γάρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. 'Αμήν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν». (Ματθ. Ζ' 1-18).

Καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος πλέκει τὸν ἔξῆς ὡραῖον ὕμνον εἰς τὴν ἀγάπην ὡς διάθεσιν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν, καὶ λέγει, ὅτι ἂν εἰς τοῦτο ἑλατήριόν μας δὲν εἶναι ἡ ἀγάπη, οὐδὲν ὅφελος ἔχομεν νὰ ἀποκομίσωμεν. «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκός ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ώστε δρή μεθιστάνειν (ὅπως εἶπεν ὁ Χριστὸς Ματθ. ΙΖ' 20), ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω οὐδὲν εἰμί. Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμα μου ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι». (Α' Κορινθ. ΙΙ', 13).

5. Ἀπαιτεῖται καὶ ἡ θεία ἀρωγή. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπαιτεῖται καὶ ἡ θεία ἀρωγή, δηλ. ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ προστασία καὶ ὁ φωτισμός. Τόσον ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία ὅσον καὶ ἡ Ἁγία Γραφὴ μᾶς διδάσκουν, ὅτι δὲ ἀνθρωπος μὲ μεγάλην δυσκολίαν κατορθώνει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἐν ὃ τὸ κακὸν τὸ διαπράττει μὲ τὴν μεγαλυτέραν εύ-

χέρειαν. Ὁ Χριστὸς λέγει: «Εἰσέλθετε διὸ τῆς στενῆς πύλης, ὅτι πλαστεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι’ αὐτῆς ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιψμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ δλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν». (Ματθ. Ζ', 13).

Αἰτία τούτου εἶναι ἡ ἀμαρτία, ποὺ εὑρίσκεται μέσα εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, καὶ ἡ λόγῳ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κακόν. Διὸ δὲ Ἀπ. Παῦλος λέγει: «Οὐ γάρ δὲ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλὰ δὲ μισῶ τοῦτο ποιῶ. Οὐ γάρ δὲ θέλω ἀγαθὸν ποιῶ, ἀλλὰ δὲ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω.... ὅτι ἔμοι τὸ κακὸν παράκειται». (Ρωμ. Ζ'). Τοῦτο ἀλλωστε τὸ μαρτυρεῖ καὶ ἡ πεῖρα ἐνὸς ἑκάστου ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Βλέπομεν δηλ. ὅτι εὔκολα εἶναι δυνατὸν νὰ πράττῃ τις τὸ κακόν, σὰν νὰ τὸν σπρώχῃ κάποιος πρὸς αὐτό. Ἐνῷ τὸ ἀγαθὸν μετὰ δυσκολίας πολλῆς τὸ πράττει, ὅταν τὸ πράττῃ ἐννοεῖται, καὶ μὲ πολλούς δισταγμούς, νὰ μὴ τὸν κατηγορήσουν τάχα ὡς ἀνόητον ἢ βλάκα ἢ θρησκόληπτον ἢ δειλὸν κ. τ. τ. οἱ ἄλλοι.

Διὰ τοῦτο δὲ ἀνθρωπὸς ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς θὰ τὸν ἐνισχύσῃ, θὰ τὸν φωτίσῃ, θὰ τὸν δυναμώσῃ. Μᾶς τὸ λέγει καθαρὰ δὲ Ἀπ. Παῦλος: «Ταλαιπωρος ἐγὼ ἀνθρωπὸς, λέγει, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν». (Ρωμ. Ζ' 25). Διότι δὲ Χριστὸς εἶναι δὲ βοηθός καὶ δὲ ρύστης, δὲ συνεργὸς εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, κατὰ τὴν προσίρεσιν ἑκάστου. (Ρωμ. Η' 28).

6. **Σκοπὸς καὶ δρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ.** Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν ὅτι ἡ Χριστ. Ἡθικὴ ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διάθεσιν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἐπομένως κατὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ εἰδολογικὰ συστήματα. Παρὰ ταῦτα δύμας δὲν παραβλέπει καὶ τὸν σκοπόν, διὰ τὸν δόποιον πρέπει νὰ πράττεται τὸ ἀγαθόν. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μετέχει καὶ τῶν τελολογικῶν συστημάτων. Κλήμης δὲ Ἀλεξανδρεὺς λέγει, ὅτι τὸ ἀγαθόν δὲν πρέπει νὰ γίνεται «μήτε διὰ δόξαν, ὡς φησιν οἱ φιλόσοφοι τὴν εὔκλειαν, μήτε διὰ μισθόν, εἴτε παρ' ἀνθρώπων, εἴτε ἐκ Θεοῦ». (Στρωμ. Δ'). Τὸ ἀγαθόν πρέπει νὰ γίνεται διότι εἶναι ἀγαθόν. Ὁ δὲ Κύριος προσθέτει

ὅτι οἱ δίκαιοι «ἀπελεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον». (Ματθ. ΚΕ' 46).

‘Η δρθή πίστις εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει πάντοτε καὶ μονίμως νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ ἀγάπην πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν Θεόν, χωρὶς τὸν σκοπόν, δηλ. τὸν ὑπολογισμὸν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβῆς διὰ τῆς μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας. Αὕτα προστίθενται αὐτομάτως. Διότι καὶ ἡ μακαριότης καὶ ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἀγαθὰ συνδεδεμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀγιότητος καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰώνιον ζωὴν. ’Οπως πάλιν ἡ κακοδαιμονία καὶ ἡ κόλασις εἶναι συνδεδεμένα μετὰ τῆς κακουργίας καὶ τῆς ἀνηθικότητος. ’Η γαλήνη τῆς συνειδήσεως, ἡ ὑπομονή, ἡ ἀπάθεια, ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς κοινωνίας, ἡ ἀπόλαυσις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ κληρονομία τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ ἀντίθετα δὲ τοῦ κακοῦ. Αὕτα προστίθενται αὐτομάτως εἰς τὸν πράττοντα τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακὸν ἄνθρωπον. Αὕτην τὴν ἔννοιαν ἔχουν καὶ αἱ φράσεις τοῦ Κυρίου εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ’Ορους ’Ομιλίαν του: «’Απέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν» ἢ «μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Πατρί».

‘Οθεν τὸ ἀγαθὸν χριστιανικῶς ὁρίζεται ως ἔξῆς: ’Ἄγαθὸν εἶναι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ήθικοῦ νόμου ἐξ ἀγάπης καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ μακαριότητα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας.

Συμψυχίαν τὴν **ἀγάπην** ὁρίζομαι
τὴν πρὸς Θεὸν δέ, καὶ ὁδὸν θεώσεως.

‘Η δὲ ἔχθρα μοι δύσνοια καὶ διάστασις.
”Ἐχθρα γὰρ καὶ πόλεμος εύρεται κακῶν.

(Γρηγ. Θεολ. Μ. ΛΖ' 957)

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΡΧΟΛΟΓΙΑ

«Κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ὁ Χριστὸς»
(Κολ. Β' 10)

9. Ὁ ἡθικὸς νόμος.

1. **Ἐννοια.** Ἡθικὸς νόμος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν φυσικὸν ἢ βιολογικὸν λέγεται ὁ νόμος, ὁ ὅποιος διέπει τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων. "Οπως δηλ. ὑπάρχει ὁ φυσικὸς νόμος (οἱ φυσικοὶ νόμοι) ὁ ὅποιος διέπει τὰ ἄψυχα ὅντα, καὶ ὅπως ὑπάρχει ὁ βιολογικὸς νόμος, ὁ ὅποιος κυβερνᾷ τὴν φυσικὴν ζωὴν καθόλου, ἔτσι ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον καὶ ὁ ἡθικὸς νόμος, ὁ ὅποιος κανονίζει τὴν ἡθικὴν τάξιν καὶ τὴν ἡθικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Οὗτος εἶναι τὸ θεῖον θέλημα, τὸ ὅποιον ὡς ἀγαθὸν πρέπει νὰ πρυτανεύῃ εἰς δῆλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

2. Τὸ ἐμφυτὸν τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Ὁ ἡθικὸς νόμος εἶναι καρπὸς τοῦ ἡθικοῦ συναισθήματος. "Οπως δὲ ἐκεῖνο, ἔτσι καὶ οὗτος εἶναι ἐμφυτὸς εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου. Τοῦτο μαρτυρεῖ:

α') **Αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου.** Ὁ ἀνθρωπὸς δηλ. δὲν εἶναι μόνον ὃν φυσικόν, ὃστε νὰ διέπεται ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τοὺς βιολογικούς, εἶναι καὶ ἡθικὸν καὶ πνευματικὸν ὅν, καὶ ὡς τοιοῦτον διέπεται πλέον ὑπὸ τῶν ἡθικῶν νόμων.

β') **Ἡ προσωπικὴ πεῖρα ἑκάστου.** Κάθε ἀνθρωπὸς αἰσθάνεται ἐντός του τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ποὺ τὸν διατάσσει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν.

γ') **Ἡ μαρτυρία τῆς Ἰστορίας.** Αὕτη μαρτυρεῖ, ὅτι δῆλοι οἱ ἀνθρωποι δῆλων τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων εἶχον κοινοὺς ἡθικούς καὶ ἀγράφους κανόνας, ὑπαγορευομένους ὑπὸ τοῦ ἐμφύτου ἡθικοῦ νόμου. Καὶ

δ') **Ἡ μαρτυρία τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως.** Ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν, ὅτι εἰς τὰς καρδίας δῆλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχει γραπτὸς ὁ ἀλλως ἀγραφος ἡθικὸς νόμος. (Β', 14).

Οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες διέκρινον καὶ αὐτοὶ δύο εἶδη νόμων, α') τοὺς

γραπτούς καὶ β') τοὺς ἀγράφους, 'Ο δὲ Χρυσόστομος θέλει τρία^{τοι-}
αῦτα, α') τῆς φύσεως (ἄγραφος), β') τοῦ γράμματος (ό γεγραμμέ-
νος τοῦ Μωϋσέως) καὶ γ') τῆς χάριτος (δηλ. τοῦ Χριστοῦ, οὐ εὔαγγε-
λικός, οὐ καὶ νόμος τῆς ἀγάπης).

'Ο ρήτωρ Δημοσθένης λέγει, δτι οἱ ἄγραφοι νόμοι εἰναι δῶρον
τοῦ Θεοῦ. (Κατ. Ἀριστ. Β'. 744) Καὶ ὁ Ξενοφῶν ὁμοίως λέγει τὰ ἔξῆς: «Ἐγὼ μέν, οἴμαι, θεοὺς τοὺς νόμους τούτους τοῖς ἀνθρώποις θεῖναι». (Ἀπομνημ. Δ' 4). Καὶ Διογένης ὁ Λαερτιος: «Ο κατὰ ἔθη γενόμενος
ἄγραφος καλεῖται». (Γ', 45). 'Ομοίως λέγουν καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν
Ἀντιγόνην, ὅπου ἔξαίρεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ θείου δικαίου ἀπὸ τὸ ἀνθρώ-
πινον, καὶ εἰς τὸν Οἰδίποδα Τύραννον, ὅπου ὁ χορὸς ἔξυμνει τοὺς ὑψί-
ποδας νόμους τοὺς ἐν οὐρανίῳ αἰθέρι τεκνώθεντας, ὃν Ὁλύμπιος πα-
τὴρ μόνος, οὐδὲ θνητὴ φύσις ἀνδρῶν ἔτεκεν, οὐδὲ μήποτε λήθη κατακοι-
μήσῃ αὐτούς (863). Καὶ ὁ Κικέρων καὶ ὁ φιλόσοφος Ἡράκλειτος ὁμοίως.

3. Γνωρίσματα τοῦ ἡθικοῦ νόμου. 'Ο ἔμφυτος ἢ ἄγρα-
φος ἡθικός νόμος ἔχει τὰ ἔξῆς γνωρίσματα:

α') Εἶναι καθολικός. Παρατηρεῖται δηλ. εἰς δλους ἀνεξαι-
ρέτως τοὺς ἀνθρώπους δλων τῶν αἰώνων. 'Ως τοιούτος δὲ οὐ-
τος^ς εἶναι καὶ ἀμετάβλητος, ὅπως καὶ ὁ φυσικὸς ἢ βιολογικὸς
νόμος.

β') Εἶναι ἐπιτακτικός. Διατάσσει δηλ. τοὺς ἀνθρώπους νὰ
πράττουν τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὸ κακόν, καὶ τοὺς
ὑποχρεώνει πρὸς τοῦτο (καθήκοντα). Καὶ

γ') Εἶναι προαιρετικός. "Ητοι ύποχρεώνει μὲν τὸν ἀνθρω-
πον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ δὲν τὸν ἔχαναγκάζει συγχρό-
νως πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος ἀφήνει
πλέον εἰς τὴν βούλησιν, εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι
δηλ. ὁ ἡθικός νόμος ύποχρεωτικός, ὅχι δμως καὶ καταναγκα-
στικός. Διὰ νὰ διασωθῇ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τοῦ
ἀνθρώπου.

Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἔκφράζει ἔξοχα ὁ Κάντιος; «Καθῆκον, λέγει,
ὦ σὺ ύψηλὸν καὶ μέγα δνομα. Δὲν περιέχεις μὲν τὶ τὸ ὀρεστόν ἢ ἐπα-
γωγόν, ἀλλ' ἀπαιτεῖς ύποταγήν, καὶ ὡνα κινήσης τὴν βούλησιν δὲν
ἀπειλεῖς, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐκινοῦσε φυσικὴν ἀπέχθειαν καὶ τρόμον, ἀλλ'
ἀπλῶς διατυπώνεις νόμον, ὁ δποῖος μόνος του εύρισκει εἴσοδον εἰς
τὴν ψυχήν, καὶ ἐκεῖ εύρισκει σεβασμὸν καὶ τιμὴν ἀπὸ δλους τοὺς ἀν-
θρώπους, θέλοντας καὶ μή, ὃν καὶ πάντοτε δὲν σὲ ἀκοῦνε... Τίς εἰναι
ἡ ὀρχὴ σου, ἀρχὴ ἀνταξία σου, καὶ ποῦ δύναται νὰ εύρεθῇ ἡ ρίζα
τῆς εύγενοῦς σου καταγωγῆς; (Ἡθικὴ Χ. Ἀνδρούτσου, σελ. 93).

4. Ό αποκεκαλυμμένος ήθικός νόμος. Ό φυσικός ή ἄγραφος οὗτος ήθικός νόμος ἔχει λάβει ωρισμένον περιεχόμενον καὶ ωρισμένην μορφὴν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸ ὅρος Σινᾶ. Εἶναι αἱ δέκα ἔντολαι. Καὶ ὀνομάζεται Δεκάλογος, Νόμος τοῦ Θεοῦ, Νόμος τοῦ Μωϋσέως, Νόμος τοῦ Σινᾶ καὶ ἀπλῶς Νόμος.

Οὗτος εἶναι δέ έξῆς:

1. Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἔτεροι πλὴν ἐμοῦ.
2. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον οὐδὲ παντὸς ὅμοιώματος, δοσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ δοσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ δοσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσῃς αὐτοῖς.
3. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.
4. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν· ἐξ ἡμέρας ἐργάτη ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίων τῷ Θεῷ σου.
5. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένηται ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς.
6. Οὐ φονεύσεις.
7. Οὐ μοιχεύσεις.
8. Οὐ κλέψεις.
9. Οὐ φευδομαρτυρήσεις κατὰ του πλησίον σου μαρτυρίαν φευδῆ. Καὶ
10. Οὐκ ἐπιθυμήσεις δοσα τῷ πλησίον σου ἔστιν. ('Εξόδ. Κ').

'Η Δυτικὴ Ἐκκλησία διαφοροτρόπως ἀριθμεῖ τὰς ἐντολὰς ταύτας. Δηλ. 1η Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου... 2α Οὐ λήψει τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου... 3η Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν... 4η Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου... 5η Οὐ φονεύσεις... 6η Οὐ μοιχεύσεις... 7η Οὐ κλέψεις... 8η Οὐ φευδομαρτυρήσεις... 9η Οὐκ πιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου. 10η Οὐκ ἐπιθυμήσεις δοσα τῷ πλησίον σου ἔστιν.

'Ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τὰς 10 σύτάς ἐντολὰς ἔχει καὶ τὰς λεγομένας τῆς Ἐκκλησίας, πέντε τὸν ἀριθμόν: 1η Νὰ ἀκούωμεν τὴν λειτουργίαν τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἀλλας ωρισμένας ἕορτὰς καὶ νὰ ἀπέχωμεν ἀπὸ κάθε δουλικὸν ἔργον. 2α Νὰ φυλάττωμεν τὴν καθωρισμένην νηστείαν καὶ ἔγκρατειν. 3η Νὰ ἔξομολογάμεθα τούλαχιστον ἀπαξ τοῦ ἔτους καὶ νὰ κοινωνῶμεν τούλαχιστον κατὰ τὸ Πάσχα. 4η Νὰ πληρώνωμεν τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ 5η Νὰ μὴ κάμνωμεν γύρους καὶ χορούς κατὰ τοὺς ἀπηγορευμένους καιρούς. (Π. 'Υακίνθου Γάδ Μεγάλη Κατήχησις. Μέρος Β' Ἡθική, σελ. 31).

Τὸν ἡθικὸν τοῦτον νόμον ἐλθὼν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν κατέλυσεν, ἀλλὰ συνεπλήρωσεν εἰς τὸ ἄγιον Εὐαγ-

γέλιον του. «Μή νομίσητε ότι ἥλθον καταλύσαι, λέγει, τὸν Νόμον ἡ τοὺς Προφήτας. Οὐκ ἥλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρώσαι». (Ματθ. Ε' 17). Καὶ ὁ νέος οὗτος Νόμος, ὁ Νόμος τῆς Χάριτος, ὅπως λέγεται, ώνομάσθη Εὐαγγελικὸς Νόμος.

5. 'Ο ψιστος ἡθικὸς νόμος. 'Ο Μωσαϊκὸς Νόμος περιλαμβάνει δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον καταγράφει τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν (1—4 ἐντολὴ). Καὶ εἰς τὸ δεύτερον τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τὸν πλησίον (5—10 ἐντολὴ). Διὰ τοῦτο συνωψίσθη καὶ ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ὑπὸ τῆς Καινῆς εἰς δύο μεγάλας ἐντολάς, ἔξαρτωμένας ἀπὸ τὴν ἀγάπην.

Α'—'Αγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἀπεριορίστως (ἀπολύτως) καὶ

Β'—'Αγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (σχετικῶς).

Εἰς αὐτὰς τίθεται ὡς ρῆμα τὸ ἀγαπήσεις, διότι ἡ ἀγάπη καὶ μόνη πρέπει νὰ εἶναι ἡ διάθεσίς μας εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν, ἥτοι τὸ καθῆκόν μας πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὸν ἑαυτόν μας. Αὐτὸς εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς περιλαμβάνουν αἱ δύο αὐτοὶ μεγάλαι ἐντολαί, «ἐν αἷς ὅλος ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται κρέμανται» (Ματθ. ΚΒ' 40). Διὰ τοῦτο οὗτος λέγεται ψιστος ἡθικὸς νόμος.

10. Αρχὴ καὶ κῦρος τοῦ ἡθικοῦ νόμου.

1. "Εννοια. Εἰς τὰ διάφορα ἡθικοφιλοσοφικὰ συστήματα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κύρους τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Ποία δηλ., εἶναι ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ ἡθικὸς νόμος καὶ ποῖον κῦρος δύναται οὕτος νὰ ἔχῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐρεύναται δὲ ἐκεῖ συχνά, ἀν εἶναι ὁ ἀνθρωπος ὑποχρεωμένος νὰ πράττῃ κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ὅπως εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἔκτελῇ τοὺς πολιτικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι προβλέπουν καὶ τιμωρίας διὰ τοὺς μὴ συμμορφουμένους μὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸν τὰ διάφορα ἡθικὰ συστήματα χωρίζονται εἰς δύο τάξεις, τὰ αὐτόνομα, καὶ τὰ ἔτερόνομα.

α') Συστήματα αὐτόνομα. Τὰ αὐτόνομα συστήματα διδάσκουν, ὅτι ὁ ἡθικὸς νόμος ἔλαβεν ἀρχὴν ἀπὸ αὐτὴν τὴν φύσιν

τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρωπὸς δηλ. ἐκ φύσεως φέρει ἔντός του ἔμφυτον τὸν ἡθικὸν νόμον, καὶ ἐπομένως εἶναι αὐτεξούσιος νὰ διαθέτῃ τὴν βιούλησίν του ἐλεύθερα εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Ὁ ἡθικὸς δὲ νόμος εἶναι φυσικὸν προϊὸν τῆς πνευματικῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δπως εἰς τὸ δένδρον ὑπάρχει ὁ φυσικὸς νόμος νὰ ἐπεκτείνεται τοῦτο εἰς ρίζας καὶ εἰς κλάδους, ἔτσι καὶ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ὑπάρχει ὁ ἡθικὸς νόμος, ποὺ τὸν ὑποχρεώνει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. (Κάντιος).

β') **Συστήματα ἐτερόνομα.** Τὰ ἐτερόνομα συστήματα δέχονται τὸν ἡθικὸν νόμον ἔξωθεν προερχόμενον, δτι δηλ. δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Σύνήθως ἡ θρησκεία εἶναι ἑκείνη, ἡ ἐκτὸς νόμου κειμένη ἀρχή, ἡ ὅποια νομοθετεῖ τὸν ἡθικὸν νόμον ὡς ἡθικὰ παραγγέλματα καὶ ἐντολάς. Εἰς τὴν Χριστ. δὲ Θρησκείαν αὐτὸς ὁ Θεός ἔθεσε τὸν ἡθικὸν νόμον μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. 'Αλλ' ὁ Θεός εἶναι ἐτέρα ἀρχὴ ἔξω τοῦ ἀνθρώπου κειμένη. Διὰ τοῦτο τὰ συστήματα αὐτὰ λέγονται ἐτερόνομα.

2. **Τὸ κῦρος τοῦ ἡθικοῦ νόμου.** Κατὰ τὴν αὐτονομίαν τὸ κῦρος ἀντλεῖ ὁ ἡθικὸς νόμος ἀπὸ τὴν ἴδιαν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ δὲ τὴν ἐτερονομίαν τὸ κῦρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τὴν λαμβάνει ὁ ἡθικὸς νόμος ἀπὸ τὸν νομοθέτην Θεόν. Αὐτονόητον δημιῶς εἶναι δτι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ κῦρος ὁ ἡθικὸς νόμος, δταν ἔξαρταται ἀπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον ὁ Θεός εἶναι διὰ τὸν ἀνθρωπὸν ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ βεβαιώσις περὶ τῆς δρθότητος τῶν πρᾶξεών του. Διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δέχεται ὡς ἀγαθὸν τὸν ἡθικὸν νόμον δχι ὡς προϊὸν τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς θέλημα αὐτοῦ.

3. **Σχέσις Ἡθικῆς καὶ Θρησκείας.** Ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ λοιπὸν στηρίζεται ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῆς εἶναι καὶ πηγαὶ ἑκείνης. Οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἔννοηθῇ Ἡθικὴ χωρὶς Θρησκείαν. Διότι τὰ δύο συναισθήτα, τὸ ἡθικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν εἶναι ἀδελφικῶς συνηνωμένα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀθρησκος Ἡθικὴ δὲν παρέχει κανένα κῦρος καὶ καμμίαν αὐθεντίαν. Μόνον ἡ Θρησκευτικὴ Ἡθικὴ καὶ μάλιστα ἡ Χριστιανικὴ δίδει κῦρος εἰς τὰς ἡθικὰς ἐννοίας. Διότι ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία δὲν εἶναι οὕτε ἐπιστήμη οὕτε τέχνη. Δὲν εἶναι δηλ. οὔτε ἀπλὴ γνῶσις καὶ μάθησις οὔτε

καὶ ἀκολουθίᾳ κανόνων. Εἶναι βίωμα, εἶναι ζωὴ, τὴν δποίαν κανονίζει μόνον ἡ Ἡθική, καὶ τὴν συνέχει ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. (Β' Κορ. Ε', 14). Εἶναι ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν. (Λουκ. ΙΖ' 21). Διὰ τοῦτο ὅσοι τὴν ζοῦν, λέγουν μαζὶ μὲ τὸν Ἀπ. Παύλον: «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δ' ἐν ἐμοὶ Χριστός». (Γαλ. Β', 20).

4. Χαρακτὴρ Χριστ. Ἡθικῆς. Ὁ Θεός κατὰ τὴν Χριστ. Ἡθικὴν εἶναι ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἡθικῆς τάξεως καὶ ὅλων τῶν ἡθικῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ Χριστ. Ἡθικὴ εἶναι ἔτερόνομος. Αἱ ἡθικαὶ ὅμως ἐννοιαὶ, ὑπάρχουσαι ἐμφύτως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μεταδιδόμεναι κληρονομικῶς εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἐνεργοῦν πλέον ὡς νὰ προέρχωνται ἀπὸ αὐτὴν τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως ὡς πρὸς τοῦτο ἡ Χριστ. Ἡθικὴ ταῦτα διδάσκουσα εἶναι αὐτόνομος.

Ἡ Χριστ. Ἡθικὴ ὡς ἔτερόνομος μὲν λαμβάνει τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ὡς καθήκοντα, ὡς αὐτόνομος δὲ διδάσκει, διὰ ἄνθρωπος δόφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος καὶ νὰ πράτῃ τὸ ἀγαθὸν ὅλως ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἀγάπης, μὲ τὴν βοήθειαν μάλιστα τοῦ Θεοῦ. Τότε καὶ δὲ Θεός παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν μακαριότητα. Ἡτοι δὲ ἄνθρωπος εἶναι μὲν αὐτεξούσιος, δχι ὅμως καὶ τελείως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Διότι πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς συνδέεται καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ Αὐτοῦ, ὡς δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν» Αὐτοῦ. Ὁ Θεός δὲ πάλιν θεωρεῖ αὐτὸν τέκνον, χάριν τοῦ ὅποιου ἔθυσίας τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μετά τοῦ Θεοῦ ὅμιλεῖ ὁ Κύριος ὡς ἔκῆς: «Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἔσαυτοῦ. ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Ἔγὼ εἰμὶ ἡ ἀμπελός, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κάγὼ ἐν αὐτῷ. Οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. Ὁτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδὲν. Ἐάν τις μὴ μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη, καὶ συνάγουσιν αὐτὰ καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται. (Ιωάν. ΙΕ', 1–10). Καὶ δὲ θεοφόρος Ἰγνάτιος λέγει: «τὸ γάρ ὅλον ἐστὶ πίστις καὶ ἀγάπη, ὃν οὐδὲν προκέκριται» (πρὸς Σμυρναίους 6).

11. Ἡ συνείδησις εἰς τὴν Ἡθικήν.

1. **Ἐννοια.** Ἡ λέξις συνείδησις ἡ τὸ συνειδός παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα σύνοιδα καὶ χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῆς Ἡθικῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Φανερώνει δὲ γενικῶς τὴν γνῶσιν τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἡ τῆς ψυχικῆς του καταστάσεως, καὶ εἶναι προφανῶς ἀπόρροια τῆς πνευματικῆς οὐσίας αὐτοῦ, δηλ. τοῦ συναίσθηματικοῦ, τοῦ βουλητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ στοιχείου του. Καὶ δταν μὲν χρησιμοποιήται ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας ἡ λέξις σημαίνει τὴν ἄμεσον γνῶσιν ἡ ἀντίληψιν τῶν ἐν ἡμῖν συμβαίνοντων ψυχικῶν φαινομένων ἡ τὴν συναίσθησιν τοῦ ἔσωτοῦ μας, τὴν αὐτοσυναίσθησιν ἡ τὸ «γνῶθι σαύτὸν» τῶν ἀρχαίων. «Οταν δὲ χρησιμοποιήται ὑπὸ τῆς Ἡθικῆς, σημαίνει τὴν ψυχικὴν ἰκανότητα, ποὺ ἔχει ὁ ἀνθρωπος νὰ κρίνῃ καὶ νὰ διαταρίνῃ τὰς πράξεις καὶ τὰς βούλησεις του εἰς ἀγαθάς ἢ κακάς, νὰ λαμβάνῃ δὲ γνῶσιν τῆς ἡθικότητός του, ἃν δηλ. ὁ βίος του είναι ἡθικός ἢ ὄχι.

2. **Τὸ ἔργον τῆς συνείδησεως.** Τὸ ἔργον τῆς ἡθικῆς συνείδησεως εἶναι διττόν. 'Αφ' ἐνὸς μὲν κρίνει, ως δικαστής, τὴν ἡθικήν ἀξίαν τῶν πράξεών μας, ἀφ' ἐτέρου δέ, ως ἡθικὴ ἀρχὴ ἡ ως φωνὴ τοῦ Θεοῦ, προτρέπει ἡ ἀποτρέπει, συμβουλεύει ἡ παιδαγωγεῖ, ἐπιδοκιμάζει ἡ ἀποδοκιμάζει, καὶ ἐπαινεῖ ἡ ἐλέγχει (ψέγει). Μᾶς παρουσιάζεται δηλ. ἐντός μας ἡ συνείδησις ως δεύτερον κριτήριον τῆς ἡθικότητός μας, κριτήριον ὑποκειμενικὸν καὶ ὅχι ἀντικειμενικόν, ὅπως εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

3. **Ὀρισμός.** Ἡ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον τοῦ ἔσω ἀνθρώπου. Εἶναι ύποκειμενικῶς μὲν ἡ συμφωνία τῶν πράξεών μας μὲ τὸν ἡθικὸν νόμον, ἀντικειμενικῶς δὲ εἶναι σύτός οὗτος ὁ ἡθικὸς νόμος. Μᾶς παρουσιάζεται δὲ ως δικαστής καὶ ως ἀρχὴ ἡθική. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Μένανδρος (ἀρχαῖος «Ἐλλην ποιητὴς») ὠνόμασεν αὐτὴν Θεόν, «βροτοῖς ἀπασιν ἡ συνείδησις θεός», οἱ δὲ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας μᾶς τὴν λέγουν φωνὴν τοῦ Θεοῦ καὶ δικαστήριον «ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς». (Γρηγ. Θεολ.).

Ἡ συνείδησις ἀκόμη μᾶς παρουσιάζεται ως ἀγαθὸς σύμβουλος καὶ ως δικαστὴς δικάζων σύμφωνα μὲ τὸν ἡθικὸν νόμον. «Οθεν ἡ συνείδησις εἶναι ἡ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου θεία δύναμις, ἡ ὅποια βραβεύει τὸ ἀγαθόν, ψέγει δὲ τὸ κακόν, προ-

· Ἡθικὴ Χρ. Μ. Ἐνισλείδου

τρέπει εις τὴν ὄρετὴν καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν κακίαν. Καὶ ἐπομένως συνείδησις καλεῖται ἡ ἵκανότης τοῦ ἔσω ἀνθρώπου νὰ συγκρίνῃ τὰς πράξεις του πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον καὶ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν τῆς ἡθικότητός του.

4. Ἡ συνείδησις στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι δευτέρα τις δύναμις τῆς ψυχῆς, ἀλλ' εἶναι φαινόμενον καὶ στοιχεῖον τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι τοῦ συναισθηματικοῦ, τοῦ βουλητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ. Μὲ αὐτὰ δὲ τὰ στοιχεῖα διακρίνεται ὁ ἀνθρωπὸς ἀπὸ τὰ ζῶα. Οὕτω ὁ ἀνθρωπὸς μὲ τὴν ἡθικήν του συνείδησιν λαμβάνει ἐνδομύχως γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του (ἐνέργεια τοῦ νοητικοῦ), κρίνει τὰς πράξεις του ἐλευθέρως (ἐνέργεια τοῦ βουλητικοῦ) καὶ τέλος δοκιμάζει χαρὰν ἢ λύπην (ἐνέργεια τοῦ συναισθηματικοῦ). Ἡτοι ἡ συνείδησις λειτουργεῖ ὡς γνωσις-νόησις, ὡς βιούλησις καὶ ὡς συναίσθημα.

5. Καθολικότης τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις εἶναι καθολικὸν φαινόμενον τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι πάντες οἱ ἀνθρωποί φέρουν ἐντός των ἐμφύτως τὴν ἵκανότητα αὐτήν. Τὴν συνείδησιν εἶχον παρατηρήσει πάντες οἱ λαοί καὶ πάντες οἱ σοφοί. Εἰς τὴν Ἰστορίαν φέρει πολλὰ ὀνόματα. Ὁ Σωκράτης τὴν ὀνομάζει «δαιμόνιον». Τὴν εἶχον θεοποιήσει δὲ οἱ σύγχρονοί του εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Ἐρινύων, τῶν Ἀρῶν καὶ τῶν Ποινῶν, ποὺ τιμωροῦν τοὺς ἀσεβεῖς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς κακούς πρὸς τὸν πλησίον. Τὰ ἀρχαῖα δράματα τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Αισχύλου καὶ τοῦ Εὐριπίδου εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὰ φοβερὰ αὐτὰ ὅντα, ποὺ βασανίζουν τοὺς κακούς ἀνθρώπους εἰς τὸν "Ἀδην. ("Ιδε Ἀντιγόνην καὶ Φιλοκτήτην, Ὁρέστην καὶ Οἰδίποδά).

Περὶ τῆς καθολικότητος τῆς συνειδήσεως ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει εἰς τὴν πρὸς Ρωμαϊούς ἐπιστολὴν του, ὅτι δῆλοι οἱ ἀνθρώποι ἐμφύτως φέρουν μέσα των τὴν συνείδησιν καὶ οὕτω «ένδεικνυται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης τῆς συνειδήσεως αὐτῶν καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων». (Β', 15).

Καὶ ὁ "Ομηρος παρουσιάζει εἰς τὴν Ἰλιάδα τὴν ὥραιαν Ἐλένην, τὴν ἀφορμὴν τοῦ αἰματηροῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, μετανοεῦσαν καὶ ἐλεγ-

χομένην ύπό τῆς συνειδήσεως, δι' ὅσα κακά ἐπεσώρευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς "Ἐλληνας μὲ τὴν ἀνοησίαν της. Διὰ τοῦτο καταρᾶται τὸν ἑαυτόν της καὶ λέγει :

«Ως μ' ὅφελ' ἥματι τῷ, ὅτε με πρῶτον τέκε μήτηρ,
οἴχεσθαι προφέρουσα κακή ἀνέμοιο θύελλα
εἰς δρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης». (Ζ', 345).

6. **Ἐκδηλώσεις τῆς συνειδήσεως.** Ἡ συνειδησίς εἶναι βεβαίως μία, τὸ ἔργον της ὅμως εἶναι διττόν καὶ ἐκδηλώνεται κατὰ διαφορετικὸν τρόπον πρὸ τῆς πράξεως καὶ μετὰ τὴν πρᾶξιν. "Οταν ἐκδηλώνεται πρὸ τῆς πράξεως, λέγεται προηγουμένη τῆς πράξεως συνείδησις. "Οταν δὲ ἐκδηλώνεται μετὰ τὴν πρᾶξιν, λέγεται ἐπομένη τῆς πράξεως συνείδησις.

Ἡ προηγουμένη συνείδησις μᾶς παρουσιάζεται ὡς ἀγαθὸς σύμβουλος καὶ δόηγός προτρέπων εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποτρέπων ἀπὸ τὸ κακόν, δόποτε λέγεται καὶ προτρεπτικὴ ἢ ἀποτρεπτικὴ. Ἡ δὲ ἐπομένη συνείδησις μᾶς παρουσιάζεται ὡς δικαστής, ὡς ἀδέκαστος κριτής καὶ ἀνταποδότης, ὡς τιμητὴς τῶν πράξεων μας, ἀμείβων τὸ ἀγαθόν καὶ κατακρίνων, ἐλέγχων καὶ ψέγων τὸ κακόν.

Ἡ διαρκὴς συμφωνία καὶ ἀρμονία τῆς προηγουμένης μετὰ τῆς ἐπομένης συνειδήσεως δύνομάζεται γαλήνη τῆς συνειδήσεως. Τὸ ἀντίθετον λέγεται τύψις τῆς συνειδήσεως. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει πάντοτε νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεώς του. Διότι ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως εἶναι συνεχῆς ψυχικὴ τρικυμία, εἶναι φοβερὸν μαρτύριον τῆς ψυχῆς, τὸ ὅποιον πολλοὶ δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουν. Ὁ ἄνθρωπος τότε χάνει τὴν χαράν, χάνει τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ζωῆς, χάνει τὸν ὕπνον του, χάνει τὸ πᾶν. Τὰ κακὰ αὔτα πολὺ ὡραῖα μᾶς τὰ ζωγραφίζει ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μητραλοίου 'Ορέστου. (Ιφιγένεια ἐν Ταύροις).

Τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως ὡς ἔξῆς περιγράφει ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. «Τίνος ἔνεκεν ὅλως εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὁ Θεός κατέστησεν ἐν ἡμῖν κριτὴν τόσον διηνεκῶς ἐγρηγορότα καὶ νήφοντα; Τὸ συνειδός λέγω. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν οὐδεὶς δικαστὴς οὕτως ἀγρυπνος ἐν ἀνθρώποις, οἷον τὸ ἡμέτερον συνειδός. Οἱ μὲν γάρ ἔξωθεν δικασταὶ καὶ ὑπὸ χρημάτων τυχόν διαφθείρονται, καὶ κολακεῖσις χαυνοῦνται, καὶ διὰ φόβου καθυποκρίνονται, καὶ πολλὰ ἔτερά ἔστι τὰ λυμαίνομενα τὴν δρθὴν ἐκείνου ψῆφον. Τὸ δὲ τοῦ συνειδότος δικαστή-

ριον ούδενί τούτων εἴκειν οἰδεν. 'Αλλὰ καν χρήματα δῶς, καν κολα-
κεύσης, καν ἀπειλήσης, καν ἔτερον ὅτιον ἐργάση, δικαίαν ἔξοισει τὴν
ψῆφον κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων λογισμῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ἡμαρτίαν
ἐργασάμενος αὐτὸς ἔσυτὸν καταδικάζει, καν μηδεὶς ἔτερος κατηγορῇ.
Καὶ οὐχ ἀπαξ, ούδε δίς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου
τοῦτο ποιῶν διατελεῖ. Καν πολὺς παρέλθη χρόνος, ούδεποτε ἐπιλήσεται
(θάλησμονήσῃ) τῶν γεγενημένων. 'Αλλὰ καὶ ἐν τῷ γίγνεσθαι τὴν ἡμαρ-
τίαν, καὶ πρὶν γενέσθαι, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι σφοδρὸς ἐφέστηκεν ἡμῖν
κατήγορος, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι».

'Απ' ἐναντίας μακαριστὴ εἶναι ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως
εἰς τὸν ἀνθρωπὸν. Αὔτὴ τοῦ χαρίζει τὴν μακαριότητα καὶ τὴν
ἀταραξίαν, τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνευσιν. Αὔτὴν δὲ μόνον ὁ Χρι-
στὸς χαρίζει εἰς τοὺς πιστοὺς διπαδούς του. «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν
δίδωμι ύμῖν». (Ιωάν. ΙΔ', 27). Εἶναι ἡ «εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ πάντα
νοῦν ὑπερέχουσα» κατὰ τὸν Παῦλον. (Φιλ. Δ', 7). Αὔτὴν ἔξυ-
μνει καὶ ὁ Εὐριπίδης εἰς τὸ δρᾶμα «Κρεσφόντης».

7. 'Αλάθητον καὶ πλάνη τῆς συνειδήσεως. 'Η συνείδησις
κατὰ τὴν διπλὴν τῆς ἐνέργειαν μᾶς παρουσιάζεται· ὡς ἡθικὸς
ὅδηγός, ὁ ὄποιος μᾶς συμβουλεύῃ νὰ πράττωμεν πάντοτε
«κατὰ τὴν συνείδησίν μας».

'Ο κανὼν αὐτὸς κατὰ μὲν τὴν βάσιν του εἶναι ἀλάθητος.
Δηλ. ἡ συνείδησις ὡς ἵκανότης εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν πρά-
ξεών μας κατὰ βάσιν ἐνεργεῖ πάντοτε δρθῶς. 'Ως γνῶσις ὅμως
ἡ συνείδησις ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς
προόδου, ὅπως δλαι αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου,
ἄρα καὶ τῆς πλάνης. Διότι ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις πολλάκις πλα-
νᾶται. Κάθε ἀνθρωπὸς δηλ. ἔχει δρθὴν συνείδησιν. Κατόπιν
ὅμως ἡ ἀμάθεια, τὰ πάθη, αἱ κακαὶ διδασκαλίαι, τὸ κακὸν πα-
ράδειγμα καὶ τὰ κακὰ θεάματα καὶ τὰ ἄσεμνα ἀναγνώσματα
τοῦ διαστρεβλώνουν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν συνείδησιν.

'Η Θεία 'Αποκάλυψις, δ δρθὸς λόγος καὶ ἡ πεῖρα μαρτυ-
ροῦν, ὅτι ἡ συνείδησίς μας ὑπόκειται εἰς τὴν πλάνην. 'Η Φιλο-
σοφία παραδέχεται τὸ δυνατὸν τῆς πλάνης τῆς συνειδήσεως.
'Ομοίως καὶ ἡ πεῖρα. Καὶ πολλάκις ἀκούομεν νὰ λέγεται ἀπὸ
τοὺς ἀνθρώπους «Ἐπραξα κατὰ συνείδησιν». 'Ο δὲ Κύριος ἡμῶν
Ιησοῦς Χριστὸς βεβαιώνει τοῦτο μὲ τὰς φράσεις: «”Ἐρχεται
ἄρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξῃ λατρείαν προσφέρειν
τῷ Θεῷ». (Ιωάν. ΙΣΤ', 2).

“Οθεν δὲ χριστιανὸς ἔχει ἀνάγκην νὰ διδαχθῇ καλῶς καὶ νὰ διαφωτισθῇ καὶ νὰ μάθῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ὃστε ἡ συνείδησίς του νὰ εἶναι πάντοτε καὶ εἰς δλας τὰς περιστάσεις ἀλάθητος, ἥτοι νὰ κρίνῃ ἀλάθητα. Τοῦτο βέβαια εἶναι ἔργον καὶ τοῦ Σχολείου διὰ τῶν διδασκάλων, καὶ τῆς Ἑκκλησίας διὰ τῶν πνευματικῶν, καὶ τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων διὰ τῶν κατηχητῶν. Τὸ μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως μάλιστα συμβάλλει σπουδαῖως πρός τοῦτο.

8. **Ίδιότητες τῆς συνειδήσεως.** Ἡ συνείδησίς διὰ νὰ δυνηθῇ ν' ἀποφύγῃ τὴν πλάνην, νὰ κρίνῃ δρθῶς τὰς πράξεις καὶ νὰ εἶναι πραγματικὸν φῶς ἐν ἡμῖν καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀλάθητος ὁδηγὸς τῆς ζωῆς μας, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰς ἑξῆς ίδιότητας :

α') Νὰ εἶναι δρθή. Δηλ. νὰ κρίνῃ δρθῶς περὶ τοῦ ἡθικοῦ μας βίου, νὰ συμφωνῇ δὲ μὲ τὸν ἡθικὸν νόμον. Ἡ κακὴ ἀγωγὴ περὶ τὴν Θρησκείαν καὶ τὴν Ἡθικήν, ἡ ἀδιαφορία ἡ θρησκευτική, ἡ θρησκοληψία καὶ ἡ ἀνηθικότης δημιουργοῦν εἰς τὴν ψυχήν μας τὴν πεπλανημένην συνείδησιν. Αὕτη ἡ εἶναι ἐλαστική, «διϋλίζουσα τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμιλον καταπίνουσα», ὅπως ἐκείνη τῶν Φαρισαίων (Ματθ. ΚΓ', 28), ἡ ὑπερακριβής, βλέπουσα ἀμαρτίαν ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχει τοιαύτη.

β') Νὰ εἶναι βεβαία καὶ ἀσφαλής. Ἡτοι νὰ γνωρίζῃ καλῶς μὲ δλας τὰς λεπτομερείας, δτι ἡ τάδε ἡ ἡ τάδε π. χ. πρᾶξις, εἶναι ἀγαθὴ ἥ κακή, χωρὶς ἀμφιβολίαν. «Οπου δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἔστω καὶ ἡ ἐλαχίστη περὶ τοῦ πρακτέου, δφείλει δὲ χριστιανὸς νὰ καταφεύγῃ εἰς τὰ φῶτα τῶν πεπειραμένων συνανθρώπων του καὶ μάλιστα τῶν πνευματικῶν τῆς Ἑκκλησίας μας κληρικῶν.

γ') Νὰ εἶναι ζῶσα καὶ ύγιης. Νὰ μὴ πράττῃ τὸ πονηρόν, ὑπὸ τὸ κράτος θυμοῦ, ὄργης ἥβίας διατελοῦσα. Πάντοτε δὲ νὰ γρηγορῇ καὶ ποτὲ νὰ μὴν ἀφήνῃ ἀπαρατήρητον καὶ τὴν μικροτέραν λεπτομέρειαν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν.

Ἄντιθετος τῆς τοιαύτης συνειδήσεως εἶναι ἡ ἀσθενής καὶ ἡ νεκρὰ συνείδησις. Ἡ συνείδησις αὐτὴ φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἡθικὴν ἀναλγησίαν, κατὰ τὴν δόπιαν οὖτος δὲν αἰσθάνεται οὐδεμίαν τύψιν διαπράττων τὸ κακόν, οὔτε ἀποτροπιασμὸν βλέπων τὸ κακόν διαπραττόμενον. Αὕτη τέλος τὸν ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς εἰς τὴν πώρωσιν τῆς συνειδήσεως, ποὺ εἶναι ἀνί-

τος ἀσθένεια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' αὐτὴν δὲ ὁ διαπράττων καὶ τὰ φοβεράτα τῶν κακουργημάτων ὅχι μόνον δὲν αἰσθάνεται τύψιν, ἀλλ' ἀπεναντίας χαίρει διὰ τὸ διαπραττόμενον ἔγκλημα καὶ λυπεῖται, ὅταν βλέπῃ νὰ γίνεται τὸ ἀγαθόν. Πόσον δυστυχεῖς εἶναι οἱ ἀνθρωποι αὐτοί, ἢν εἶναι ὄρθὸν καὶ λογικὸν καὶ δίκαιον νὰ τοὺς ὀνομάζωμεν κἀντανθρώπους!

12. Καθῆκον καὶ ἡθικὴ τελείωσις

1. **Ἐννοια καὶ ὄρισμὸς τοῦ καθήκοντος.** Ἡ λέξις καθῆκον, ἀπὸ τὸ ρῆμα καθήκω (κατὰ—ῆκω) παραγομένη, σημαίνει τὸ πρέπον, ἢ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πρέπει ἢ ἀρμόζει—ταιριάζει—καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἡθικὴν τάξιν. Οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες τὸ ἔλεγον τὸ δέον, ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ὀφείλημα, καὶ ὁ Κικέρων ἀπλῶς καθῆκον, γράψας καὶ τὸν γνωστὸν De officiis λόγον.

Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην λέγεται ὀφειλὴ καὶ ὀφείλημα, μὲ τὴν σημασίαν, ὅτι εἶναι τις ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸν ἡθικὸν νόμον νὰ πράττῃ τοῦτο (ὀφείλει). Διότι τὸ καθῆκον περιέχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἡθικῆς ὑποχρεώσεως. Καὶ ἀπὸ τὴν πλευράν αὐτὴν τὸ καθῆκον εἶναι τὸ ἡθικὸν χρέος, τὸ ὅποιον ὀφείλει κάθε ἀνθρωπος ἐγκαίρως νὰ ἔξιφλῇ. Μᾶς διδάσκει δέ, ὅτι δὲν ἔχομεν μόνον τὴν ἴκανότητα νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς τοῦτο. Τὴν ἴκανότητα μᾶς τὴν παρέχει ἡ συνείδησις. Τὴν ὑποχρέωσιν δὲ τὸ καθῆκον. "Αρα καθῆκον εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν ἡθικοῦ νόμου ἐπιβαλλομένη ὑποχρέωσις τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθόν καὶ παραλείπειν ἢ ἀποφεύγειν τὸ κακόν.

2. **Βάσις καὶ γνῶσις τοῦ καθήκοντος.** Βάσις τοῦ καθήκοντος εἶναι δὴ ἡθικὸς νόμος. "Ητοι ὁ ὑποχρεών εἶναι δὴ ἡθικὸς νόμος. "Ο ὑποχρεούμενος δὲ εἶναι δὴ ἀνθρωπος. Καίτοι δὲ οὕτος εἶναι, ὅπως ἐμάθαμεν, ἀντικειμενικὸς (δέκα ἐντολαί), ἐν τούτοις παρουσιάζεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τὸ καθῆκον ὡς τι ὑποκειμενικὸν, ὥστε νὰ λέγωμεν: «πράττε τὸ καθῆκόν σου» ἢ «ἔπραξα τὸ καθῆκόν μου».

Τοῦ καθήκοντος λαμβάνει γνῶσιν δὴ ἀνθρωπος διὰ τῆς συνειδήσεως, ἢ δποίᾳ ὡς δδηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ ὑπενθυμίζει πάντοτε, ὅτι τὸ ἀγαθόν δὲν εἶναι ὑπόθεσις θεωρητική, ἀλλὰ κανὼν τῆς ζωῆς, τὸν ὅποιον ὀφείλει νὰ ἔκτελῃ. Καὶ

ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος εἶναι ἔμφυτος εἰς πάντα ἄνθρωπον.

3. Ἐλατήρια τοῦ καθήκοντος. Συνήθως ὡς ἐλατήρια τοῦ καθήκοντος φέρονται δὲ φόβος τῆς τιμωρίας, ή ἐλπὶς τῆς ἀμοιβῆς, ή βία ή ἡ ἀνάγκη, ύπὸ τὴν ὅποιαν δυνατὸν νὰ εύρεθῇ δὲ πράττων, καὶ ή ἀγάπη ὡς ἐσωτερικὴ τῆς ψυχῆς διάθεσις πρὸς τὸ καθῆκον.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἡ Χριστ. Ἡθικὴ παραδέχεται ὡς εὔγενες ἐλατήριον μόνον τὴν ἀγάπην. Διότι αὐτὴ πράγματι εἶναι τὸ «πλήρωμα τοῦ ἡθικοῦ νόμου». Τότε δὲ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος ἔχει ἡθικὴν ἀξίαν. Διὰ τοῦτο δὲ Ἐπ. Παῦλος μᾶς συμβουλεύει, «πάντα ἐν ἀγάπῃ γινέσθω» (Α' Κορ. ΙΣΤ', 14).

Ἡ Ἀγία Γραφὴ δύμας καὶ ἡ Ἱερὰ τῆς Ἔκκλησίας Παράδοσις τακτικὰ μᾶς ἀναφέρουν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ὡς ἐλατήριον τοῦ καθήκοντος. «Οπως «τὸν Θεὸν φοβεῖσθε», «καὶ μετὰ φόβου Θεοῦ . . . προσέλθετε» (Λειτουργία). Τὸν φόβον δύμας αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν διακρίνωμεν ἀπὸ τὸν λεγόμενον δουλικὸν φόβον, τὸν φόβον δηλ. τὸν ὅποιον ἥσθιάνετο ἀλλοτε δὲ δοῦλος ἀπέναντι τοῦ κυρίου τῆς ζωῆς του. Ο φόβος λοιπὸν ἐκείνος εἶναι ἀποτέλεσμα μίσους. Ἐνῷ δὲ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα υἱοθεσίας, ἀγάπης. Διότι δὲ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπομένως αἰσθάνεται υἱίκόν σεβασμὸν πρὸς αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ φόβος αὐτὸς λέγεται ὅχι δουλικὸς ἀλλὰ υἱίκος, καὶ περιέχει ἀγάπην. Ο Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης λέγει: «Ο Θεός ἀγάπη ἔστιν. Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. (Α' Ἰωάν. Δ', 16).

4. Διαίρεσις τῶν καθηκόντων. Καθήκοντα ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὡς ἀτομα. ἔχομεν δύμας καὶ καθήκοντα πρὸς τὴν οἰκογένειαν, πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ πρὸς τὴν Ἔκκλησίαν μας. Διὰ τοῦτο τὰ διαιροῦμεν ὡς ἔχης.

α') Καθήκοντα ἀτομικά. Ταῦτα εἶναι καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν, καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον καὶ καθήκοντα πρὸς τὸν ἑαυτόν μας. Κατὰ τὸ χωρίον Τίτου Β', 12, ὅπου δὲ Ἐπόστολος Παῦλος μᾶς παραγγέλλει νὰ ζήσωμεν «ἐν τῷ νῦν αἰώνι σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εύσεβῶς» καὶ

β') Καθήκοντα κοινωνικά. Τοιαῦτα εἶναι τὰ καθήκοντα, ποὺ ἔχει δὲ ἄνθρωπος ὡς κοινωνία θεωρούμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ

κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται εἰς τὴν Οἰκογένειαν, τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν Ἑκκλησίαν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ κοινωνικά του καθήκοντα εἶναι Οἰκογενειακά, Πολιτειακά καὶ Ἑκκλησιαστικά. Τοῦτο πάλιν μᾶς τὸ λέγει τὸ χωρίον Α' Πέτρου Β' 17, ὅπου δὲ Ἀπ. Πέτρος μᾶς συμβουλεύει· «τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε, τὸν Θεόν φοβεῖσθε».

5. **Σύγκρουσις καθηκόντων.** Ὁ ἀνθρωπος ἔχει πολλὰ καὶ ποικίλα καθήκοντα. Ἡ ἐκπλήρωσις δὲ αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερῆς ἔνεκα τῶν ἀτελειῶν τὴν ἀνθρωπίνης φύσεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρουσιάζεται πολλάκις εἰς τὸν βίον μας ἡ λεγομένη σύγκρουσις καθηκόντων. Κατ' αὐτὴν ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις συγχρόνως δύο καθηκόντων, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ποῖον καθῆκον πρέπει νὰ προτιμήσωμεν καὶ ποῖον νὰ ἀφήσωμεν ἀνεκπλήρωτον. Τοιαύτην σύγκρουσιν καθηκόντων δοκιμάζομεν ὅλοι σχεδὸν καθημερινῶς. Π. χ. κατὰ τὴν περίπτωσιν γενομένης ἀταξίας εἰς τὴν τάξιν δύο καθηκόντων ἀλληλοσυγκρούονται, τὸ καθῆκον τῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τὸν ἀτακτήσαντα μαθητὴν καὶ τὸ καθῆκον τῆς φιλαληθείας, δταν διευθυντής τοῦ Σχολείου ζητεῖ ἀπὸ τρίτον μαθητὴν νὰ μαρτυρήσῃ τὸν ἀτακτήσαντα μαθητὴν κ. τ. τ.

Εἰς τὴν Ἰστορίαν ἔχομεν τοιαῦτα παραδείγματα συγκρούσεως καθηκόντων. Ὅπως π. χ. εἰς τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους δίδεται ἡ διαταγὴ ύπὸ τοῦ Κρέοντος νὰ μὴ θάψῃ τὸν ἀδελφὸν Πολυνείκην. Αὐτὴ δύμως τὸν θάπτει ύπεικουσα εἰς τὸν ἄγραφον ἥθικὸν νόμον. Εἰς τὸν Ὁρέστην συγκρούεται τὸ καθῆκον τῆς ἑδοικήσεως τοῦ θανάτου τοῦ πατρός τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς τὸ καθῆκον πρὸς τοὺς γονεῖς, διότι πρέπει νὰ θανατώσῃ τὴν μητέρα του Κλυταιμνήστραν, ὡς ύπαλιτον τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπὸ τὸν Αἴγισθον. Ομοίως εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ μέλλοντα νὰ θυσιάσῃ τὸ τέκνον του Ἰσαὰκ κ. τ. τ.

Πρὸς διέξοδον ἀπὸ τὸ ἥθικὸν τοῦτο πρόβλημα δὲν ύπάρχουν βέβαια ὡρισμένοι ἥθικοι κανόνες. Πρέπει δύμως πάντοτε νὰ προτιμᾶται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τὸ καθῆκον, ποὺ εἶναι εὐρύτερον, ὡφελιμότερον, ἀνώτερον. Π. χ. προτιμητέα ἡ οἰκογένεια τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας ἡ Πατρὶς κλπ. ὅπως ἔπραξεν ἡ Ἀντιγόνη, καὶ ὁ Ὁρέστης καὶ ὁ Ἀβραάμ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι εἰπόντες εἰς τοὺς ἀπαγορεύσαντας εἰς αὐτοὺς τὸ κήρυγμα τοῦ

Χριστοῦ Φαρισαίους τὸ : «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.» Τοῦτο δὲ πράττει καὶ ὁ στρατιώτης εἰς τὸν πόλεμον θυσιάζων τὴν ζωήν του χάριν τῆς Πατρίδος. Ἐν περιπτώσει ἀμφιβολίας πρέπει ὁ ἀμφιβάλλων νὰ ζητῇ τὴν γνώμην ἀνωτέρου ἡθικοῦ προσώπου καὶ μάλιστα τοῦ πνευματικοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Θεοῦ, παρὰ τῶν ὅποιων θὰ ζητήσῃ τὸν φωτισμόν. (Ιακωβ. Α' 16).

Ο Paul Janet λέγει: «Τὸ ἀτομον ἔχει καθῆκον νὰ διαφυλάττῃ ἀλώβητον τὴν τιμὴν του. Ἐπίσης ἔχει καθῆκον πρὸς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἐν περιπτώσει συγκρούσεως τῶν δύο τούτων καθηκόντων δέον νὰ προτιμηθῇ τὸ πρὸς τὴν τιμὴν καθῆκον. Δὲν ἐπιτρέπεται λ. χ. τὸ ἀτιμάζεσθαι χάριν τοῦ πλούτισμοῦ τῆς οἰκογενείας» (σελ. 307 Τ. Βενέρη Στοιχεῖα Φιλοσ. Ἡθικῆς σελ. 47).

6. **Ἡθικὴ τελείωσις.** Πολλάκις ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀρκεῖται εἰς μόνην τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Ἀλλὰ κινούμενος ἀπὸ τὴν ἐντός του ἰδέαν τοῦ τελείου ἐπιζητεῖ τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων ἀνωτέρων, ποὺ εἶναι ἀξιαι μὲν ἐπαίνου, δὲν ἐπιβάλλονται δύμως ὑπὸ τοῦ ἡθικοῦ νόμου ώς καθήκοντα, καὶ τῶν ὅποιων ἡ μὴ ἐκτέλεσις δὲν θεωρεῖται παράβασις καθήκοντος. Τοιαῦται πράξεις εἶναι π.χ. ὁ μοναχικὸς βίος, ὁ παρθενικός βίος, ἡ αὐτοθυσία, ἡ εύποιΐα κλπ.

Τοῦτο λέγεται ἡθικὴ τελείωσις. Διότι τοιουτορόπως ὁ ἄνθρωπος γίνεται τέλειος, ὅπως εἶπεν ὁ Χριστός: «Γίνεσθε οὖν ύμεις τέλειοι, ὥσπερ ὁ Πατήρ ύμῶν ὁ οὐρανίος τέλειός ἐστιν». (Ματθ. Ε', 48). Πρὸς δὲ τὸν πλούσιον νεανίσκον, ποὺ τὸν ἡρώτησε, τί ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἡθικοῦ νόμου πρέπει νὰ κάμῃ, διὰ νὰ κερδήσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀπήντησεν: «Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι ύπαγε, πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς, καὶ δεῦρο ὀκολούθει μοι». (Ματθ. ΙΘ', 21).

Ο Σαμουήλ Σμάϊλς γράφει: «Τὸ καθῆκον εἶναι χρέος, τὸ ὅποιον ὀφείλει νὰ ἔξιφλήσῃ πᾶς ἄνθρωπος. Ἡ μὴ πληρωμὴ του ισοδυναμεῖ πρὸς ἡθικὴν χρεωκοπίαν. Εἶναι ύποχρέωσις, εἶναι ὀφειλή, πρὸς πληρωμὴν τῆς ὄποιας ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ὀφειλέτην προσπάθεια διηνεκῆς καὶ φροντίς ἀδιάκοπος.

Τὸ καθῆκον εἶναι διαρκὲς ὅσον καὶ ἡ ζωὴ μας. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πατρικὴν οἰκίαν, ὅπου τὰ τέκνα ἔχουν καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς, καὶ οἱ γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα. "Εξ α τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου ὑπάρ-

χουν καθήκοντα μεταξύ φίλων καὶ γειτόνων, μεταξύ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, μεταξύ διευθυντῶν καὶ ὑπαλλήλων».

‘Ο. Απ. Παῦλος λέγει: «'Απόδοτε πᾶσι τὰς ὁφειλάς, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος, τῷ τέλος, τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμήν, τὴν τιμήν. Μηδενὶ μηδὲν ὁφείλετε εἰμὶ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. (Σ.Ω.Β. ‘Ο Χαρακτήρ. σελ. 46).

13. Δικαίωμα καὶ δίκαιον.

1. “Ἐννοια καὶ ὄρισμός. Τὸ δικαίωμα εἶναι καρπὸς τοῦ καθήκοντος. Ἡ λέξις δικαίωμα παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν δίκαιον. Ἡ δὲ λέξις δίκαιον γίνεται ἀπὸ τὴν λέξιν δίκη, ποὺ σημαίνει τὸ ἔθος. “Ἄρα δίκαιον μὲν εἶναι τὸ εἰς τὴν δίκην ἢ τὸ ἔθος πρέπον, δικαίωμα δὲ τὴν σύμφωνον μὲ τὸ δίκαιον πρᾶξιν.

“Ητοι τὸ δικαίωμα προέρχεται ἀπὸ τὸ δίκαιον. Ἐφόσον δὲ τὸ δίκαιον διακρίνεται συνήθως εἰς νομικὸν καὶ εἰς ἡθικόν, καὶ τὸ δικαίωμα διακρίνεται εἰς νομικόν καὶ εἰς ἡθικόν. Καὶ εἰς τὰς δύο δὲ περιστάσεις τὸ δικαίωμα εἶναι ἔξουσία. Ἡ ἔξουσία δὲ αὐτῇ προφανῶς προέρχεται ἢ ἀπὸ τὸν νόμον, ὅστις συγκροτεῖ τὸ νομικὸν δίκαιον, ἢ ἀπὸ τὸν ἡθικὸν τοιούτον, τοῦ δοποὶου ἐπιταγὴ εἶναι τὸ καθῆκον. Ἐπομένως δικαίωμα καλεῖται ἢ ἐκ τοῦ νόμου παρεχομένη ἔξουσία τοῦ ἀπαιτεῖν παρὰ τῶν ἄλλων νὰ ἐκπληρώσουν τὸ καθῆκον των πρὸς ἡμᾶς, ἐφόσον καὶ ἡμεῖς ἔκτελῶμεν τὸ καθῆκον μας πρὸς ἐκεῖνους.

2. Τὸ δικαίωμα καρπὸς τοῦ καθήκοντος. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καθῆκον μὲν εἶναι δι, τι ὁφείλω νὰ πράττω ἐγὼ πρὸς τὸν ἄλλον, δικαίωμα δὲ δι, τι ἐγὼ περιμένω ἀπὸ ἐκεῖνον νὰ πράττῃ πρὸς ἐμέ. “Ητοι μεταξύ καθήκοντος καὶ δικαιώματος ὑπάρχει στείνη σχέσις. Τοιαύτη ὥστε ἡ θέσις τοῦ ἐνὸς νὰ συνεπάγεται καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἐτέρου, καὶ ἀντιστρόφως ἡ ἄρνησις τοῦ ἐνὸς τὴν ἄρνησιν καὶ τοῦ ἄλλου. Αἱ ἔννοιαι αὐταὶ λέγονται σύστοιχοι εἰς τὴν Λογικήν. Τότε καὶ μόνον δύναται νὰ ὑπάρχῃ δικαίωμα, ὅταν ἔκτελεῖται καὶ τὸ ἀντίστοιχον καθῆκον. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν λέγεται εἰς τὴν Ἡθικήν, ὅτι τὸ δικαίωμα εἶναι καρπὸς τοῦ καθήκοντος, καὶ διὰ αὐτὸ τὸ δικαίωμα εἶναι δι, τι διὰ τὸν ἄλλον τὸ καθῆκον. Ἐγὼ ἔχω δικαίωμα δι, τι δ ὅλος ἔχει καθῆκον πρὸς ἐμέ. “Ἡ καθῆκον εἶναι δ σεβασμὸς τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων.

3. Δίκαιον—δικαιοσύνη. Αὔστηρότης—έπιείκεια. Ἐφόσον τὰ καθήκοντά μας ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, τοῦτο λέγεται δίκαιον, καὶ ἡ πρᾶξις δικαιοσύνη. Ἐφόσον δὲ δὲν ἐκτελοῦμεν τὰ πρὸς τὸν πλησίον μας καθήκοντα, ἀλλὰ καταπατῶμεν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, τοῦτο λέγεται ὅδικον, καὶ ἡ πρᾶξις ὁδικία.

Ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τοῦ δικαίου λέγεται αὐστηρότης. Ἡ χαλαρὰ δὲ τοιαύτη ὁνομάζεται ἔπιείκεια.

4. Ὁ χρυσοῦς κανῶν τῆς Χριστ. Ἡθικῆς. Εἰς τὴν συμφωνίαν καθήκοντος καὶ δικαιώματος στηρίζεται καὶ ὁ λεγόμενος χρυσοῦς κανῶν τῆς Χριστ. Ἡθικῆς, τὸν ὃποῖον ἔθεσεν ὁ Κύριος. Λέγεται δὲ χρυσοῦς, διότι ἴσχυει δι’ ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ δι’ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ποτὲ δὲν χάνει, ὡς ὁ χρυσός, τὴν ἀξίαν του. Οἱ ἀρχαῖοι “Ελληνες τὸν ἔλεγον, «ὅ σὺ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιήσεις». Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τὸν λέγει, «ὅ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσῃς» (Τωβ. Δ' 14). Ὁ Κάντιος τὸν ἔλεγε, «πράττε οὕτως, δπως θέλεις νὰ πράττουν οἱ ἀνθρωποι πρὸς σέ». Καὶ ὁ Κύριος λέγει. «Πάντα οὖν δσα ἀν θέλητε, ίνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἀνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς». Μὲ τὴν προσθήκην, ὅτι αὐτός εἶναι ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται, δηλ. ὀλόκληρος ὁ Ἡθικὸς Νόμος. (Ματθ. Ζ' 12).

5. Ὁροι συστοιχίας. Ἡ συστοιχία καθήκοντος καὶ δικαιώματος προϋποθέτει πάντοτε τὴν ὑπαρξίαν ἵστητος καὶ λογικότητος ἡ προσωπικότητος. Ἡτοι ἀληθεύει μεταξύ τῶν ἀνθρώπων μόνον, διότι οὗτοι εἶναι μεταξύ των ἵστοι καὶ ὅλοι λογικὰ ὄντα—πρόσωπα.

Πρὸς τὸν Θεόν μόνον καθήκοντα ἔχει ὁ ἀνθρωπός. Δὲν δύναται δέ νὰ ἀξιώσῃ καὶ ἀντίστοιχα δικαιώματα, διότι δὲν ὑπάρχει ἵστης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀν καὶ ὑφίσταται ἡ λογικότης. Δὲν δύναται δηλ. ὁ μικρὸς καὶ πεπερασμένος ἀνθρωπός νὰ ἀξιώσῃ ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸ ἀπειρον καὶ τέλειον "Ον, ἀνάλογα δικαιώματα. Διότι ὁ Θεός εἶναι τὸ ἀπόλυτον "Ον, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ συγκριθῇ μὲ τὸν ἀτελῆ ἀνθρωπὸν. Ὁ ἀνθρωπός δὲ τὰ πάντα ὀφείλει εἰς Αὐτόν, ἀκόμη καὶ τὴν ζωήν.

‘Ομοίως ἐπὶ τῆς Φύσεως—ἐμψύχου καὶ ἀψύχου—ὁ ἀνθρωπός μόνον δικαιώματα ἔχει, ὅχι δὲ καὶ ἀνάλογα καθήκοντα. Οὕτε δύναται ἡ Φύσις—ὁ ύλικός κόσμος—νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸν

άνθρωπον ἀντίστοιχα δικαιώματα. Διότι ἡ Φύσις στερεῖται λογικότητος καὶ προσωπικότητος. Πρὸς αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος μόνον ἀπλᾶς υποχρεώσεις ἔχει, ποὺ δὲν φέρουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ καθήκοντος.

6. Διαίρεσις τῶν δικαιωμάτων. Τὰ δικαιώματα τὰ διακρίνομεν.

A'. Ἐπὶ τοῦ ἀτόμου μας: ἀτομικά.

B'. Ἐπὶ τῆς κοινωνίας: κοινωνικά. Καὶ

G'. Ἐπὶ τῆς φύσεως: φυσικά.

Τὸ δικαιώματα πρέπει νὰ τὸ διακρίνωμεν εἰς τὴν Ἡθικὴν ἀπὸ τὸ δικαιώματα τῆς Πολιτείας. Τὴν διάκρισιν κάμνει ἄριστα ἡ Λατινικὴ γλώσσα διαχωρίζουσα τὴν πηγὴν τοῦ ἥθικοῦ δικαιώματος ἀπὸ τὴν τῆς Πολιτείας. Τὸ δίκαιον δηλ., τὸ ὅποιον εἶναι πηγὴ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ δικαιώματος, τὸ χωρίζει εἰς jus, καὶ τὸ ἀντίθετον iusnaturalia, τὸ νομικόν. Καὶ τὸ ἥθικόν τὸ ὀνομάζει, ως γνωστόν, fas, καὶ τὸ ἀντίθετον nefas δηλ. δσιον καὶ ἀνόσιον.

Ἐκ τοῦ στενοῦ συνδέσμου τοῦ καθήκοντος πρὸς τὸ δικαιώματα συνάγεται, διτὶ ὁ ἄνθρωπος ὁφείλει νὰ ὑπερασπίζῃ τὰ δικαιώματά του τὰ ἐπὶ τῶν καθηκόντων του ἐρειδόμενα, ὅπως ὑπερασπίζει τὰ πολιτικά του δικαιώματα, ποὺ τοῦ παρέχει ὁ πολιτικὸς νόμος. Ὑπάρχουν ὅμως περιστάσεις, κατὰ τὰς ὅποιας ὁφείλει νὰ θυσιάζῃ τὰ δικαιώματά του καὶ νὰ συγχωρῇ τὸν καταπατήσαντα αὐτά, ἐμφορούμενος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, ὅπως ἔπραξε καὶ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Μαθηταὶ του, χάριν μεγαλούτερου ἀγαθοῦ. (Ρωμ. ΙΔ'. καὶ Α' Κορ. Η'). "Ιδε Χ. Ἀνδρούτσου Σύστημα Ἡθικῆς. 138).

14. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως εἰς τὴν Ἡθικήν.

1. "Ἐννοια. Ὁ ὅρος ἐλευθερία εἰς τὴν Ἡθικὴν σημαίνει τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς βίας, τὴν ὅποιαν ἔξασκοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου:

α') Αἱ ὄρμαι, ἢτοι αἱ ύποσυνείδητοι τῆς ψυχῆς κινήσεις καὶ ἐπιθυμίαι πρὸς ἡδονὴν ἢ ἵκανοποίησιν τοῦ ἐγωϊσμοῦ, κάτω ἀπὸ τὰς ὅποιας κρύπτεται ἡ ὄρμη πρὸς ζωὴν (αὐτοσυντηρήσεως καὶ διατηρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους). Αἱ ὄρμαι αὗται ἐνεργοῦν ως ἔνστικτα καὶ ὡθοῦν πολλάκις εἰς πράξεις ἀντικειμένας πρὸς τὸν ἥθικὸν νόμον, ἢ πρὸς κοινωνικότητα καὶ πνευματικότητα.

β') Ἡ φυσικὴ προδιάθεσις ἢ κληρονομικότης, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κακόν. Καὶ

γ') Ἡ μοῖρα τῆς ζωῆς, δηλ. τὸ κακὸν περιβάλλον, εἰς τὸ δποῖον εύρισκεται τις, ἢ τὸ κακὸν παρελθόν καὶ ἡ ἐκ τούτου κακή ξεις ἢ συνήθεια. Ἡ βία δθεν αὐτὴ ἀφαιρεῖ ἢ μειώνει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν κάμνει δοῦλον τῶν παθῶν.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει εἰς τὸ λογικόν του καὶ ἔξετάζει, ἀν μία πρᾶξις, τὴν δποῖαν ἐπιθυμεῖ, εἶναι πραγματοποιήσιμος ἀπὸ ἡθικῆς πλευρᾶς ἢ δχι. "Αν δηλ. ἡ πρᾶξις του αὐτὴ εἶναι ἢ δὲν εἶναι παράβασις τοῦ ἡθικοῦ νόμου. Καὶ πράττει τὴν πρᾶξιν τῆς ἐκλογῆς του. Ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ ἢ ἡ θέλησίς του λέγεται βούλησις.

2. Ὁρισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιθυμία ἢ ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θέλησις ἐκείνου, τὸ δποῖον ἐπιθυμεῖ. Απορρέει δὲ ἡ βούλησις του αὐτὴ ἀπὸ τὸ λογικόν του κατὰ τρόπον ἐλεύθερον, χωρὶς δηλ. νὰ τὸν ἐμποδίζῃ ἢ βιάζῃ κανεῖς. Διότι πράττων οὕτω ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν συναίσθησιν, δτι πράττει ἐλευθέρως, καὶ συναίσθάνεται, δτι πᾶσα πρᾶξις του προέρχεται ἐλεύθερα ἀπὸ τὴν βούλησίν του. Προκρίνει δὲ τὸ κατὰ τὴν γνώμην του δρθόν ἢ ἡθικὸν ἢ τὸ συμφέρον.

"Οθεν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως λέγεται ἡ ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον δύναμις νὰ ἐκλέγῃ μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ νὰ πράττῃ μετ' ἀποχρῶντος λόγου.

3. Τὸ ἔμφυτον καὶ ἡ πραγματικότης αὐτῆς. Ἡ δύναμις αὗτη τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ εἶναι ἔμφυτος εἰς κάθε ἄνθρωπον. Εἶναι δὲ καὶ πραγματική. Μᾶς τὰ βεβαιώνουν ἡ Ψυχολογία, ἡ Φιλοσοφία γενικῶς καὶ ἡ Θεία Ἀποκάλυψις.

α') Βεβαιώσεις τῆς Ψυχολογίας. Αὕτη διδάσκει, δτι ὁ ἄνθρωπος φύσει αἰσθάνεται τὸν ἔαυτόν του ἐλεύθερον ἡθικῶς. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἴδιον συναίσθημα μέσα εἰς τὴν ψυχήν του.

β') Βεβαιώσεις τῆς Φιλοσοφίας. Ἡ Φιλοσ. Ἡθικὴ ὡς καὶ οἱ διασημότεροι φιλόσοφοι καὶ ἡθικολόγοι παραδέχονται τὴν ἡθικὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι δηλ. δυνατόν νὰ δεσμευθῇ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ οὕτος καὶ εἰς τὴν φυλακὴν καὶ τὰ δεσμὰ ἀκόμη εύρισκόμενος ἔχει τὴν συναίσθησιν, δτι ἡθικῶς εἶναι ἐλεύθερος. Διὸ δ Κάντιος λέγει: Πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, δτι ἔχομεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, διότι ἀλλως δὲν εἶναι δυνανὸν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, δ δὲ ἡθικός νόμος δὲν θὰ εἶχε καμμίαν ἀξίαν.

γ') Βεβαιώσεις τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἡ Ἅγια Γραφὴ βεβαιώνει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ ἀποκαλεῖ τὸν ἄνθρωπον «αὔτεξούσιον». Ὁ Κύριος τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἔξαρτᾷ ἀπὸ τὴν θέλησίν των λέγων «ὅστις θέλει δόπισμα μου ἐλθεῖν», χωρὶς κανέναν νὰ βιάζῃ πρὸς τοῦτο (Ματθ. ΙΣΤ', 24).

Ἡ Ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας μας Παράδοσις ἀκόμη διδάσκει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ποικιλοτρόπως. Ὁ Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς λέγει, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς δὲν πράττει «καθ' εἰμαρμένην» (δηλ. κατὰ Τύχην ἢ μοιραίως), ἀλλὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ (ἐλευθέραν ἐκλογήν του) ἢ κατορθοῖ ἢ ἀμαρτάνει».

Ἄκούσατε τί λέγει ὁ Κύριος. «"Οστις θέλει δόπισμα μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι. "Ος γάρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτὴν ὃς δ' ἀν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοὶ καὶ τοῦ εὐάγγελίου, οὗτος σῶσει αὐτὴν. Τί γάρ ὁφελεῖται ἀνθρωπὸς, ἐάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; "Ἡ τί δώσει ἀνθρωπὸς ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Μέλλει γάρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Καὶ τότε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ». (Ματθ. ΙΣΤ', 24).

4. Ἀντιρρήσεις καὶ διαφωνία. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ Φιλοσοφία ἔχει χωρισθῆ εἰς δύο θεωρίας, τὴν θεωρίαν τῆς ἑτεραρχίας καὶ τὴν τῆς αὐταρχίας.

α') Ἡ ἀρχὴ τῆς ἑτεραρχίας. Παραδέχεται ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς δὲν εἶναι ἐλεύθερος, ἀλλὰ δοῦλος ἑτέρας ἀρχῆς, ἡ ὅποια κεῖται ἔξω ἀπὸ τὴν βούλησίν του. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ διάφορα αἴτια. Ταῦτα εἶναι ψυχολογικά, ὅπως αἱ δρμαί, ἡ προδιάθεσις ἢ κληρονομικότης, ἡ μοῖρα (περιβάλλον-παρελθόν), καὶ θρησκευτικά, ὅπως ἡ παντοδυναμία, ἡ παγγενωσία καὶ ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ.

β') Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐταρχίας. Αὕτη ἀντιθέτως παραδέχεται, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι ἐλεύθερος καὶ αὐτεξούσιος καὶ κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν εἶναι αὐτὸς ὁ ἀνθρωπὸς, ποὺ ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν βούλησίν του.

Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, εἴδομεν, ὅτι θεωρεῖ ὅρθην ἡ Χριστ. Ἡ θική, καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ἡθικοφιλοσόφων. Τὴν ἐλευθερίαν βέβαια τῆς βουλήσεως τὴν ἐπηρεάζουν ἡ κακὴ ἀγωγή, ἡ προδιάθε-

σις, αἱ ὁρμαί, ἡ ροπή εἰς τὸ κακὸν κ.τ.τ., ἀλλὰ καὶ δὲν καταλύουν αὐτὴν ἐντελῶς, ὥστε νὰ τὴν ἔξαφανίσουν. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὄνομάζει ἡ Παράδοσις αὐτεξούσιον.

5. Ἡ μοιρολατρεία ἡ τὸ πεπρωμένον. Μοιρολατρεία ἡ πεπρωμένον ἡ εἰμαρμένη ἡ ἀπόλυτος προορισμὸς (τὸ κισμέτ τῶν Μωαμεθανῶν) εἶναι ἡ θεωρία ἐκείνη ἡ θρησκευτικὴ πίστις, κατὰ τὴν ὅποιαν ἡ Μοῖρα, ὡς θεότης, ἡ αὐτὸς ὁ Θεός προδιαγράφει ἀπολύτως τὴν τύχην τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ προορίζει αὐτὸν εἰς ἀπώλειαν ἡ εἰς σωτηρίαν. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος πᾶν ὅ, τι πράττει, τὸ πράττει ὅχι ἐλεύθερα, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην, ὡς ἐκ τῶν προτέρων εἶναι προωρισμένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Διότι ὅντως ἐν τοιαύτῃ περιστάσει «τὸ πεπρωμένον φυγεῖν ἀδύνατον».

Τὸ ἀδύνατον τῆς ἀποφυγῆς τοῦ πεπρωμένου διδάσκουν τὰ ἀρχαῖα δράματα. Ὁ Οἰδίπους δὲν κατορθῶνει νὰ διαψεύσῃ τὸν χρησμόν, ὅτι θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του, τὴν δὲ μητέρα του θὰ λάβῃ σύζυγον. Καὶ ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ συνεχίζεται εἰς τὸ γένος τῶν Λαβδακιδῶν. Κακὴ Μοῖρα καταδιώκει τὸ γένος Θυέστου μὲ τὸν Ὁρέστην κλπ.

‘Ο ‘Ομηρος τὴν Μοῖραν ἡ Αἰσαν ὄνομάζει θεότητα, τὸ δὲ κατ' αὐτὴν πεπρωμένον λέγει φέσφατον. Οὕτω λέγει:

«Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὅλβον Ὁλύμπιος ἀνθρώποισιν, ἐσθλοῖς ἡ δὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλησιν ἐκάστω». (‘Οδυσ. Ζ, 188).

Τὴν θεωρίαν αὐτὴν τὴν ἀπορρίπτει ἡ Χριστ. Ἡθικὴ ὡς μὴ ὁρθὴν. Καὶ διδάσκει μὲν ὁ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὸ χωρίον Ρωμ. Η', 29, ὅτι ὁ Θεὸς προορίζει τὸν ἄνθρωπον ὡς παντογνώστης, λέγων ὅτι, «οὓς δὲ Θεός προέγνω, τούτους καὶ προώρισεν, οὓς δὲ προώρισε τούτους καὶ ἐκάλεσεν». Ἀλλὰ ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐνταῦθα δὲν εἰσηγεῖται τὸν ἀπόλυτον προορισμόν, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Κοσλβῖνος, ἀλλὰ τὸν σχετικόν. Ἡτοι δὲ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ σχετικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς σωτηρίαν καὶ δόξαν προέρχεται ἀπὸ αὐτᾶς τὰς ἐλευθέρας πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δηλ. δὲ ἄνθρωπος ἐλευθέρως μέλλει νὰ πράξῃ οὕτως ἡ οὕτως, δὲ Θεὸς ὡς παντογνώστης προγινώσκει καὶ προορίζει αὐτὸν εἰς σωτηρίαν ἡ εἰς ἀπώλειαν, ἀναλόγως τῶν πράξεών του. Χωρὶς δηλ. ἡ πρόγνωσις αὕτη τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι καὶ ἡ αἰτία, ἡ ὅποια ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ οὕτως ἡ οὕτως. Ἀκριβῶς ὅπως τὴν ἔκλειψιν τοῦ Ἡλίου π. χ. πρόγινώσκει καὶ προορίζει δὲ ἀστρονόμος, χωρὶς ἡ πρόγνωσις αὐτὴ τοῦ ἀστρονόμου νὰ εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῆς ἔκλειψεως τοῦ

‘Ηλίου. ‘Αλλὰ διότι μέλλει νὰ γίνη ἔκλειψις τοῦ ‘Ηλίου, ὁ ἀστρονόμος ὡς ἐπιστήμων καθορίζει ἐπακριβῶς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τοῦ φαινομένου τούτου (‘Ωριγένης).

15. Τὰ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἡμικῆς ἐλευθερίας.

1. Καθορισμός. Τὰ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὅποια μαρτυροῦν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὰ ἔδης. Τὸ συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας, τὸ συναίσθημα τῆς μετανοίας, τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης, ὁ καταλογισμός τῶν πράξεων καὶ ἡ ἔννοια τῆς ποινῆς. Αἱ ἔννοιαι αὗται εἶναι καθολικὰ φαινόμενα εἰς τὴν ψυχὴν δλῶν τῶν ἀνθρώπων. ‘Ἐπ’ αὐτῶν δὲ βασίζεται καὶ ἡ Θρησκεία καὶ ἡ Πολιτεία.

2. Τὸ συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας. Κάθε ἀνθρωπὸς αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του φύσει ἐλεύθερον, τὰς δὲ πράξεις του προϊὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως του, καὶ ὅτι κανεὶς δὲν τὸν ἀναγκάζει εἰς τοῦτο. Περὶ τούτου ὅμως εἴπομεν ἀνωτέρω.

3.Τὸ συναίσθημα τῆς μετανοίας. Τὸ συναίσθημα τοῦτο δοκιμάζει κάθε ἀνθρωπὸς μετὰ τὴν κακὴν ἰδίως πρᾶξιν. Τότε μετανοεῖ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι συναίσθανεται τὸ κακόν, ποὺ ἔπραξε, καὶ ἐκφράζει τὴν λύπην του. Ἐλέγχει δὲ τὸν ἑαυτόν του, διατί νὰ πράξῃ τὸ κακόν, ἐνῷ ἡμποροῦσε καὶ νὰ μὴ τὸ πράξῃ. Καὶ ζητεῖ μὲ λόγους νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του. Τοῦτο πάλιν λέγεται ἔξομολόγησις. “Ητοι μετάνοια εἶναι ἡ μετὰ γενομένην κακὴν πρᾶξιν συναίσθησις ἑαυτοῦ καὶ μεταμέλεια.

4. Τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης. Καὶ ταῦτα μαρτυροῦν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Συνίσταται δὲ τοῦτο εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως, ποὺ αἰσθάνεται κάθε ἀνθρωπὸς ὅτε πράξει τὸ κακόν πρᾶξιν του. Συναίσθανεται τότε οὕτος, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἐνοχος, καὶ ὅτι αὐτὸς φέρει τὴν εὐθύνην τῆς κακῆς πράξεως, ἥ προσπαθεῖ νὰ ἀποσείσῃ αὐτὴν ἀπὸ ἐπάνω του, ἥ αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Ἐάν ὅμως ὁ ἀνθρωπὸς δὲν εἶχεν ἐλευθέραν βούλησιν, δὲν θὰ συνησθάνετο τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς, ποὺ τόσον πολὺ τὸν πικραίνει, οὕτε θὰ ἐνόμιζεν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του. Οὕτε καὶ ἡ Θρησκεία τότε, οὕτε καὶ ἡ Πολιτεία θὰ ἔχητο υστατήσαν ἀπὸ αὐτὸν τὴν εὐθύνην καὶ τὴν ἐνοχήν.

5. Ό καταλογισμὸς τῶν πράξεων. Οὗτος εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῶν δύο ἀνωτέρω συναίσθημάτων. Διότι καταλογίζω πρᾶξιν τινὰ εἰς τινα σημαίνει θεωρῶ ἔνοχον τῆς πρᾶξεως αὐτῆς ὡρισμένον πρόσωπον, καὶ εἰς αὐτὸν ἀποδίδω τὴν εὐθύνην αὐτῆς. "Ἄρα καταλογισμὸς τῶν πράξεων εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς εὐθύνης πρᾶξεώς τινος εἰς ὥρισμένον πρόσωπον, τὸ δποῖον διέπραξε ταύτην εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως.

6. Ή ἔννοια τῆς ποινῆς. Φυσικὸν ἐπακόλουθον τοῦ καταλογισμοῦ τῶν πράξεων εἶναι ἡ ποινὴ ἢ τιμωρία. Αὐτῆς ἡ ἔννοια εἶναι ύπερ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Διότι τιμωρεῖ ἡ Θρησκεία (ἢ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἐπιτιμῶν) καὶ ἡ Πολιτεία διὰ τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ νόμου, τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, διτις διέπραξε μίαν κακὴν πρᾶξιν, διότι ἔχει τὴν γνώμην ὅτι δ ἄνθρωπος οὗτος ἡδύνατο καὶ νὰ μὴ πρᾶξῃ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν τὴν κακήν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ Σχολεῖον τιμωρεῖ τὸν ἀτακτοῦντα μαθητήν, διότι ἔχει τὴν ἀντίληψιν, ὅτι δ μαθητής οὗτος ἡμποροῦσε καὶ νὰ μὴ διαπράξῃ τὴν ἀταξίαν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα, τὰ δποῖα μᾶς ἀποδεικνύουν, ὅτι ύπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐλευθέρα θέλησις. Τοῦτο δὲ προσεπιβεβαιοῦ καὶ ἡ Χριστ. Θρησκεία. Διότι εἰς τὰς πηγὰς τῆς τακτικὰ δημιεῖ καὶ μυριάκις ἐπαναλαμβάνει, ὅτι δ ἄνθρωπος εἶναι αὐτεξούσιος καὶ ύπερύθυνος διὰ τὰς πράξεις του καὶ ύπόλογος ἐνώπιον τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ, «δς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ρωμ. Β', 6).

7. Προϋποθέσεις τῆς ἡθικῆς ἐλευθερίας. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι διὰ νὰ λειτουργήσουν εἰς τὴν ψυχήν μας πάντα τὰ ἀνωτέρω ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα πρέπει νὰ ύπάρχῃ πλήρης καὶ κανονικὴ λειτουργία τῶν ἡθικῶν, ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν μας δυνάμεων. Διότι κάθε αἰτία, ἡ δποία ἀλλοιώνει τὰς δυνάμεις μας αὐτάς, περιορίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ μειώνει ἡ ἔξαλείφει ἐντελῶς τὸ συναίσθημα τῆς μετανοίας καὶ τὸν καταλογισμὸν τῶν πράξεων. Τοιαῦται αἰτίαι εἶναι ἡ σύγχυσις τῶν φρενῶν—πλήρης ἡ μετρία—ἡ μανία ἡ παραφροσύνη, ἡ μέθη, ἡ νευρασθένεια, αἱ προλήψεις, τὰ πάθη, δ φόβος, ἡ ἀπειλή, ἡ προκατάληψις, ἡ ύπνωτιστικὴ κατάστασις, ἡ ἀσθένεια τῆς ἀβουλίας κ. τ. τ., καθ' ἀς δ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κύριος τοῦ ἔαυτοῦ του.

"Οθεν ἔκεινη ἡ πρᾶξις καταλογίζεται εἰς τινα, ἡ δόπισα
ἐπράχθη ἐλευθέρως καὶ ὅχι ύπὸ τὴν ἐπήρειαν φυσιολογικῆς ἡ
ψυχικῆς βλάβης καὶ μάλιστα τοῦ λογικοῦ. Ἐκεῖνος δὲ ὁ ἀν-
θρωπος εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ μετανοήσῃ,
ἔὰν διατηρῇ σώας τὰς ἡθικάς καὶ πνευματικάς του δυνάμεις.
Τοιούτον παράδειγμα ἔχομεν τὸν ἄσωτον υἱὸν τῆς παραβολῆς.
(Λουκ. ΙΕ', 11).

8. Τὸ συμπέρασμα. Τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης αὐτῆς ἐξε-
τάσεως εἶναι, ὅτι ὁ ἀνθρωπος πράγματι κέκτηται τὴν ἡθικὴν
ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεώς του. Δὲν εἶναι λοιπὸν τοῦτο πλάνη,
οὔτε αὐταπάτη, οὔτε ἐγωϊσμός, οὔτε ματαιότης τοῦ ἀνθρώπου,
ὅπως διδάσκουν τὰ διάφορα ἔτεραρχικὰ συστήματα. Εἶναι
πραγματικότης ἀποδεικνυομένη ύπὸ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς
πείρας τῆς ζωῆς.

"Αν παραδεχθῶμεν τὸ ἀντίθετον, τότε τὸ συναίσθημα τῆς
ἐνοχῆς καὶ τῆς εὐθύνης εἶναι ἀνεξήγητα, ἡ μετάνοια εἶναι μω-
ρία, καὶ ἡ ποινὴ σκληρότης καὶ ἀπανθρωπία. Παραδεχόμενοι
δὲ τὴν ἔτεραρχίαν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν συγχρόνως καὶ
τὴν Είμαρμένην τῶν Στοϊκῶν, τὴν Μοῖραν τῶν ἀρχαίων, τὸ
Πεπρωμένον. Καὶ οὕτω θὰ καταντήσωμεν εἰς τὴν μοιρολα-
τρείαν ἡ μοιροκρατίαν, κατὰ τὴν δόπιαν τὰ πάντα, καὶ μάλι-
στα αἱ πρᾶξεις τοῦ ἀνθρώπου, γίνονται κατ' ἀναπότρεπτον
προδιάταξιν καὶ ἀδήρητον ἀνάγκην, εἰς ἥν «καὶ οἱ θεοὶ πεί-
θονται». (Αἰσχύλου Προμηθεὺς Δεσμώτης).

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΡΕΤΑΛΟΓΙΑ

«Ἄρετά, πολύμοχθε γένει βροτείω» (Ἀριστοτέλης)

16. Περὶ τοῦ ἡθικοῦ χαρακτῆρος

1. "Ἐννοια καὶ ὄρισμός. Σκοπὸς τῆς ἡθικῆς εἶναι νὰ μορφώσῃ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν σταθερὸν ἡθικὸν χαρακτῆρα, καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ἀνθρωπὸν ἐνάρετον. "Ητοι νὰ χαράξῃ ἐπάνω εἰς τὴν καρδίαν τοῦ κάθε ἀνθρώπου μὲ ἀνεξίτηλα γράμματα τὸν ἡθικὸν νόμον, δ ὅποιος εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Νὰ τὸν κάμῃ δηλ. ἐνάρετον καὶ ἡθικὸν διὰ νὰ ἔχῃ αὐτὸν πάντοτε ἐμπρός του καὶ νὰ τὸν πράττῃ. Διότι ἡ λέξις χαρακτῆρ τοῦτο σημαίνει. Παραγομένη ἀπὸ τὸ ρῆμα χαράσσω φιλολογικῶς μὲν σημαίνει τὸ ὅργανον, μὲ τὸ ὅποιον χαράσσει τίς τι, καὶ συνεκδοχικῶς αὐτὸ τὸ χαραχθὲν σημεῖον, φιλοσοφικῶς δὲ τὸ ἀσφαλές καὶ μόνιμον γνώρισμα τῆς φύσεως καὶ τῆς πράξεως τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὴν τὴν σταθερὰν τῆς βουλήσεώς του κατεύθυνσιν πρὸς τὸ ἀγαθόν.

"Οθεν ἡθικὸς χαρακτῆρ λέγεται ὁ μόνιμος τρόπος τοῦ πράττειν συμφώνως πρὸς τὰς ἡθικὰς ἀρχὰς.

2. Μόρφωσις χαρακτῆρος. Ὁ ἡθικὸς χαρακτῆρ μορφώνεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν σὺν τῷ χρόνῳ μὲ τὴν γνῶσιν καὶ μὲ τὴν ἀσκησιν. Αἱ διάφοροι δηλ. ὄρμαι καὶ ἐπιθυμίαι, ποὺ ἐκπληροῦνται συνεχῶς ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸν, μορφώνουν εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν συνήθειαν ἡ ἔξιν. Συνεχῶς δὲ ὁ ἀνθρωπὸς ἀγωνίζεται νὰ κάμῃ ἐπιλογὴν μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀγωγὴν, ποὺ θὰ λάβῃ ἀπὸ πατιδί, νὰ κρατήσῃ τὰς ἡθικὰς συνήθειας καὶ νὰ ἀποβάλῃ τὰς κακάς, ἡ καὶ ἀντιστρόφως. Καὶ οὕτω αἱ συνήθειαι αὗται, ὅποιαιδήποτε ἐπικρατήσουν εἰς τὴν βούλησίν του, γίνονται εἰς αὐτὸν ἔξις, τὴν δόποιαν οἱ πατέρες μας ὡνόμασαν διὰ τοῦτο δευτέραν φύσιν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μορφώνεται ὁ χαρακτῆρ τοῦ ἀτόμου. Λέγεται δὲ ἡθικός, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰ ἡθη, καὶ διότι ἡ βούλησίς του φέρεται σταθερῶς πρὸς τὰς ἡθικὰς ἀρχὰς. Εἰς

τὴν μόρφωσιν τοῦ ἡθικοῦ χαρακτῆρος παίζουν σπουδαῖον ρόλον ἡ φύσις, τὸ περιβάλλον, τὸ φῦλον, ἡ κρᾶσις καὶ ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ ἀτόμου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲ ἡθικὸς χαρακτὴρ ἀποβαίνει τοιουτοτρόπως καλλιτέχνημα, τοῦ δποίου δημιουργὸς εἶναι ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ αἱ ἀνωτέρω ροπαὶ αὐτοῦ ἢ ὄρμαί. (¹)

3. **Ο χαρακτὴρ ὡς σκοπὸς τῆς Χριστ.** Ἡθικῆς. Μὲ τὴν μόρφωσιν ἡθικοῦ χαρακτῆρος ὀσχολεῖται ἡ Χριστιανικὴ κυρίως Ἡθική, ὅχι δὲ καὶ πᾶσα ἄλλη Ἡθική. Διότι ἡ Φιλοσοφικὴ Ἡθικὴ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κάμη τὸν ἀνθρωπὸν ἀπολύτως ἡθικὸν χωρὶς τὴν Θρησκείαν. Διότι στερεῖται κύρους πρὸς τοῦτο καὶ αὐθεντίας. Καὶ διδάσκει βέβαια τί εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπαιτεῖ πάντες οἱ ἀνθρωποι νὰ τὸ πράττουν, δὲν παρέχει δῆμας τὴν δύναμιν τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθόν.

Τὴν δύναμιν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν μονίμως παρέχει ἀφειδῶς μόνον ἡ Χριστ. Ἡθική. Διότι διδάσκει, ὅτι τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἔκτέλεσις τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ποὺ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ο Θεὸς δὲ «θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν». (Α' Τιμ. Β', 4).

4. **Δυνατότης τῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτῆρος.** Ο χαρακτὴρ ἑκάστου ἀνθρώπου, ἰδίως δὲ ἡθικός, ὀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν δύναμιν αὐτοῦ. Πάντες δὲ οἱ ἀνθρωποι, μορφωμένοι καὶ μή, ἡμποροῦν, ἀν θέλουν, νὰ μορφώσουν μέσα τους τὸν ἡθικὸν χαρακτῆρα. Διότι δλοι ἡμποροῦν νὰ εἶναι καὶ σώφρονες καὶ δίκαιοι καὶ εὔσεβεῖς. Σώφρονες εἰς τὸν ἔαυτόν τους μὲ τὴν ἔγκράτειαν, δηλ. μὲ τὴν χαλιναγώγησιν τῶν κατωτέρων του δρμῶν, καὶ μὲ τὴν καρτερίαν, μὲ τὴν δποίαν ύπομένει ἀγογγίστως τὰς θλίψεις καὶ τὰ παθήματα. Δίκαιοι δὲ πρὸς τὸν πλησίον μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν φιλαλληλίαν. Καὶ εὔσεβεῖς πρὸς τὸν Θεόν μὲ τὴν συχνὴν προσευχήν, μὲ τὰς θρησκευτικὰς μελέτας, δπως ἀκρόασιν κηρυγμάτων κλπ., καὶ μὲ τὴν τακτικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν δημοσίαν λατρείαν—ἐκκλησιασμόν.

Ο χαρακτὴρ τοῦ ἀνθρώπου, γράφει ὁ Σ. Σμάϊλς, ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ δύναμιν του. Ο ἐξέχων εἴτε ὡς ἐκ τῆς καρτερίας, εἴτε ὡς ἐκ τῆς

(1) X. Ἀνδρούτσου Σύστημα Ἡθικῆς. Σελ. 158.

εύθυτητός του καὶ δικαιοσύνης, εἴτε ἐκ τῆς πίστεώς του εἰς τὸν Θεόν, ἐπιβάλλει αὐτόματόν τινα σεβασμόν. 'Ο κόσμος τρέφει πίστιν πρὸς τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους καὶ πεποίθησιν, καὶ ζητεῖ νὰ τοὺς μιμηθῇ.

'Ο ἔξιχος νοῦς διεγείρει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ ἀσφαλίζει σεβασμόν. 'Ο ἔξιχος χαρακτὴρ εἶναι δύναμις τοῦ ἔγκεφάλου, ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ ἀπορρέει ἐκ τῆς καρδίας. "Εκαστος εἰς τὴν κοινωνίαν δύναται νὰ φέρεται ἐντίμως καὶ δικαίως. 'Απ' αὐτὸν ἔξαρτάται νὰ εἶναι ἀκέραιος, δίκαιος, πιστός, ειλικρινῆς καὶ ἔντιμος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μικρότερα πράγματα.

'Ο χαρακτὴρ εἶναι ἀληθινός πλούτος. Εἶναι τὸ εὐγενέστερον τῶν κτημάτων. Καὶ ὁ ἔχων τοῦτον ἔχει δικαιώματα ἐπὶ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. 'Ο ήθικὸς χαρακτὴρ ἀποκτᾶται μὲ τὴν θέλησίν μας. 'Απαιτεῖται ὅμως ἀσκησις συνεχής, ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς—έγρηγορσις—καὶ θέλησις διαρκής. (Σ.Ω.Β. 'Ο Χαρακτὴρ Α. Μηλιαράκη).

5. Χαρακτὴρ καὶ Σχολεῖον. Μὲ τὴν μόρφωσιν ἡθικοῦ χαρακτῆρος εἰς τὸν νέον ἀνθρωπὸν, τὸ παιδί, ὀσχολεῖται καὶ τὸ Σχολεῖον. Τοῦτο μὲ πάντα τὰ διδασκόμενα ἐκεῖ μαθήματα προσπαθεῖ νὰ χαράξῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τροφίμου ὑγιεῖς ἀρχὰς καὶ νὰ τὸν ἀποδώσῃ εἰς τὴν κοινωνίαν μέλος μὲ ἰσχυρὸν ἡθικὸν χαρακτῆρα. Τοῦτον τὸν σκοπὸν ἔχουν ὅλα τὰ μαθήματα, ἰδίως δὲ τὰ λεγόμενα φρονηματιστικά, τὰ θρησκευτικά, ἡ ἴστορία, ἡ πατριδογραφία. Καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δὲ—ἀρχαῖα καὶ νέα—ποὺ ἔχουν σκοπὸν νὰ διδάξουν τὸν ἀρχαῖον καὶ σύγχρονον πολιτισμόν, τοῦτον τὸν χαρακτῆρα ἐν μέρει φέρουν. "Ωστε τὸ Σχολεῖον καὶ μάλιστα τὸ Ἑλληνικὸν τοῦτον τὸν ἱερὸν σκοπὸν ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κοινωνίαν, τὴν Χριστιανικήν.

17. 'Η ἀρετὴ καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ξωή.

1. "Εννοια καὶ δρισμός. 'Η ἔννοια ἀρετὴ σημαίνει γραμματικῶς τὴν προσαρμογὴν εἰς τὸ ἀγαθόν. Διότι ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀραρίσκω, τὸ δόποιον σημαίνει προσαρμόζω καὶ προσαρμόζομαι. Εἰς τὴν Ἡθικὴν δὲ ἡ ἔννοια ἀρετὴ σημαίνει τὴν ἴκανότητα καὶ τὴν διαρκῆ διάθεσιν τῆς βουλήσεως εἰς τὸ πράττειν μονίμως τὸ ἀγαθόν. "Ητοι ἀρετὴ εἶναι ἡ σταθερὰ προσαρμογὴ τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ ἀγαθόν.

'Ως τοιαύτη ἡ ἀρετὴ εἶναι διάθεσις ἐσωτερικὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐτοιμότης ἡ δεξιότης πρὸς τὴν ἀγαθοπραξίαν. Καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῆς γνώσεως καὶ διὰ

τῆς ἀσκήσεως μὲ τὴν θείαν ἀγωγήν, ὥστε αὕτη νὰ γίνῃ σταθερὰ κατάστασις ἢ ἔξις εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μὲ εὐχέρειαν πλέον οὗτος νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν.

2. Ούσια τῆς ἀρετῆς. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς δὲν εἶναι ἀπλῆ τις ἔξις τῆς ψυχῆς, οὔτε γνῶσις, οὔτε καὶ ἀσκησις. Δὲν εἶναι ἔξις ὅπως δέχονται οἱ ὄπαδοι τῆς Ἡθικῆς Σκέψεως (¹) Διότι ἡ ούσια τῆς ἀρετῆς δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ἔθος — τὴν συνήθειαν. — Διότι πολλαὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἔθος γινόμεναι δὲν εἶναι καὶ ἀρετή.

Οὔτε γνῶσις εἶναι ἡ ἀρετή, ὅπως ἐπρέσβευεν ὁ Σωκράτης καὶ οἱ Στωϊκοί. Διότι ἡ γνῶσις συμβουλεύει μὲν καὶ διαφωτίζει, ἀλλὰ δὲν κατευθύνει τὴν βούλησιν. Καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν δλητὴν τὴν ἡθικὴν γνῶσιν, ἀλλὰ δὲν εἶναι διὰ τοῦτο καὶ ἐνάρετοι. Ἐνῷ τούναντίον ὑπάρχουν ἀνθρώποι ἀγράμματοι μέν, πλὴν ἐνάρετοι. Ἡ γνῶσις βεβαίως προάγει τὴν ἀρετὴν καὶ ἰδίως ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ ἡθική. Ἄλλα ἡ γνῶσις ἀφ' ἔσυτῆς δὲν πράττει τὸ ἀγαθόν, ἢτοι ούσια τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι ἡ γνῶσις.

Οὔτε τέλος ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς εἶναι ἀσκησις, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Διότι μόνη ἡ ἀσκησις δὲν δύναται νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν.

"Ἄρα ούσια τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ ἡθικὴ ἱκανότης ἢ δεξιότης εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Ἡ εὐχέρεια δὲ αὕτη δὲν εἶναι μηχανική, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἔξω ἀνθρωπὸν ὡς διάθεσις ἡθικὴ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Καὶ ἀποκτάται διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ ἐμμονῆς εἰς τὸ ἀγαθόν. Δηλ. διὰ τῆς γνώσεως, τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς πράξεως, ὥστε νὰ γίνῃ ἔξις αὕτη εἰς αὐτόν.

3. Ἡ ἀρετὴ ὡς ἡθικὴ ἱκανότης τῆς ψυχῆς. Τὴν ἀρετὴν ὡς ἡθικὴν ἱκανότητα τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην σωματικὴν ἢ ψυχικὴν ἢ πνευματικὴν ἱκανότητα αὐτῆς, ὅπως π.χ. τὴν ἀνδρείαν, τὴν γενναιοψυχίαν, τὴν φρόνησιν, τὴν σοφίαν, τὴν ἰδιοφυΐαν κ.τ.τ. Διότι αἱ ἱκανότητες

1) Οὗτοι δὲν παραδέχονται, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς πράττει καθ' ὠρισμένας ἡθικὰς ἀρχάς, ἀλλ' ὅτι ὁ ἡθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἥθος καὶ ἔξις. Εἰσηγητής ὁ γερμανὸς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος Νίτσε.

αῦται δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς Ἡθικῆς. Ἐνῷ ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡθικὴ ἴκανότης καὶ ύπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἔννοεῖται σήμερον.

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι διέκρικον τὴν ἀρετὴν εἰς τέσσαρας ἑκδηλώσεις, τὴν φρόνησιν ἢ σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ὁ Πλάτων τὰς περιορίζει εἰς τρεῖς καὶ θεωρεῖ τὴν δικαιοσύνην ὡς τὴν συγκεφαλαίωσιν τῶν ἄλλων. Τοῦτο λέγει καὶ ὁ Ἡσίοδος. «Ἐν γάρ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ». Οἱ Πυθαγόριοι δὲ ἔθεωροῦσαν τὴν ἀρετὴν ὡς ἀρμονίαν τῆς ψυχῆς, δηλ. σύμμετρον συνδυασμὸν πνευματικῶν καὶ ἥμικῶν προτερημάτων. Ὁ Ἀριστοτέλης τέλος ἔγραψε καὶ ὅμινον εἰς τὴν ἀρετὴν, ὁ ὄποιος διεσώθη ὀλόκληρος. Ὁνομάζει δὲ τὴν ἀρετὴν πολύμορθον, καὶ θήραμα κάλλιστον τοῦ βίου, καὶ παρθένον.

«Ἀρετά, πολύμορθε γένει δροτείφ,
θήραμα κάλλιστον τῷ θίᾳ,
σᾶς πέρι, Παρθένε, μορφᾶς
καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότιος
καὶ πόνους τλῆναι μαλεφούς ἀκάμαντας.
Τοῖον ἐπὶ φρένα δάλλεις καρπὸν ἀθίνατον,
χρυσοῦ τε κρείσσω καὶ γονέων,
μαλακαυγήτοιο θ' ὅπνου.....» (1)

Τὸ Μ. Ε. λέγει, δτι ἡ ἀρετὴ εἶναι «ἡ ἐν παντὶ πράγματι ὑπεροχή».

4. Ἐκδηλώσεις τῆς ἀρετῆς. Εἰς τὴν Χριστ. Ἡθικὴν ἡ ἀρετὴ εἶναι μία, ἑκδηλώνεται δὲ εἰς τρία εἴδη ἢ μορφάς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις ὀνομάζει τὴν ἀρετὴν «χρῆμα πολυσχιδές». (Κύρ. Ἄλεξ.). Ἡ δὲ Ἀγία Γραφὴ θεωρεῖ εἴδη αὐτῆς τὰ τρία ταῦτα «Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη». (Α' Κορ. ΙΓ' 13). Αὗται λέγονται καὶ ὑπερφυσικαὶ ἀρεταί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φυσικάς, ποὺ εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη.

‘Ο Ἀπ. Παῦλος λέγει δτι, δταν ἡ ἀρετὴ ἑκδηλοῦται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν ἔαυτόν μας, λέγεται σωφροσύνη, καὶ δταν ἑκδηλοῦται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν πλησίον λέ-

1) σᾶς περὶ=γύρω ἀπὸ τὴν μορφήν σου.— καὶ θανεῖν... καὶ τὸ θανεῖν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ζηλωτὸς πότιος, ζηλευτὴ μοῖρα.— καὶ τλῆναι=καὶ νὰ ύπομένῃ ὑπερβολικούς ἀγῶνας, τολμηρούς.— τοῖον καρπὸν=ὄποιον καρπὸν ἰσόθεον.— μαλακαυγήτοιο=μαλακαυγήτου.— μαλακαύγητος = ὁ γλυκύς.— βάλλεις ἐπὶ φρένα = προβάλλεις πρὸ τῶν δοφθαλμῶν (εἰς τὸν νοῦν).

γεται δικαιοσύνη, καὶ ὅταν ἐκδηλοῦται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν Θεόν, λέγεται εὐσέβεια. (Τίτ. Β' 12).

Ἐξ ὅλων τούτων καὶ ἡ Χριστ. Ἡθικὴ θεωρεῖ σπουδαίαν τὴν δικαιοσύνην καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀγάπης. Αὕτη ὡς φορεύς τῆς δικαιοσύνης θεωρεῖται «ώς σύνδεσμος τελειότητος». Διότι ἡ ἀρετὴ ἐν τῷ συνόλῳ της εἶναι ἀγάπη. (Κολ. Γ' 12).

«Τεκνία, μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς· διό ποιῶν τὴν δικαιοσύνην δίκαιος ἔστι, καθὼς Ἐκεῖνος δίκαιος ἔστιν. Οὐ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἔστιν, ὅτι ἀπὸ ἀρχῆς ὁ διαβόλος ἀμαρτάνει. Εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ Ιησος τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Πᾶς δὲ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει καὶ οὐ δύναται ἀμαρτάνειν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. Ἐν τούτῳ φανερά ἔστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου πᾶς δὲ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ὅτι αὕτη ἔστιν ἡ ἀγαγελία, ἣν ἡκούσατε ἀπὸ ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους». (Α' Ἰωάν. Γ', 7).

5. Ἰδιότητες τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ ἔχῃ τὰς ἔξης ἰδιότητας.

α') Νὰ εἶναι καθολική. Δηλ. νὰ ἐκτελῇ ὅλα τὰ καθήκοντα, ἀνεξαιρέτως καὶ ἐπακριβώς.

β') Νὰ εἶναι σταθερά. Δηλ. νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν πάντοτε καὶ χωρὶς διαλείψεις. Καὶ

γ') Νὰ εἶναι ἐνεργός. Νὰ ἐκδηλώνεται δηλ. μὲν ἔργα καὶ δῆλοι μὲν λόγους. Μὲ λόγια ἔθεωροῦντο ἐνάρετοι μεταξὺ μὲν τῶν Ἐβραίων οἱ Φαρισαῖοι· «λέγουσι γάρ καὶ οὐ ποιοῦσι». (Ματθ. ΚΓ', 3), καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων οἱ λεγόμενοι ἀρεταλόγοι.

Ο Ἀπ. Ἰωάννης συνεχίζων λέγει: «Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι Ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν. Καὶ ἡμεῖς δοφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι. Ος δὲ ἂν ἔχῃ τὸν βίον (πλοῦτον) τοῦ κόσμου, καὶ θεωρεῖ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα καὶ κλείσει τὰ σπλάχνα αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ», (Α' Ἰωάν. Γ', 16).

6. Σκοπὸς τῆς ἀρετῆς ἡ κατὰ Χριστὸν ἡθικὴ ζωὴ. Σκοπὸς τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ πλήρωσις τῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἴδεαν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγαζουσα ἡθικὴ καὶ ψυχικὴ χαρά. Ο Κύριος λέγει εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ "Ορους

δμιλίαν του, «χαίρετε καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅτι ὁ μισθός ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς». (Ματθ. Ε', 3·12). Τὸ αὐτὸ δὲ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος: «Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἔρω, χαίρετε». (Φιλ. Δ', 4).

Καὶ πράγματι ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος, ὁ μονίμως καὶ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν ἐργαζόμενος, ἔχει ὡς κέρδος τὴν ἐντεῦθεν γαλήνην τῆς συνειδήσεως, καὶ τὴν πνευματικὴν χαράν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἔξετέλεσε πλήρως τὸ καθῆκον του, τὸ ἔργον του καὶ τὸν προορισμόν του. Αὔτὴ δὲ εἶναι ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ. Εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν δὲ ἄνθρωπος πλήρης χαρᾶς φθάνει μετὰ δυσκολίας. Διότι δὲ δρόμος πρὸς τὴν ἀρετὴν εἶναι γεμάτος ἀγκάθια καὶ τριβόλους. Καὶ ἀν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεώς του φθάσῃ εἰς τὴν «στενὴν πύλην», ποὺ φέρει εἰς τὴν ζωὴν τὴν πραγματικήν, τότε δικαιοῦται μαζὶ μὲ τὸν Ἀπ. Παῦλον νὰ ἀναφωνήσῃ:

«Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ὥνα Θεῷ ζήσω. Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. "Ο δέ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἐσαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ". (Γαλ. Β', 19–20).

18. Περὶ τῆς κακίας καὶ τοῦ κατ' αὐτῆς ἡθικοῦ ἀγῶνος.

1. "Εννοια καὶ δρισμός. Ἡ κακία εἶναι ἡ αἰτία, ἡ ὁποίᾳ ἐμποδίζει τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ εἶναι ἐνάρετος. Αὔτὴ τὸν ὠθεῖ εἰς τὸ νὰ μὴ πράττῃ τὸ πρὸ αὐτοῦ τεταγμένον ἀγαθόν. Διότι τὸ ρῆμα ἀμαρτάνω, ἀπὸ τὸ δποῖον γίνεται ἡ ἀμαρτία, σημαίνει (σκοπεύω καὶ) ἀποτυγχάνω.

"Οθεν ἀμαρτία εἶναι πρᾶξις, λόγος ἡ ἐπιθυμία ἐναντία εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. (Αύγουστῖνος). Μεταξὺ ἀμαρτίας—κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις, διὸ ὁ ἄνθρωπος διεξάγει πραγματικὸν ἀγῶνα, διὰ νὰ νικήσῃ τὴν ἀμαρτίαν καὶ νὰ γίνη ἐνάρετος. Τὸν ἀγῶνα τούτον ἄριστα ὑποδηλοῖ δὲ Κύριος, παρομοιάζων τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς στενὸν καὶ πλήρη ἐμποδίων (τεθλιψμένον), τὸν δὲ τῆς κακίας ἀντιθέτως εύρυχωρον καὶ εὐχερῆ. Καὶ μᾶς συνιστᾷ νὰ εἰσέλθωμεν «διὰ τῆς στενῆς πύλης», ποὺ φέρει εἰς τὴν ζωὴν. Διότι ἡ εύρυχωρος πύλη δόηγει εἰς τὴν ἀπώλειαν.

«Εισέλθετε, λέγει, διά της στενής πύλης, ότι πλατεῖα ή πύλη και εύρυχωρος ή ὁδός ή ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ (ώς εὕκολον) εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. Διότι στενή ή πύλη καὶ τεθλιμμένη ή ὁδός ή ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ δλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτὴν. (Ματθ. Ζ', 13).

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἡρακλέους ('Αρετὴ καὶ Κακία) τοῦτο ἥθελον νὰ διδάξουν. Τοῦτο δὲ λέγει καὶ ὁ Εὐριπίδης «ἄ δ' ἀρετὰ διὰ μόχθων βαίνει», καὶ ὁ Ἡσίοδος:

«τῆς δ' ἀρετῆς ἰδωτα θεοὶ προπάρθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι,
μακρὸς δὲ καὶ δρθιος οἶμος (δρόμος) ἐς αὐτὴν
καὶ τραχὺς τὸ πρῶτον». ("Ἐργα καὶ ημέραι, 289).

Καὶ ὁ πίνακς τοῦ φιλοσόφου Κέβητος καὶ ὁ ἐπιγραμματοποιὸς Σιμωνίδης ὄμιλοῦν διὰ τὸν τοιοῦτον δρόμον τῆς ἀρετῆς. «Ἔστι τις λόγος, λέγει ὁ Σιμωνίδης, τὸν Ἀρετάν ναίειν ἐπὶ πέτρας δυσαναβάτης, καὶ ὅτι ἡ ἀγνή θεὰ κατοικεῖ ἀγνὸν χῶρον, ἀπηγορευμένον εἰς τὰ δυματα τῶν θητῶν, ἐκτὸς ἀπὸ ἑκείνου, ὅστις ἥθελε ἰδρώσει ἔως τὰ δυτᾶ καὶ ἥθελε φθάσει εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνθρείας». (Δ. Γουδῆ, Λυρ. ποιηταί, σελ. 56).

2. Οὔσια τῆς κακίας—ἀμαρτίας. Κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Πυθαγορίους φιλοσόφους οὔσια τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἡ αἰσθητικότης τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. αἱ διάφοροι δρμαὶ πρὸς ζωὴν, καὶ μάλιστα αἱ σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι. Διὰ τοῦτο, ἔλεγον, τὸ σῶμα, ὡς πηγὴ τῆς ἀμαρτίας, πρέπει νὰ τυραννήται, διὰ νὰ νεκρώνωνται αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι.

Τοῦτο δμως δὲν εἶναι ὀρθόν. Διότι ἡ σάρξ ἡ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι πράγματι ἡ ἐστία τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ ἡ βιούλησις αὐτοῦ, ἡ δὲ κακία εἶναι διάθεσις τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι τὸ κακόν τὸ κατεργάζεται ἡ ἐν ἡμῖν, τούτεστιν ἐν τῇ σαρκὶ, οἰκοῦσα ἀμαρτία. Καὶ μᾶς συμβουλεύει νὰ νεκρώσωμεν ὅχι τὴν σάρκα, ἀλλὰ τὴν πορνείαν, τὴν ἀκαθαρσίαν, τὸ πάθος, τὴν κακὴν ἐπιθυμίαν, καὶ πρὸ πάντων τὴν πλεονεξίαν, ἡτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. (Ρωμ. Ζ', 14, καὶ Φιλιπ. Γ', 5). Διότι τὸ σῶμα τὸ θεωρεῖ ὁ Ἀπ. Παῦλος «ναὸν τοῦ ἐν ἡμῖν ἀγίου Πνεύματος», (Α' Κορ. ΣΤ' 19 καὶ ὅχι πηγὴν τῆς ἀμαρτίας.

Οὔσια τῆς ἀμαρτίας κατὰ τὴν Χριστ. Θρησκείαν εἶναι δὲ γωïσμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀπορρέει, ως γνωστόν, ἀπὸ τὴν βιούλησιν αὐτοῦ. Αὐτοῦ δὲ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ αἰσθητικότης. δηλ. αἱ διάφοροι ἐπιθυμίαι τῆς σαρκός, ὅπως συνήθως λέγονται

αῦται. Καὶ πράγματι, ἀν ἀναλύσωμεν κάθε πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου, ίδιως κακήν, εἰς τὰ πρῶτα της αἴτια, θὰ εὑρωμεν εἰς τὸ τέλος ὡς ἀρχικὴν αἰτίαν τὸν ἐγωῖσμὸν τοῦτον. Εἶναι δὲ ὁ ἐγωῖσμὸς μία ὑπέρμετρος φιλαυτία, ή ὅποια ἀξιοῖ μόνον δικαιώματα, ὅχι δὲ καὶ ἀντίστοιχα καθήκοντα.

Ἡ λέξις ἐγωῖσμὸς παράγεται ἀπὸ τὴν ἀντωνυμίαν ἐγώ. Λέγεται δὲ εἰς τὴν Ψυχολογίαν «ἐγώ» ἡ συνείδησις ἑαυτοῦ, καθ' ἥν ὁ ἀνθρώπος ξεχωρίζει τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Τὸ ἐγώ τοῦτο εἶναι νοητὸν κέντρον τῶν παραστάσεων, τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν βουλήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν οὐσίαν του ἀγνοεῖται. Καίτοι δὲ ὁ ὑλικός ἀνθρώπος συνεχῶς μεταβάλλεται καὶ ἀλλοιοῦται, τὸ ἐγώ του παραμένει ἀναλλοίωτον, καὶ ὁ ἀνθρώπος γινώσκει τὸν ἑαυτόν του τὸν ίδιον πάντοτε. Τὸ ἐγώ κάθε ἀνθρώπου ζητεῖ δλα δι' ἑαυτόν. 'Αντίθετος ἔννοια εἶναι τὸ «οὐκ ἐγώ». "Οτι δὲ ὁ ὑλικός ἀνθρώπος συνεχῶς μεταβάλλεται μᾶς τὸ μαρτυρεῖ ή Φυσιολογία, καθ' ἥν οἱ ἀνθρώπινοι ιστοὶ ἀνανεοῦνται συνεχῶς ἐντὸς τετραετίας.

3. Πηγὴ τῆς ἀμαρτίας—κακίας. Περὶ τῆς πηγῆς, ἀπὸ τὴν ὄποιαν πηγάζει ἡ ἀμαρτία ή ἡ κακία, ύπάρχουν πολλαὶ θεωρίαι, τὰς ὄποιας δὲν παραδέχεται ὡς ὅρθας ἡ Χριστ. 'Ηθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. 'Η Χριστ. 'Ηθικὴ παραδέχεται ὡς πηγὴν τῆς ἀμαρτίας τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ἀπὸ τὸ ὄποιον, κατὰ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῆς Κατηχήσεως, ὁ ἀνθρώπος ἐκληρονόμησε τὴν ἐνοχὴν καὶ τὴν ροπὴν πρὸς τὸ κακόν. Τὸ ἀμάρτημα αὐτὸ τῶν πρωτοπλάστων προπατόρων, ποὺ εἰς τὴν οὐσίαν του εἶναι ἐγωῖσμὸς «τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ», (Γεν. Β', 9), εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον. Προηλθε δὲ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς ύπακοής ή τῆς παρακοής εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὴν ιστορίαν τοῦ ζητήματος τούτου ὁ αἰρετικὸς Πελάγιος, ὁ Ρουσσώ κ. ἄ. εἶπον ὅτι πηγὴ τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἡ κακὴ χρῆσις τῆς βουλήσεως παρ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ἔξηγενται ὅμως οὕτω ἡ καθολικότης τῆς ἀμαρτίας. Διότι ἡ ἀμαρτία εἶναι καθολικὸν φαινόμενον ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Σοφοκλῆς:

«ἀνθρώποισι γάρ
τοῖς πᾶσι κοινόν ἔστι τούξαμαρτάνειν». (Ἀντιγ. 1023).

Καὶ δὲ "Ομηρος λέγει :

«Ὦ πόποι, οἷον δή νυ θεούς βροτοὶ αἰτιώνται.
ἔξ ήμέων γαρ φασὶ κόκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ^{οφῆσιν} ἀτασθαλίησιν ὑπέρ μόρον ἄλγεα ἔχουσιν»,

λέγει ὁ Ζεὺς πρὸς τοὺς ἄλλους θεούς. (Ὀδυσ. Α', 32). Καὶ δὲ Θουκυδίδης γράφει, ὅτι «ἄπαντες πεφύκασι καὶ ίδια καὶ δημοσίᾳ ἀμαρτάνειν». (Γ', 45, 3). 'Ακόμη δὲ καὶ τὰ νήπια φέρονται μὲν ἐγωϊσμόν.

Οἱ Πλάτων καὶ οἱ Νεοπλατωνικοί, δὲ Ὡριγένης καὶ ἄλλοι παραδέχονται πάλιν ὡς πηγὴν τῆς ἀμαρτίας τὴν μετεμψύχωσιν ἢ μᾶλλον μετενσωμάτωσιν τῆς ψυχῆς. "Οτι δηλ. ἡ ψυχὴ ἐκπεσοῦσα ἀπὸ τὴν οὐρανίαν κατοικίαν τῆς πρὸς τιμωρίαν «συντυχίᾳ τινὶ», φέρει ἐκεῖθεν τὴν ἀμαρτίαν ὡς ποιήν. Τοῦτο ὅμως ὡς μὴ ὄρθιον ἀπορρίπτει καὶ ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία.

Οἱ Πανθεῖσται ὀκόμη, οἱ Μανιχαῖοι καὶ τινες Γνωστικοὶ παραδέχονται ὡς πηγὴν τὴν ἀτέλειαν τοῦ κόσμου. Ἡ ἀτέλεια τοῦ κόσμου, λέγουν, καθιστᾶ ἀναγκαῖαν τὴν ἀμαρτίαν, διότι ὁ τέλειος κόσμος εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν. Ἡ ἀμαρτία δηλ. εἶναι ἀτέλεια ἡθικῆ. Τὸ δὲ κακὸν ὅριζεται ὡς τὸ μὴ σην, δηλ. στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ.

4. Ἡ διδασκαλία τῆς Χριστ. Ἡθικῆς. Κατὰ θεμελιώδες δόγμα τῆς Κατηχήσεως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδάμ, ἀμαρτήσαντος εἰς τὸν Παράδεισον, συνήμαρτε καὶ συνεξέπεσεν ἄπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὕτως ὥστε κάθε ἀνθρωπος, ποὺ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, ἐκ φύσεως φέρει ἐντός του τὴν ἐνοχὴν τῆς ἀμαρτίας αὐτῆς καὶ τὴν ροπὴν πρὸς τὸ κακόν. Μόνος του δὲ δὲν δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτὸ καὶ νὰ σωθῇ. "Εχει τὴν ἀνάγκην τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνηνθρώπησεν δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, δὲ Υἱός, τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος.

"Οθεν ἡ ἀμαρτία ἡ κακία εἶναι μία ἐγωϊστικὴ κληρονομικὴ προδιάθεσις καὶ ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κακόν. Τοῦτο ἄλλως τε διδάσκει καὶ ἡ προσωπικὴ πεῖρα ἐκάστου καὶ ἡ Ἀγία Γραφή. Δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, «ἔφ' ὁ —ἀνθρώπῳ—πάντες ἡμαρτον», λέγει δὲ Ἀπ. Παύλος. (Ρωμ. Ε', 12). 'Απὸ τὴν ἀμαρτίαν δὲ μᾶς ἔσωσεν δὲ Κύριος, «γενόμενος ὑπῆκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ Σταυροῦ». (Φιλ. Β', 8). «"Ωσπερ γάρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου (τοῦ Ἀδάμ) ἀμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς τοῦ Χριστοῦ δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί». (Ρωμ. Ε', 19).

5 Διακρίσεις τῶν ἀμαρτημάτων. Κάθε μία ἀμαρτία, ποὺ κάμει δὲ ἀνθρωπος χωριστά, λέγεται ἀμάρτημα. Πολλὰ δὲ ἀμαρτήματα γενόμενα κατὰ σειρὰν δημιουργοῦν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν

τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου μίαν κατάστασιν, ἡ δποία διὰ τοῦτο λέγεται **ἀμαρτωλὸς κατάστασις**.

“Ολα τὰ ἐπὶ μέρους ἀμαρτήματα ἀπὸ θρησκευτικῆς πλευρᾶς ἔχουν τὴν ἴδιαν ἀξίαν, καὶ δὲν διαφέρει τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο παρὰ μόνον κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Διὰ τοῦτο λέγει ἡ ‘Ἄγια Γραφή, «δ πταίσας ἐν ἐνὶ γέγονε πάντων ἔνοχος». (Ἰακ. Β', 10). ‘Ο δὲ ἵερὸς Χρυσόστομος φέρει ὡς παράδειγμα τὸ πουλί, ποὺ πιάνεται εἰς τὴν παγῆδα εἴτε ἀπὸ τὸν λαιμὸν εἴτε ἀπὸ τὸ πόδι.

’Απὸ ἡθικῆς ὅμως πλευρᾶς τὰ ἀμαρτήματα διακρίνονται:

α') Εἰς θανάσιμα καὶ εἰς συγγνωστά.” Ήτοι εἰς ἀμαρτήματα δυνάμενα νὰ συγχωρηθοῦν ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ἀμαρτήματα, ποὺ δὲν συγχωρεῖ ὁ Θεός, καὶ ἐπομένως φέρουν τὸν ἡθικὸν θάνατον. Τοιούτον ἀμάρτημα εἶναι ἕνα καὶ μόνον ἡ ἀποστασία ἀπὸ τὴν χριστ. πίστιν. (Ματθ. ΙΒ', 31. Α' Ἰωάν. Ε', 16. Ἰωάν. Θ', 3).

β') Εἰς ἑκούσια καὶ εἰς ἀκούσια.

γ') Εἰς ἐν γνώσει καὶ εἰς ἀμαρτήματα ἐν ἀγνοίᾳ πραττόμενα. Καὶ

δ) Εἰς ἀμαρτήματα διαπραττόμενα ἐν ἔργῳ, ἢ λόγῳ ἢ διανοίᾳ, ὡς λέγεται ἐν Ματθ. Ε', 27 - 30. Δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν μόνον τὰς κακὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τὰς κακὰς σκέψεις, ποὺ εἶναι αἰτία τῶν κακῶν πράξεων.

6) ’Ο κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἡθικὸς ἀγῶν τοῦ χριστιανοῦ. ’Ελέχθη δτι ὁ ἀνθρώπος καὶ μάλιστα ὁ χριστιανὸς διεξάγει πραγματικὸν ἡθικὸν ἀγῶνα διὰ νὰ κατανικήσῃ τὸ κακὸν καὶ νὰ πράττῃ μονίμως τὸ ἀγαθόν. Ἡ πάλη αὐτὴ καὶ ὁ ἀγῶν γίνεται μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Περὶ αὐτῆς δὲ ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει τὰ ἔξῆς παραστατικὰ λόγια: «οὐ γάρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω».

’Η περικοπὴ δλόκληρος ἔχει ὡς ἔξῆς. “Ο γάρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γάρ ὁ θέλω τοῦτο πρᾶσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ δτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἔγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ ἐνοικοῦσα ἐν ἔμοι ἀμαρτία. Οἰδα γάρ δτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἔμοι, τούτεστιν ἐν τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν τὸ γάρ θέλειν παράκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλόν οὐ· οὐ γάρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἔγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἔγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλὰ ἡ οἰκοῦσα ἐν ἔμοι ἀμαρτία. Εύρισκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἔμοι ποιεῖν τὸ καλόν, δτι

έμοι τὸ κακὸν παράκειται. Συνείδομαι γάρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἕσω ἄνθρωπον, βλέπω δὲ ἔτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, τῷ δητὶ ἐν τοῖς μέλεσι μου. Ταλαιπωρος ἐγώ ἄνθρωπος· τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὔχαιριστῷ τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν». (Ρωμ. Ζ', 15-24).

‘Ομοίως καὶ ὁ Εὐριπίδης εἰς τὸ στόμα τῆς Μηδείας θέτει τὰ ἔξῆς Χαρακτηριστικά, τὰ δποῖα λέγει πρὸς τὰ τέκνα τῆς, προτιθεμένη νὰ τὰ σφάξῃ ἀπὸ τὸ πάθος τῆς:

«Χωρεῖτε, χωρεῖτε: οὐκέτι εἰμὶ προσβλέπειν
οἴλα τε παιδας, ἀλλὰ νικᾶμαι κακοῖς.
Καὶ μανθάνω μὲν οἴλα δρᾶν μέλλω κακά,
θυμός δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς». (στ. 1076 . . .).

Καὶ εἰς τὸν Ἰππόλυτον λέγει:

«Τὰ χρηστὰ ἐπιστάμεθα καὶ γιγνώσκομεν,
οὐκ ἐκπονοῦμεν δέ . . . . .» (στίχ. 379).

7. Ἐπεξήγησις. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. ζῆ ύπὸ τὴν ἐπήρειαν διαφόρων ἐσωτερικῶν καὶ ἔξωτερικῶν πειρασμῶν. Ἡτοι αἱ διάφοροι δρμαὶ καὶ μάλιστα αἱ πρὸς ἡδονὴν, καὶ αἱ διάφοροι κακαὶ συναναστροφαί, τὸ κακὸν παράδειγμα, αἱ ἀναγνώσεις ρυπαρογραφημάτων, ἡ θέα ἀσέμνων εἰκόνων καὶ κινηματογραφικῶν καὶ θεατρικῶν παραστάσεων, καὶ ἡ φυσικὴ ροπὴ πρὸς κακὸν κάμουν τὸν ἄνθρωπον νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὴν εύθεταν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς.

‘Υπάρχει δῆμος ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἄνθρωπου ἔμφυτον τὸ ἥθικὸν συναίσθημα καὶ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος.’ Υπάρχει ὀκόμη ἡ ἴδεα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου: ‘Υπάρχει τέλος βαθύ τι αἴσθημα, ἐντός του, τὸ δποῖον διαμαρτύρεται κατὰ τῆς παρεκκλίσεως ἀπὸ τὸ ἀγαθόν. Διότι τὸ λογικὸν τοῦ ἀποκαλύπτει ἀνώτερον τινὰ ἥθικὸν βίον, τὸν δποῖον θεωρεῖ ἀρμόζοντα εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἥθικὴν καὶ πνευματικὴν διντότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν δὲ ἀμαρτίαν θεωρεῖ ἀναξιοπρεπῆ παρέκλισιν καὶ περιφρόνησιν τοῦ θείου θελήματος ποὺ τὸν δόηγει εἰς τὸν ἀληθῆ ἀνθρωπισμόν. Ὁ βίος οὗτος, ποὺ ἀρμόζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ώς ἀξίαν, ἀντιτίθεται εἰς τὰς κατωτέρας δρμάς καὶ ἡδονάς, τὰς ζωώδεις, ποὺ ἔξευτελίζουν τὸν

ἄνθρωπον καὶ τὸν κάμουν εὔτελῆ καὶ χαμερπῆ, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν δουλείαν τῆς ἀμαρτίας, καὶ νὰ τὸν κάμη νὰ διάγῃ βίον ἐλεύθερον, ἰδεώδη ἡθικῶς καὶ ἀξιοπρεπῆ.

Ἡ διαμαρτυρία αὕτη καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ λογικοῦ μας ἀποτελεῖ τὸν ἡθικὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀμαρτίας, διότι τὴν θεωρεῖ παρέκκλισιν ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμόν. Καὶ οὕτως κατώρθωσεν δὲ ἄνθρωπος νὰ ἔξαρθῇ πρὸς τὸν πολιτισμόν. Κατώρθωσαν δὲ καὶ οἱ ἄγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι νὰ ἀνυψωθοῦν πρὸς τὸν Οὐρανόν.

“Οπλα. Ὁ ἡθικὸς ἀγῶν διεξάγεται κυρίως μὲ σπλα ἡθικά. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἔξῆς :

α') Ἡ μόνωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἀπὸ κάθε κακὴν συναναστροφήν. Διότι πράγματι «φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ δύμιλίαι κακαί». (Α' Κορ. ΙΕ', 33). Τὸ αὐτὸ δὲ ἀληθεύει καὶ διὰ κάθε κακὸν ἀνάγνωσμα καὶ κακὸν θέαμα.

β') Ἡ ἔγκρατεια καὶ ἡ αὐτοκράτεια ἡ αὐτοδαμασμός. Οἱ ἀρχαῖοι π. χ. ἔλεγον «γνῶθι σαυτόν», «θυμοῦ κράτει» κ. τ. τ. Ἡ δὲ Ἀγία Γραφὴ λέγει : «Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν». (Ρωμ. ΙΒ', 21).

γ') Ἡ ἐνασχόλησις εἰς ἔργα πνευματικά (ἀνάγνωσις ἀθώων ἡ ἐπιστημονικῶν βιβλίων, παρακολούθησις θεαμάτων μορφωτικῶν, συναναστροφὴ μὲ ἀνθρώπους καὶ φίλους ἡθικούς κ. τ. τ. καὶ μάλιστα ἡ παρακολούθησις κηρυγμάτων τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων).

δ') Ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἐμμονὴ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἡ καρτερία κατὰ τὰς δυστυχίας, ἡ αὐταπάρνησις εἰς τὸ ἀγαθόν.

ε') Ἡ προσευχὴ καὶ ἡ νηστεία. Διὰ τούτων δὲ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὴν ἔξαϋλωσιν καὶ τὴν ἀνάτασιν πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸ ἡθικὸν ἰδεώδες. Καί·

στ') Ἡ ἀγάπη -πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, φίλους καὶ ἔχθρούς.

Τοῦτο ἄς εἶναι τὸ ἔμβλημα τοῦ κάθε Χριστιανοῦ :

Πράττε μὲ ἀγάπην τὸ ἀγαθὸν
καὶ ἐν τούτῳ νίκα τὸ κακόν.

‘Ο Απ. Παῦλος τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα τοῦ ἀληθινοῦ χριστιανοῦ κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἔχων ὑπ’ ὅψιν του λέγει, ἀναφερόμενος εἰς ἐαυτόν:

«Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι,
τὸν δρόμον τετέλεκα,
τὴν πίστιν τετήρηκα,
Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.
ὅν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ,
ὅ δίκαιος Κριτής.
Οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι
τὴν ἐπιφάνειαν Αὐτοῦ». (Β' Τιμοθ. Δ', 7).

A. 1601

ΧΡΗΣΤΟΥ Μ. ΕΝΙΣΛΕΙΔΟΥ

ΠΤΥΧ. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ—ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Ε' ΓΥΜΝ. ΘΗΛ. ΑΘΗΝΩΝ

Η ΘΙΚΗ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ

|

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Έκδότης: Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ Εύριπίδου 6
ΑΘΗΝΑΙ 1949

Λευκό